KRONIEK 2001

Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 2001

Paul Lucardie, Ida Noomen en Gerrit Voerman

1. Inleiding

Het jaar 2001 stond voor de meeste partijen in het teken van de verkiezingen voor de gemeenteraden en Tweede Kamer van maart en mei 2002. Commissies waren bezig met de voorbereiding van de verkiezingsprogramma's en kandidatenlijsten, en de besturen van de partijen wezen campagneleiders aan.
In deze kroniek worden de activiteiten van alle in de Eerste en Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen beschreven, voor zover die zich buiten het parlement afspeelden. Handelingen van bewindslieden en volksvertegenwoordigers aan het Binnenhof worden immers elders al gedocumenteerd.
Voor dit overzicht werden de volgende bronnen geraadpleegd:
- artikelen uit de dagbladen *NRC Handelsblad*, *Trouw*, *de Volkskrant*, *Nederlands Dagblad* en *Reformatorisch Dagblad*; deze artikelen worden dagelijks verzameld en geordend voor het knipselarchief van het DNPP;
- partijdocumenten: brochures, partijbladen en congresstukken, die eveneens door het DNPP worden bewaard.
Om de gebeurtenissen binnen de afzonderlijke partijen in een context te plaatsen, worden eerst de politieke 'hoofdmomenten' uit 2001 kort weergegeven.[1]

---

[1] Zie voor een uitvoeriger overzicht van de politieke hoofdmomenten uit 2001: P. van Griensven, 'Het parlementaire jaar 2000-2001', in: C.C. van Baalen e.a., red., *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2001*, Den Haag, 2001, 136-149; en idem, 'Het parlementaire jaar 2001-2002', in: C.C. van Baalen e.a., red., *Nieuwkomers in de politiek. Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2002*, Den Haag, 2002, 146-159.

2. Hoofdmomenten

Peper

In maart 2000 had minister A. Peper van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (PvdA) zijn functie neergelegd. Hij besloot hiertoe nadat een onderzoekscommissie uit de Rotterdamse gemeenteraad van een aantal declaraties die Peper had gedaan in zijn hoedanigheid als burgemeester van Rotterdam, de rechtmatigheid niet had kunnen vaststellen. In december 2000 zag het Openbaar Ministerie af van vervolging in deze zaak (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 142-144). De Raad van Tucht voor Registeraccountants verklaarde in mei 2001 de klachten tegen accountants van KPMG die Pepers declaraties hadden onderzocht ten dele gegrond, al beschouwde men de weergave van de feiten als juist. Op 31 mei besloot de Rotterdamse gemeenteraad eveneens van vervolging van zijn oud-burgemeester af te zien, maar wel een beroep op hem te doen de 64.000 gulden gemeentegeld die hij voor privé-uitgaven zou hebben gebruikt terug te storten. PvdA-voorzitter R.A. Koole achtte in juni Peper nog te omstreden voor een openbare functie.

staatkundige vernieuwing: gemeenteraden

Op 20 september aanvaardde de Tweede Kamer de Wet dualisering gemeentebestuur. Kernpunt van de wet was de scherpe scheiding tussen enerzijds het bestuur van de gemeente (door het college van burgemeester en wethouders) en anderzijds de controle op het bestuur (door de gemeenteraad). De wet was een uitwerking van de voorstellen van de staatscommissie 'Dualisme en lokale democratie', die werd voorgezeten door de Groninger hoogleraar staatsrecht D.J. Elzinga (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 144-145). Onder de nieuwe wet maken wethouders niet langer deel uit van de gemeenteraad. Ook kreeg de raad het recht van enquête.
Aan het begin van 2002 zou de Eerste Kamer zich nog over het wetsvoorstel buigen. Wanneer de senaat er ook mee had ingestemd, zou het nieuwe bestuurlijk-politieke bestel na de gemeenteraadsverkiezingen van 6 maart 2002 worden ingevoerd.

staatkundige vernieuwing: referendum

Op 23 en 24 januari behandelde de Tweede Kamer de Tijdelijke Referendumwet, die een raadplegend referendum nu ook op landelijk niveau mogelijk moest maken (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 146). De wet was overeenkomstig de afspraken die de coalitie in 1999 gemaakt had

na de zogeheten 'Nacht van Wiegel', waarin een soortgelijk voorstel voor wijziging van de grondwet onvoldoende steun in de Eerste Kamer kreeg (zie *Jaarboek 1999 DNPP*, blz. 23). De wet zou gelden tot 1 januari 2005, in afwachting van een wijziging van de grondwet ten behoeve van het bindend correctief referendum. De Tweede Kamer besloot de procedure hiervoor te starten.
Juridisch gezien voorzag de Tijdelijke Referendumwet niet in een bindende uitspraak van de kiezers, maar het kabinet en de Tweede Kamer gingen ervan uit dat bestuurders die uitspraak in de praktijk wel zouden respecteren. Bij de behandeling van het wetsontwerp brachten PvdA en D66 naar voren dat het voorstel achter de bestaande praktijk aanliep, omdat zo'n zestig gemeenten verdergaande verordeningen voor een referendum kenden. Minister K.G. de Vries van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (PvdA) wilde – gesteund door de VVD – aan deze variëteit een einde maken en één uniform regime invoeren voor alle lagere overheden. Uiteindelijk rolde er een compromis uit de bus, dat inhield dat gemeenten die al over een eigen referendumregeling beschikten, deze konden houden tot 2005, wanneer de definitieve wet van kracht zou moeten worden. De Tweede Kamer stemde hiermee in.
Op 10 juli ging ook de Eerste Kamer akkoord met het wetsvoorstel. Binnen de VVD-fractie leefde veel weerstand tegen de invoering van het referendum, omdat het in strijd zou zijn met de geest van de grondwet. Onder zware druk van politiek leider H.F. Dijkstal, vice-premier mevr. A. Jorritsma-Lebbink en partijvoorzitter B. Eenhoorn stemden de liberale senatoren uiteindelijk in, behalve L. Ginjaar. Daarmee was het referendum met ingang van 2002 een feit, althans voorlopig. Een verzoek om een nationaal referendum zou in eerste instantie de steun van 40.000 kiesgerechtigden moeten krijgen; daarna moesten er nog eens 600.000 handtekeningen worden verzameld. Wanneer aan deze eisen was voldaan, kon het referendum worden gehouden (voor provincies en gemeenten golden soortgelijke drempels). Als een meerderheid tegen een door de Tweede Kamer aangenomen wetsvoorstel zou stemmen, moest die meerderheid ten minste 30% van de kiesgerechtigden omvatten.
Nadat de Tweede en de Eerste Kamer hadden ingestemd met de grondwetswijziging die de invoering van het bindende correctieve referendum mogelijk moest maken, dienden beide Kamers zich na de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 2002 en de Eerste Kamer in 2003 opnieuw uit te spreken over dit voorstel. Dan zou een tweederde meerderheid noodzakelijk zijn.
Op 10 juli stemde de Eerste Kamer ook in met het 'burgemeestersreferendum', het wetsvoorstel dat een raadplegend referendum mogelijk maakt over de aanbeveling (van twee kandidaten) voor de post van

burgemeester (zie *Binnenlands Bestuur*, 25 mei 2001). De formele benoeming van de burgemeester bleef aan het kabinet voorbehouden, waardoor er geen grondwetswijziging noodzakelijk was. Tijdens de kabinetsformatie van 1998 waren hierover afspraken gemaakt. De Tweede Kamer was in 2000 akkoord gegaan met het voorstel. De Eerste-Kamerleden van het CDA voelden echter weinig voor deze vernieuwing en ook die van de VVD hadden grote bezwaren. Onder pressie van de partijtop gingen de liberale senatoren toch akkoord en werd de wet aangenomen.

verloving Willem-Alexander en Máxima

Op 30 maart had de verloving plaats van kroonprins Willem-Alexander met de Argentijnse Máxima Zorreguieta. Deze verhouding was in politiek opzicht enigszins problematisch, omdat de vader van de bruid, J. Zorreguieta, staatssecretaris van Landbouw was geweest ten tijde van de militaire dictatuur in Argentinië in de jaren 1976-1983. In deze periode waren duizenden burgers gemarteld en vermoord door militairen. Premier W. Kok had onderzoek laten verrichten naar de rol die Zorreguieta in die periode had gespeeld. Daarnaast had minister van Staat M. van der Stoel laatstgenoemde overtuigd van de noodzaak af te zien de verloving en later de bruiloft bij te wonen. Afspraken over de eventuele aanwezigheid van vader Zorreguieta bij de kroning of bij andere officiële gebeurtenissen waren niet gemaakt, zo deelde Kok de Tweede Kamer in april mee.
Op 3 juli ging de 'Verenigde Vergadering' van de Staten-Generaal – dat wil zeggen een gecombineerde zitting van de Eerste en Tweede Kamer – zonder stemming akkoord met de zogeheten 'Toestemmingswet' voor het huwelijk van Willem-Alexander en Máxima, dat op 2 februari 2002 moest plaatsvinden. Vijftien kamerleden (acht van GroenLinks, vijf van de PvdA en twee van D66) lieten 'aantekenen' dat zij in het geval van een stemming zich tegen de wet zouden hebben verklaard. De GroenLinksers waren om principiële (republikeinse) motieven tegen en om het feit dat er door het huwelijk een relatie zou ontstaan tussen de koninklijke familie en de omstreden vader Zorreguieta. Dit laatste argument was doorslaggevend voor de opposanten afkomstig uit de PvdA en D66. De fracties van de SP waren niet aanwezig; zij beschouwden het huwelijk als een privézaak. Ondanks het feit dat Máxima (nog) katholiek was, stemde de SGP met de wet in.

partijfinanciën

In juni 1999 was de nieuwe Wet subsidiëring politieke partijen in werking getreden. Tegelijk met de nieuwe wet was het subsidiebedrag dat partijen ontvingen, verhoogd van ruim acht naar tien miljoen gulden. In december 2000 vroegen de partijen aan minister De Vries van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties om een gefaseerde verhoging van het totale subsidiebedrag tot twintig miljoen gulden. Als reden voor de verdubbeling voerden de partijen met name de hoge kosten van het gebruik van internet in de communicatie met leden en kiezers aan. In de herfst van 2001 debatteerde de Tweede Kamer over deze voorstellen. Minister De Vries ging uiteindelijk akkoord met de wensen van de partijen. In 2001 zouden zij gezamenlijk vijftien miljoen gulden aan subsidie ontvangen, en vanaf 2002 twintig miljoen gulden.
De minister wenste aan het eind van 2000 niet tegemoet te komen aan het verzoek van CDA, PvdA en GroenLinks om sponsoring van politieke partijen door het bedrijfsleven aan banden te leggen (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 147-149). Het debat hierover was opgelaaid, nadat de VVD had aangekondigd bij het bedrijfsleven te zullen aankloppen. De liberalen zouden meer financiële middelen nodig hebben vanwege de oplopende kosten van de verkiezingscampagnes. Daarbij stelde de partij als voorwaarde dat materiële bijdragen 'openbaar en transparant' moesten zijn.
In 2001 zette de VVD haar zoektocht naar sponsors voort. Niet alleen sponsorden bedrijven partijbijeenkomsten, maar daarnaast organiseerde de partij weer een aantal *fundraising dinners* waar gasten tegen betaling konden aanzitten met prominente partijleden en bewindspersonen. De PvdA, GroenLinks en de SP tekenden bezwaar aan tegen deze ontwikkeling. In antwoord op vragen van het PvdA-kamerlid J.P. Rehwinkel stelde minister De Vries zich terughoudend op. Hij meende dat het tot de eigen verantwoordelijkheid van ministers en staatsecretarissen behoorde hoe zij in het openbaar wensten op te treden. De Vries kondigde een notitie aan over de financiering van politieke partijen.
De VVD verweet de PvdA op haar beurt dat de sociaal-democraten al sinds jaar en dag een financiële bijdrage van circa 85.000 gulden ontvingen van de geestverwante verzekeringsmaatschappij Reaal. In november besloot de PvdA met ingang van 1 januari 2002 af te zien van deze steun, om zo niet langer te kunnen worden beticht van inconsequent gedrag.

terroristische aanslagen en de oorlog in Afghanistan

Op 11 september voerden enkele moslimterroristen in de Verenigde Staten met gekaapte vliegtuigen aanslagen uit op het World Trade Centre in New York en het Pentagon (het ministerie van Defensie) in Washington, waarbij ruim drieduizend mensen omkwamen. De Amerikaanse president G.W. Bush schreef de aanslagen toe aan de door Osama bin Laden geleide terreurgroepering Al-Qaeda, en verklaarde de oorlog aan het internationale terrorisme. De NAVO en de Europese Unie – inclusief Nederland – verleenden steun aan de door de Verenigde Staten aangevoerde coalitie.
Nadat het Taliban-regime in Afghanistan had gezegd te weten waar Bin Laden zich ophield maar weigerde hem uit te leveren, vielen de Verenigde Staten en Groot-Brittannië op 7 oktober Afghanistan aan. De Nederlandse regering stelde zich achter Washington en Londen op. Op 9 oktober debatteerde de Tweede Kamer over de oorlog. Vrijwel alle fracties schaarden zich achter het kabinet. Ook GroenLinks sprak zijn steun uit: "op basis van wat wij weten, keuren we de militaire acties niet af", aldus partijleider P. Rosenmöller. Intern was zijn partij hierover echter verdeeld. In de Tweede Kamer verwierp alleen de SP de operatie, vanwege het gevaar van veel burgerslachtoffers. Bovendien meende de partij dat door de bombardementen de haat en daarmee de voedingsbodem voor het terrorisme alleen maar groter zou worden. Deze afwijzende opstelling schoot Rosenmöller in het verkeerde keelgat; volgens hem zou de SP zich er zo veel te gemakkelijk van af maken.
Op 15 november stemde de Tweede Kamer in met het voorstel van het kabinet om de Verenigde Staten Nederlandse militairen (maar geen gevechtstroepen) en materieel aan te bieden in de strijd tegen het terrorisme. Mogelijk zouden deze in Afghanistan worden gestationeerd. De SP stemde opnieuw tegen, al wees zij de mogelijke inzet van militairen in de humanitaire hulpverlening niet af. Hetzelfde gold voor GroenLinks. Mede als gevolg van de toenemende interne verdeeldheid had de partij haar steun aan de militaire acties opgeschort (zie hieronder in deze kroniek onder 'GroenLinks'). Deze opstelling kwam GroenLinks op flinke kritiek te staan van de regeringspartijen PvdA, VVD en D66. Na de val van het Taliban-regime ging de GroenLinks-fractie in de Tweede Kamer op 22 december wel akkoord met de deelname van Nederlandse militairen aan de internationale troepenmacht in Afghanistan, die moest toezien op de veiligheid.

Leefbaar Nederland en Pim Fortuyn

In maart 1999 werd voor de notaris de partij Leefbaar Nederland opgericht (zie in dit Jaarboek ook het artikel van Ph. van Praag). Aan de basis stonden J. Nagel – fractievoorzitter van Leefbaar Hilversum – en H. Westbroek – fractievoorzitter van Leefbaar Utrecht –, die respectievelijk voorzitter en vice-voorzitter werden. Bij de oprichting was ook de gewezen discjockey en zakenman W. van Kooten betrokken. De initiatiefnemers waren geïnspireerd door het succes van de lokale partijen bij de gemeenteraadsverkiezingen in de jaren negentig. Zij waren ontevreden over de gevestigde landelijke politieke partijen, die het slechts om de macht zou gaan. Bovendien zouden de 'Haagse' partijen de lokale groeperingen weren uit het bestuur van de gemeenten en elkaar de baantjes toeschuiven. Leefbaar Nederland was van plan mee te doen aan de Tweede-Kamerverkiezingen van 2002. Mocht de partij bij die gelegenheid minder dan tien zetels halen, dan zouden Nagel, Westbroek, Van Kooten en de andere bestuursleden hun functies neerleggen. Op het eerste congres op 10 juni 2001 kwam Leefbaar Nederland officieel tot stand. Nagel werd tot voorzitter gekozen.
Al op 14 juni 1999 had Leefbaar Nederland een voorlopig plan van 25 punten gepresenteerd, een mengeling van een aantal linkse en rechtse standpunten. Enerzijds werd gepleit voor de opheffing van de Eerste Kamer en de invoering van de gekozen burgemeester; anderzijds keerde het program zich tegen de afschaffing van de hypotheekrente-aftrek en sprak het van een 'plicht tot inburgeren' voor nieuwkomers. Op basis van dit concept publiceerde het partijbestuur op 25 oktober 2001 het ontwerpverkiezingsprogram. Het partijcongres van 25 november stelde dit program vast. Met een kleine meerderheid wees het congres het voorstel om het aantal asielzoekers te beperken tot 10.000 van de hand.
Een van de hoofddoelstellingen van Leefbaar Nederland was het 'dichterbij brengen' van de politiek naar de kiezer. Dit voornemen vormde ook het uitgangspunt bij de interne kandidaatstelling voor de Tweede-Kamerverkiezingen. De lijsttrekker diende door het landelijk partijcongres te worden gekozen. Voor de volgende posities op de lijst zouden de kandidaten zoveel mogelijk in voorverkiezingen per kieskring via internet moeten worden aangewezen, enigszins naar het voorbeeld van de *primaries* in de Verenigde Staten. Voordeel van deze procedure zou zijn dat de band tussen kiezer en gekozene werd versterkt. Het oprichtingscongres van Leefbaar Nederland besloot hiertoe, wanneer de uitvoering tenminste technisch mogelijk zou zijn. In september 2001 bleek dat dat laatste niet het geval was: fraude was niet uitgesloten en de kosten werden veel te hoog.

Inmiddels was Leefbaar Nederland op zoek gegaan naar een lijsttrekker. De populaire Westbroek zei geen interesse te hebben, en ook Nagel hield de boot af. In de zomer van 2001 kwam de socioloog en publicist W.S.P. (Pim) Fortuyn in beeld. In zijn boeken en columns voor het weekblad *Elsevier* nam hij regelmatig de gevestigde partijen zwaar onder vuur. Van de politieke cultuur van het Nederlandse poldermodel – het 'schikken en plooien' – moest hij niets hebben. Ook meende Fortuyn dat Nederland 'vol' was, en noemde hij de islam een 'achterlijke cultuur'. Het partijbestuur van Leefbaar Nederland droeg Fortuyn op 23 oktober unaniem voor als lijstaanvoerder. Partijvoorzitter Nagel maakte dit bekend tijdens de presentatie van zijn autobiografie *Boven het maaiveld*. Tegen de kandidatuur van Fortuyn was inmiddels al binnen de partij verzet gerezen, zowel vanwege de gevolgde procedure als vanwege zijn standpunten. M. Kneepkens, dichter en leider van de Stadspartij Leefbaar Rotterdam, hekelde de 'vreselijk ongenuanceerde, extreem-rechtse uitspraken' van de kandidaat-lijsttrekker (*de Volkskrant*, 31 augustus 2001). De partijleiding van Leefbaar Nederland erkende dat Fortuyn een 'non-conformist' was, maar meende dat hij zich zou houden aan het partijprogram. In ieder geval zou Fortuyn niet meer mogen zeggen dat Nederland 'vol' was. Na de terreuraanslagen in Amerika op 11 september verklaarde de kandidaat-lijsttrekker dat een 'koude oorlog' tegen de islam onontkoombaar was. Naar aanleiding hiervan klaagden drie migrantenorganisaties Fortuyn aan wegens discriminatoire uitlatingen over moslims en de islam.

Naast Fortuyn hadden zich een twintigtal andere personen kandidaat voor het lijsttrekkerschap gesteld. Nadat het partijbestuur Fortuyn unaniem als kandidaat had aangewezen, vond er overleg plaats tussen vijftien van de andere kandidaten. Zij waren verontwaardigd over de handelwijze van het bestuur van Leefbaar Nederland. Besloten werd dat er tegen Fortuyn drie tegenkandidaten in het krijt zouden treden: D. Pinto, bijzonder hoogleraar Interculturele Communicatie aan de Universiteit van Amsterdam (achtereenvolgens eerder lid van de PvdA, D66 en de VVD), de organisatieadviseur G. de Haan (die lid was geweest van D66 en de SP) en A. Smit-Boerma, in de periode 1995-1999 lid van de Provinciale Staten van Noord-Holland namens De Groenen (en eerder lid van de VVD). Later voegde Sj. Lammers (die lid was geweest van de CPN en de SP) zich hierbij als vierde tegenkandidaat.

Inmiddels was gebleken dat Fortuyn electoraal gezien aansloeg. In de zomer van 2001 stond Leefbaar Nederland in de opiniepeilingen op drie zetels. Nadat het partijbestuur Fortuyn als kandidaat-lijsttrekker had aangewezen, begon Leefbaar Nederland in de peilingen flink te stijgen, tot tien zetels aan de vooravond van het partijcongres op 25 november 2001. Ook het ledental steeg in deze periode, van 800 naar 1.300 (*de*

Volkskrant, 24 november 2001). Op het congres werd Fortuyn met 394 van de 445 geldig uitgebrachte stemmen tot lijstaanvoerder verkozen. "Ik heb er zin in; at your service"; zo aanvaardde hij het lijsttrekkerschap (*Leesbaar Nederland*, december 2001). In zijn speech brak Fortuyn een lans voor meer openheid en duidelijkheid in de politiek. Kritici van de kandidatuur van Fortuyn kregen geen voet aan de grond. Een aantal van hen stapte op en was later – evenals Kneepkens, die al eerder zijn lidmaatschap had opgezegd – betrokken bij de oprichting op 16 december van de partij Duurzaam Nederland.
Op het partijcongres werd ook het verkiezingsprogramma van Leefbaar Nederland vrijwel geheel vastgesteld. In het ontwerp was Fortuyns invloed zichtbaar, onder meer in het voorstel de immigratie te beperken door jaarlijks maximaal 10.000 asielaanvragen in behandeling te nemen. Een kleine meerderheid van het congres (216 tegen 209 stemmen) was tegen een dergelijke beperking en schrapte het quotum. Fortuyn, die eerder zoals reeds vermeld van het partijbestuur te horen had gekregen dat hij niet meer mocht zeggen dat Nederland 'vol' was, liet het congres weten dat hij zich enige ruimte permitteerde ten aanzien van het program: "U heeft mij gekozen, maar u heeft niet geëist dat ik mijn verstand zou inleveren. En dat ben ik zeker niet van plan" (*Trouw*, 26 november 2001).
Omdat de oorspronkelijke plannen voor de kandidaatstelling voor de Tweede-Kamerverkiezingen technisch en financieel niet uitvoerbaar bleken, besloot het partijcongres tot een procedure waarin de volgorde van de kandidaten op de lijst van een kiesdistrict (met uitzondering van nummer één) door de verschillende districtsledenvergaderingen werd bepaald. Het partijbestuur kreeg expliciet de mogelijkheid een eigen voorstel met betrekking tot de volgorde aan het partijcongres voor te leggen. Dit extra congres, dat op 10 maart 2002 zou worden gehouden, diende dan de definitieve volgorde vast te stellen. Tegelijk zou het nog enkele amendementen op het verkiezingsprogram moeten afhandelen.

3. Ontwikkelingen binnen de afzonderlijke partijen

Hieronder worden de in de Staten-Generaal vertegenwoordigde partijen in alfabetische volgorde behandeld. Eerst volgt een overzicht van de ontwikkeling van hun ledental, volgens opgave van de partijsecretariaten, op of omstreeks 1 januari 2001 en op of omstreeks 1 januari 2002 (zie tabel 1).

Tabel 1. Ledental per 1 januari 2001 en 1 januari 2002

	1 januari 2001	1 januari 2002
CDA	80.000	78.000
ChristenUnie	25.416	27.250
D66	11.878	12.188
GroenLinks	14.314	15.037
PvdA	58.426	57.374
SGP	25.491	25.907
SP	26.553	27.291
VVD	48.092	47.441
Totaal	290.170	290.488

Christen-Democratisch Appèl (CDA)

In 2001 wisselde het CDA van partijleider. Een strijd om de macht tussen J.G. de Hoop Scheffer, fractievoorzitter in de Tweede Kamer, en partijvoorzitter M.L.A. van Rij resulteerde in een crisis in de partijtop, ten gevolge waarvan beide kopstukken uiteindelijk het veld moesten ruimen. Met het aanwijzen van J.P. Balkenende als nieuw politiek leider keerde de rust in de partij echter betrekkelijk snel terug.

De Milliano en de beweging 'Ieder mens telt'

Op 1 januari kwam de zetel vrij van CDA-vice-fractievoorzitter mevr. A.Th.B. Bijleveld-Schouten, die burgemeester van de nieuwe gemeente Hof van Twente was geworden. Omdat de Kieswet bepaalt dat opengevallen kamerzetels eerst moeten worden aangeboden aan eerder gekozen leden die tussentijds zijn vertrokken, kwam J. de Milliano in aanmerking voor het bezetten van de zetel. De voormalig directeur van de organisatie Artsen zonder Grenzen was na de verkiezingen van mei 1998 gedurende een half jaar lid van de CDA-fractie geweest. Hij had

zich in november uit het parlement teruggetrokken uit onvrede met het beleid van de fractie inzake Bosnië (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 38) en kort daarna zijn lidmaatschap van het CDA opgezegd.
De Milliano liet weten dat hij als onafhankelijk lid wilde terugkeren in de Tweede Kamer, ondersteund door de rond hem gevormde nieuwe beweging 'Ieder mens telt' – een vriendenclub bestaande uit onder anderen de Rotterdamse hoogleraar culturele economie A. Klamer en hoofdredacteur J. Kamp van het New Age-tijdschrift *Ode*. De beweging gebruikte 'Het verdrag van Noordwijk' als politiek program, waarin onder meer werd gepleit voor een rechtvaardiger economie. Verder kondigde De Milliano aan in de Tweede Kamer te zullen strijden voor een 'democratie van bezieling', waarin voor fractiediscipline geen plaats meer zou zijn (*NRC Handelsblad,* 20 januari 2001).
De CDA-fractie reageerde furieus op De Milliano's voornemen. De Hoop Scheffer sprak van 'zetelroof' en Van Rij noemde zijn stap 'ondemocratisch' (*CDA-Krant*, 2 februari 2001). Ook de andere partijen in de Tweede Kamer reageerden afkeurend met uitzondering van GroenLinks, dat samenwerking met de eenmansfractie niet uit de weg wilde gaan. Anderhalve week later maakte De Milliano bekend dat hij alsnog afzag van een terugkeer in het parlement. Hij zei geschrokken te zijn van de felheid waarmee op zijn plannen gereageerd was. Door zijn besluit verdween ook de beweging 'Ieder mens telt' weer van het politieke toneel.
Mevr. M.L. de Pater-Van der Meer werd begin februari als opvolgster van Bijleveld-Schouten in de Tweede Kamer beëdigd.

euthanasie

Begin 2001 kwam het CDA in aanvaring met de paarse regeringspartijen over het wetsontwerp dat euthanasie onder bepaalde voorwaarden uit het Wetboek van Strafrecht wilde halen. Dit voorstel was in november 2000 door de Tweede Kamer aangenomen en moest nog in de Eerste Kamer behandeld worden. In januari schaarde de Europese Volkspartij (EVP), waarin de christen-democraten in Europees verband zijn verenigd, zich tijdens een congres in Berlijn unaniem achter een motie die het Nederlandse euthanasiewetsontwerp scherp veroordeelde. In februari organiseerde het Europees Parlement op initiatief van de EVP en de Eurofractie van SGP, GPV en RPF een hoorzitting over dit onderwerp, omdat het wetsontwerp regelrecht in strijd zou zijn met internationale verdragen voor de rechten van de mens. Premier Kok reageerde geïrriteerd en verklaarde dat het CDA in het Europees Parlement bijdroeg aan het verspreiden van 'heel veel onzin' en er "puur op was gericht om de wet in een kwaad daglicht te stellen" (*Trouw*, 10 februari

2001). Het kabinet besloot dat D66-minister E. Borst-Eilers van Volksgezondheid, Welzijn en Sport niet in zou gaan op de uitnodiging om bij de hoorzitting aanwezig te zijn. De CDA-fractie in de Tweede Kamer vroeg Kok vervolgens om opheldering over zijn uitspraken, waarna de premier in een brief aan het parlement zijn kritiek op de christen-democraten introk.
In februari organiseerde het CDA een besloten bijeenkomst in Utrecht om de bezwaren tegen de nieuwe euthanasiewet te bundelen in een verklaring die naar de Eerste Kamer gestuurd zou worden. Meer dan vijfentwintig organisaties gaven *acte de présence*, waaronder de ChristenUnie en de SGP. Al deze activiteiten konden echter niet voorkomen dat het omstreden wetsontwerp in april door de senaat werd aangenomen.

partijraden en congres

Op 17 februari kwam de partijraad in Utrecht bijeen om het jaarthema 'Solidariteit tussen de generaties' af te ronden. Partijleden uit verschillende generaties gingen met elkaar in debat over de voorstellen en de ideeën die het jaarthema had opgeleverd. Verder stond de bijeenkomst in het teken van de 'competitie van ideeën' ter voorbereiding van het nieuwe verkiezingsprogramma (zie onder 'ontwerpprogramma Tweede-Kamerverkiezingen'). Partijleider De Hoop Scheffer pleitte in zijn toespraak voor het opnemen van 'veiligheid' als sociaal grondrecht in de Grondwet. Hij kondigde aan dat de Tweede-Kamerfractie een initiatief-wetsvoorstel in die richting zou indienen. De partijraad nam verder een drietal moties aan: één richtte zich tegen de schaalvergroting in het onderwijs; de tweede wilde dat 0,8% van het Bruto Nationaal Product besteed zou blijven aan ontwikkelingssamenwerking; en de derde, die ingediend werd door de Christen-Democratisch Jongeren Appèl (CDJA), keerde zich tegen het gedoogbeleid van de overheid als bestuurlijk middel. Dit laatste standpunt zou worden opgenomen in het nieuwe verkiezingsprogramma.
Op 2 en 3 november kwam de partijraad in Utrecht bijeen om te spreken over partijvernieuwing en -ontwikkeling (zie onder 'partijvernieuwing'). Het congres dat aansluitend werd gehouden stond in het teken van het ontwerpverkiezingsprogramma. Naast het centrale congres vonden tegelijkertijd een aantal regionale congressen plaats om – in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen – de regionale en lokale wortels van de partij te benadrukken.

partijvernieuwing

In juni publiceerde de Commissie Partijontwikkeling, die in 2000 was ingesteld (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 155), een aantal voorstellen om de partij te moderniseren en laagdrempeliger te maken. De belangrijkste waren de invoering van meerdere vormen van lidmaatschap (naast het gewone lidmaatschap een meerpersonen-, een proeflidmaatschap en een donateurschap); een grotere invloed van de leden bij het kiezen van personen in partijfuncties door middel van een meervoudige voordracht; besluitvorming op basis van het '*one-person-one-vote*'-systeem, waarbij partijraad en partijcongres samengevoegd zouden worden tot één centrale ledenvergadering; en het oprichten van een digitale afdeling met de mogelijkheid van een digitaal lidmaatschap. Een 'vernieuwingsbrigade', bestaande uit vijfenzestig leden uit alle provincies, introduceerde de voorstellen bij de leden.
In november sprak de partijraad zich positief over de plannen uit. De raad besloot dat meerdere vormen van lidmaatschap mogelijk moesten zijn; dat het 'one-person-one-vote'-systeem na een daarvoor benodigde statutenwijziging in 2003 ingevoerd zou worden met spreek- en stemrecht voor alle leden op lokale, provinciale en landelijke ledenvergaderingen (stemmingen over kandidatenlijsten voor verkiezingen uitgezonderd); en dat met ingang van 2002 partijvoorzitter, leden van het dagelijks bestuur en voorzitters van lokale en provinciale afdelingen door middel van een meervoudige voordracht van kandidaten verkozen zouden worden. Al deze vernieuwingen zouden na een periode van drie jaar geëvalueerd moeten worden.
Met de oprichting van een digitale afdeling werd op 30 augustus een begin gemaakt, toen voor een proefperiode van een jaar een website geopend werd die alleen toegankelijk voor leden was. Op dit zogeheten 'CDAnet' konden zij onder meer meedoen aan discussies. Het CDAnet, dat in december ruim 1.000 deelnemers telde, had tevens een adviserende stem in het partijbestuur.

kandidaatstelling Tweede-Kamerverkiezingen

Aan het einde van 2000 was het CDA begonnen met de kandidaatstellingsprocedure voor de Tweede-Kamerverkiezingen van mei 2002. Het partijbestuur stelde een vertrouwenscommissie in onder voorzitterschap van mevr. C. Kerkhof-Mos (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 156), en stelde een profielschets op waaraan de kandidaten moesten voldoen. Tot 6 april 2001 konden de gemeentelijke afdelingen maximaal vijf kandidaten voordragen. Partijleden konden ook zelf solliciteren. Samen met de zittende Tweede-Kamerleden kwamen deze personen op de zoge-

heten alfabetische groslijst te staan. Mede op basis van de adviezen van de vertrouwenscommissie stelde het partijbestuur op 14 september de advieskandidatenlijst vast. Partijvoorzitter Van Rij sprak bij de presentatie van een evenwichtige lijst wat betreft de man-vrouw verhouding, de regionale spreiding en de culturele diversiteit. Volgens hem was de in 1998 begonnen vernieuwingsoperatie doorgezet: de generatie politici die toen in het parlement kwam (zoals Balkenende, mevr. C.I.J.M. Ross-Van Dorp, J.J. Atsma, mevr. G. Verburg, J.G. Wijn, Th.W. Rietkerk, S. Buijs en C.M.P.S. Eurlings) was grotendeels doorgeschoven naar de eerste twintig plaatsen. Lijsttrekker werd aanvankelijk De Hoop Scheffer, met op de tweede plaats het kamerlid mevr. M.J.A. van der Hoeven en op drie financieel specialist Balkenende, maar na het aftreden van De Hoop Scheffer (zie onder 'crisis politiek leiderschap') nam Balkenende de eerste plaats in. Van de eerste dertig kandidaten waren er negen nieuw. De Brabantse gedeputeerde P. van Geel kreeg als hoogste nieuwkomer de vierde positie toebedeeld; op nummer negen volgde de Surinaamse mevr. K.G. Ferrier (secretaris van SKIN, de organisatie van veertig migrantenkerken in Nederland). Het Turkse kamerlid C. Cörüz, die in mei de overleden mevr. K. Eisses-Timmerman was opgevolgd, kreeg – ondanks protesten van de Beweging Christelijke Koers CDA, die meende dat moslims niet op de kandidatenlijst thuishoorden – een verkiesbare zestiende plaats toebedeeld. Oud-gedienden als J.S.J. Hillen, G.B.M. Leers (beiden kamerlid sinds 1990) en P.J. Biesheuvel (lid sinds 1986) hadden zich niet meer kandidaat gesteld. De ervaren W.G.J.M. van de Camp, die vanaf 1986 in de Tweede Kamer had gezeten, belandde aanvankelijk op een opvallend lage 31-ste plaats. Toen het met regionale vertegenwoordigers 'versterkte' partijbestuur (aangevuld met regionale vertegenwoordigers) op 12 oktober de advieskandidatenlijst vaststelde, kwam hij twee plaatsen hoger uit, op nummer 29.
Tussen 12 oktober en 16 november spraken de gemeentelijke afdelingen zich over de gros- en advieskandidatenlijst uit. Tijdens het verkiezingscongres op 23 februari 2002 zou de lijst definitief vastgesteld worden.

ontwerpprogramma Tweede-Kamerverkiezingen

In september 2000 had het partijbestuur een programcommissie ingesteld onder voorzitterschap van J.M. Hessels (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 156). Vanuit de partij kreeg de commissie diverse bouwstenen aangeleverd (zie onder 'verwante instellingen en publicaties'). Daarnaast maakte zij bij haar werk gebruik van de 'competitie van ideeën', waarbij leden maar ook niet-leden via de website van het CDA aan de hand van tien thema's konden discussiëren, suggesties doen en stemmen over stellingen. De partijraad in februari stond voor een belangrijk deel

in het teken hiervan. De 'competitie' leverde meer dan 20.000 reacties op, waarvan 30% van niet-leden. Tien 'focusgroepen' brachten al deze reacties terug tot honderd concrete ideeën en leverden deze op 1 mei in bij de programcommissie. Deze verwerkte een deel ervan in het ontwerpprogramma *Betrokken samenleving, betrouwbare overheid*, dat op 30 oktober gepresenteerd werd.
Rode draad in het programma was volgens de nieuwe partijleider Balkenende een 'radicale' verschuiving van zeggenschap van de overheid en de markt naar de burgers zelf, zodat 'onnodige staatsbemoeienis en bureaucratie' op terreinen als school, ziekenhuis en kinderopvang teruggedrongen zouden worden (*Trouw*, 31 oktober 2001). Het gezinsbeleid speelde evenals vier jaar geleden een belangrijke rol in het ontwerpprogram. Het CDA pleitte voor een verbetering van de inkomenspositie van gezinnen door onder andere het verhogen van de kinderbijslag en het verlenen van fiscale voordelen. Andere prioriteiten lagen op het gebied van veiligheid, onderwijs en zorg.
De VVD reageerde tevreden op de lastenverlichting die het CDA in petto had, al waren de liberalen van mening dat die niet voor specifieke groepen maar voor iedereen moest gelden. PvdA-fractieleider A.P.W. Melkert noemde het teleurstellend dat de christen-democraten – in het kader van een miljardenbesparing op de collectieve uitgaven – de gesubsidieerde banen voor werklozen af wilden schaffen. ChristenUnieleider K. Veling noemde het programma 'te vaag, te open en niet scherp genoeg', hoewel hij vooral met de ethische stellingnames wel kon instemmen (*Nederlands Dagblad*, 31 oktober 2001).
Het ontwerpprogramma werd na de presentatie niet alleen in de afdelingen besproken, ook was het voor de leden mogelijk via het CDAnet tot 1 januari amendementen in te dienen. Bij voldoende steun binnen het digitale net zouden deze naar de programcommissie doorgestuurd worden.

crisis politiek leiderschap

Op 27 september, ruim zeven maanden voor de Tweede-Kamerverkiezingen trad partijvoorzitter Van Rij onverwacht af wegens een 'fundamenteel verschil van mening' (*Trouw*, 28 september 2001) met fractievoorzitter De Hoop Scheffer over de te volgen strategie in de verkiezingscampagne. Van Rij, hierin gesteund door het dagelijks bestuur, was van mening dat De Hoop Scheffer een te afwachtende en weinig offensieve partijleider was en de partij te weinig ideologische kleur gaf. Aan Van Rij's aftreden was een interne strijd om het lijsttrekkerschap vooraf gegaan. Al halverwege augustus had oud-staatssecretaris mevr. Y.M.C.Th. van Rooy De Hoop Scheffer gepolst of hij plaats wilde

maken voor Van Rij. Deze voelde hier aanvankelijk wel wat voor, maar kwam hier onder invloed van Tweede-Kamerlid Hillen bijna onmiddellijk weer op terug. Vervolgens liet Van Rij De Hoop Scheffer op 9 september weten dat hij een derde plaats op de kandidatenlijst ambieerde, direct na De Hoop Scheffer en mevr. Van der Hoeven. De Hoop Scheffer wilde deze wens niet honoreren. Het leek Van Rij nu beter als partijvoorzitter terug te treden, maar daarvan wilde het dagelijks bestuur èn De Hoop Scheffer niets weten. De laatste bood Van Rij op 25 september (elf dagen nadat de advieskandidatenlijst door het partijbestuur was vastgesteld) een zesde plaats aan, die de partijvoorzitter echter weigerde. Dezelfde dag nog vroeg het dagelijks bestuur aan De Hoop Scheffer of hij bereid was zijn plaats als lijsttrekker aan Van Rij af te staan, hetgeen hij aanvankelijk afwees als een 'onzedelijk voorstel' (*NRC Handelsblad*, 2 oktober 2001). Na overleg met een aantal vertrouwelingen binnen de fractie wilde hij Van Rij echter wel als tegenkandidaat voor het lijsttrekkerschap dulden, maar deze zei dit niet langer te ambiëren en trad twee dagen later als partijvoorzitter af. Als verklaring deelde Van Rij mee dat er een fundamenteel meningsverschil bestond tussen hem en De Hoop Scheffer over de organisatie van de verkiezingscampagne. De Hoop Scheffer belegde daarop inderhaast een persconferentie, waarop hij Van Rij ervan beschuldigde op het lijsttrekkerschap van het CDA uit te zijn geweest. Volgens hem zou Van Rij met zijn terugtreden alsnog proberen de buit binnen te halen.

Op 29 september besloot het partijbestuur tijdens een spoedzitting om De Hoop Scheffer als lijsttrekker te handhaven en Van Rij – ter versterking van de top van de lijst – een derde plaats te gunnen. Het dagelijks bestuur en Van Rij accepteerden deze optie, maar De Hoop Scheffer trok zijn kandidatuur voor het lijsttrekkerschap in. Hij vond dat hij niet genoeg vertrouwen meer genoot binnen de partij en te zeer 'beschadigd' geraakt was: slechts de Tweede-Kamerfractie steunde hem nog unaniem. Op 1 oktober trad hij om dezelfde reden af als fractievoorzitter. Hij zou zijn tijd in het parlement tot de verkiezingen uitzitten als '*backbencher*'. In De Hoop Scheffers voetspoor legden ook zijn vertrouwelingen J. de Vries (zijn persoonlijk voorlichter) en Hillen (fractiesecretaris) hun functies neer. De fractie koos die dag vervolgens Balkenende, vice-fractievoorzitter en derde op de kandidatenlijst, tot haar nieuwe leider.

Diezelfde avond vergaderde het partijbestuur in Hilversum over de ontstane situatie. Het bestuur verwierp een voorstel van Van Rij om de lijsttrekker door de partijleden te laten kiezen uit een meervoudige voordracht bestaande uit hemzelf en minstens twee andere kandidaten, omdat het bang was voor nog meer verwarring binnen de partij. Het partijbestuur droeg vervolgens unaniem Balkenende en niet Van Rij voor

als nieuw politiek leider. Hij werd gekozen vanwege zijn parlementaire ervaring en vanwege zijn kwaliteiten als debater en als vernieuwer van het christen-democratische gedachtegoed. De partijraad nam in november de voordracht van het partijbestuur over en koos Balkenende tot kandidaat-lijsttrekker.
In de nasleep van de leiderschapscrisis vielen er nog meer slachtoffers. Begin oktober legde campagneleider J. Mourits zijn functie neer, omdat hij na een intensieve samenwerking met Van Rij Balkenende de mogelijkheid wilde geven om zelf een campagneleider te kiezen. Medio november wees het partijbestuur het oud-Tweede-Kamerlid R. Smits, die ook de campagnes van 1981, 1982 en 1986 geleid had, tot zijn opvolger aan. Ook de positie van het dagelijks bestuur was wankel geworden. Zo vond oud-partijvoorzitter J.J.M. Helgers dat dit vanwege amateuristisch handelen snel diende af te treden. Een groeiend aantal regionale CDA-voorzitters sprak van een vertrouwenscrisis met het dagelijks bestuur. Ook Balkenende was van mening dat het bestuur diende op te stappen. Na aanvankelijk ontkend te hebben dat het iets te verwijten viel, nam het dagelijks bestuur uiteindelijk toch de verantwoordelijkheid voor de escalatie van het conflict op zich en trad per 13 oktober af. Het partijbestuur benoemde op 10 oktober oud-fractieleider en oud-minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid B. de Vries tot interim-voorzitter. Deze zag het als zijn hoofdtaak de rust in de partij terug te brengen en het vertrouwen van de achterban in de leiding te herstellen. Twee dagen erna koos het partijbestuur een interim-dagelijks bestuur, dat tot de partijraad in juni 2002 aan zou blijven.
Een ander gevolg van de affaire was dat de Tweede-Kamerfractie en het partijbureau van het CDA op 5 oktober gezamenlijk aangifte deden tegen een medewerker van het partijbureau, omdat deze in het heetst van de strijd om het leiderschap een – naar later bleek door hemzelf geschreven – onderzoek naar het imago van De Hoop Scheffer aan de televisierubriek 2Vandaag had gegeven. In dit rapport werd de CDA-leider door een meerderheid van de kiezers beoordeeld als 'ouderwets', 'oubollig' en 'moraliserend'. De Hoop Scheffer was tijdens de uitzending onverwachts met de uitkomsten van het onderzoek geconfronteerd. De betreffende medewerker werd door de partij op staande voet ontslagen en legde eind oktober – na aanvankelijk ontkend te hebben – tegenover de politie een bekentenis af.

gemeenteraadsverkiezingen

Met het oog op de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2002 verscheen in januari een geheel herziene versie van het *Handboek gemeenteraadsverkiezingen.* Eind maart publiceerden CDA en CDA-

bestuurdersvereniging *Verantwoordelijke gemeente, sterke gemeenschappen. Gemeenteprogram 2002-2006,* onder eindredactie van H. Cloudt. Het was geschreven door de Commissie Leidraad Gemeenteprogram 2002-2006, die werd voorgezeten door de Rotterdamse wethouder J. van der Tak. In juli werd de *Campagnewijzer gemeenteraadsverkiezingen* uitgebracht.

verwante instellingen en publicaties

Het CDA publiceerde in april *De waarde(n) van de kennissamenleving,* onder redactie van A. Krijger en M. Mooren. Samen met de uitkomsten van een interactief ICT-debat dat op 19 april in Utrecht plaatsvond voor de Twintigers- en Dertigersgroepen van het CDA, bood de publicatie suggesties voor het verkiezingsprogramma in wording. In augustus verscheen het rapport *Naar een duurzame en vitale landbouwsector in Nederland. Een christen-democratisch perspectief,* opgesteld door een commissie onder voorzitterschap van C.P. Veerman. Ook de concrete beleidsaanbevelingen van dit rapport zouden in het nieuwe verkiezingsprogramma worden opgenomen. In de zomer publiceerde de Commissie Buitenland *Ontwikkelingssamenwerking in de eenentwintigste eeuw,* waarin gepleit werd voor het – via particulier initiatief – bewerkstelligen van verantwoordelijke samenlevingen in de ontwikkelingslanden. Op 3 november presenteerde dezelfde commissie tijdens de najaarspartijraad het rapport *In open debat naar open markten en duurzame ontwikkeling. Een christen-democratisch standpunt over handelspolitiek en WTO,* samengesteld door het CDA-projectteam WTO onder voorzitterschap van W.L.E. Quaedvlieg.
Op 21 maart nam J.J.A.M. van Gennip afscheid als directeur van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA (WI) met een conferentie over heden en toekomst van Europa, getiteld 'Europa, een Unie van Waarden?'. Zijn afscheidsrede werd door de Eduardo Frei Stichting gepubliceerd onder de titel *Euroland or Europe?A contribution towards the debate about the future of the European society.* Van Gennip werd opgevolgd door A. Klink. In januari publiceerde het WI *Vertrouwen in talent. Ruimte voor onderwijs met een missie,* van de hand van P. van der Kwast. Centraal element hierin was het 'teruggeven' van verantwoordelijkheden aan de scholen. Eind mei gaf het WI *Evenredig en rechtvaardig. Een voorstudie naar een vlakke belasting* uit. Hierin werd gepleit voor een belastingtarief van 35% voor iedereen, zonder dat een en ander gevolgen zou hebben voor de aftrekbaarheid van hypotheekrente en pensioenpremies. De studie was een vervolg op *Herstel van draagkracht. Beleidsadvies inzake de belastingherziening 2001,* dat in 2000 verschenen was (zie *Jaarboek 2000 DNPP,* blz. 157-158). In

september bracht het WI het rapport *De druk van de ketel. Naar een levensloopstelsel voor duurzame arbeidsdeelname, en tijd en geld voor scholing, zorg en privé* uit, geschreven door P. Cuyvers, G. Dolsma en Klink. De publicatie bevatte een groot aantal voorstellen om gezinnen met kinderen zodanig te ondersteunen dat ze er vierduizend gulden per jaar op vooruit zouden gaan. Een 'levensloopverzekering' zou het mogelijk moeten maken zonder inkomensverlies zorgtaken, scholing of vrije tijd met een baan te combineren. Een aantal voorstellen zou in het nieuwe verkiezingsprogramma opgenomen worden.
Het CDJA, de jongerenorganisatie van het CDA, bracht in januari de discussieversie van het *Politiek actie pamflet 2001* (PAP) uit, waarin het zijn beleid uiteenzette voor de komende jaren. Tijdens de algemene ledenvergadering en de CDJA-Raad, die van 11 tot 13 mei plaatsvonden, werd het stuk vastgesteld. In september publiceerden de CDA-jongeren het *Raadsstuk Nederland in de 21e eeuw*, dat een nadere uitwerking van het PAP behelsde. De CDJA-Raad, die het politieke beleid van het CDJA bepaalt, werkte dit jaar voor het eerst volgens een nieuwe structuur, waarbij elk lid van de jongerenorganisatie automatisch stemhebbend lid van de Raad was, zowel in plenaire sessies als in commissies. Minimaal vier leden konden een fractie vormen, die niet langer alleen regionaal maar ook op inhoudelijke gronden samengesteld kon worden.
Het CDA-Vrouwenberaad (CDAV) kreeg in februari tijdens de partijraad een nieuwe voorzitter: mevr. M. van Bijsterveldt-Vliegenthart volgde mevr. J. Creemers in die functie op. Samen met het CDA publiceerde het CDAV in februari *Levensloopplanning: weten is winst*; in keerdruk met *Ruimte voor generaties. Voorstellen naar aanleiding van de discussienotitie 'Ruimte voor elkaar'*. Op 23 maart vond in Utrecht de ledendag van het CDAV plaats, die in het teken stond van het Internationale Jaar van de Vrijwilligers. Tijdens de partijraad op 3 november was een deelsessie in het kader van het thema 'partijontwikkeling' gewijd aan de toekomstige plaats en vorm van het CDAV binnen het CDA. Samen met de Eduardo Frei Stichting organiseerde het CDAV op 17 november in Den Haag een conferentie met als thema 'Vrouwen in conflictsituaties vanuit Europees perspectief', de derde en laatste conferentie in het kader van 'Vrouwen en geweld'. VVD-minister J.J. van Aartsen van Buitenlandse Zaken hield er een inleiding.
Op 6 oktober hield de Bestuurdersvereniging van het CDA haar jaarlijkse bestuurdersdag in Den Bosch, waarbij in deelsessies onder meer gesproken werd over landbouw en plattelandsontwikkeling, vrijwilligersbeleid en vernieuwing van de lokale democratie. De Ledenraad van de bestuurders kwam tweemaal bijeen. Op 7 april sprak de raad in Utrecht naar aanleiding van de vuurwerkramp in Enschede en de café-

brand in Volendam over 'Verantwoordelijkheid, aansprakelijkheid en handhaving'. Op 24 november stond het ontwerpverkiezingsprogramma centraal. Tijdens deze laatste bijeenkomst werd ook gesproken over het in mei gehouden *Bezinningsonderzoek CDA bestuurdersvereniging. Een onderzoek naar het beleid en de communicatie van de CDA-bestuurdersvereniging*. Het onderzoek vond plaats naar aanleiding van het 25-jarig bestaan van de vereniging en haar blad *Bestuursforum*, respectievelijk op 1 januari 2002 en 1 januari 2003. De Ledenraad besloot door middel van een contributieverhoging geld vrij te maken voor de belangrijkste aanbeveling uit het onderzoek: het opzetten van een professionele interactieve website voor bestuurders.
De Tweede-Kamerfractie organiseerde samen met de partij en het WI op 18 mei en op 15 juni in Den Haag twee studieconferenties over maatschappelijk verantwoord ondernemen. De uitkomsten van de discussie zouden verwerkt worden in het nieuwe verkiezingsprogramma.
Het Centrum voor Politiek, Religie en Zingeving sloot op 23 november met een bijeenkomst in Amsterdam zijn jaarthema 'De toekomst van de Nederlandse samenleving, in relatie tot multiculturaliteit' af. De resultaten van de discussie over dit onderwerp werden vastgelegd in het pamflet *Religie als middel tot integratie*. Partijvoorzitter Van Rij was de gangmaker geweest van het Centrum (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 152-153). Na zijn terugtreden als voorzitter stierf het centrum een stille dood.
Op 9 juni organiseerde Confrontatie met de toekomst – een netwerk van mensen die streven naar vernieuwing van de christen-democratie – in samenwerking met het CDAV, het CDJA en de Dertigersgroepen van het CDA een debat in Amsterdam over het manifest *Een nieuwe zomer. Alternatieven voor het (paarse) neo-liberalisme vanuit gerechtigheid, solidariteit, verantwoordelijkheid en rentmeesterschap*, dat opgesteld was door Confrontatie met de toekomst. De resultaten van de discussie zouden verwerkt worden in het nieuwe verkiezingsprogramma.
In maart publiceerden twaalf CDA- en GroenLinks-bestuurders uit zes steden *Een nieuwe lente. Politiek essay van CDA- en GroenLinks wethouders,* waarin zij aftastten wat beide partijen gemeen hadden.

personalia

Op 26 april overleed K. Eisses-Timmerman. Zij had van 1992 tot 1994 en daarna vanaf 1998 deel van de Tweede Kamer uitgemaakt.
Op 29 april overleed B.W. Biesheuvel, een van de voormannen van de voormalige Anti-Revolutionaire Partij (ARP) en een van de grondleggers van het CDA. Van 1956 tot 1963 maakte hij deel uit van de

Tweede Kamer. Van 1963 tot 1967 vervulde hij de functie van minister van Landbouw en Visserij in het kabinet-Marijnen, -Cals en -Zijlstra; tevens was hij in deze periode vice-premier. Van 1967 tot 1971 was hij fractieleider van de ARP in de Tweede Kamer. In de jaren 1971-1973 was hij minister-president. Daarna vervulde hij verschillende functies in adviescommissies aan de regering.
J. Reitsma, die vanaf 1986 voor het CDA in de Tweede Kamer had gezeten, werd per 1 juni burgemeester van de gemeente Wymbritseradiel in Friesland. Hij werd in het parlement opgevolgd door J. ten Hoopen, die al eerder van 1995 tot 1998 Tweede-Kamerlid was geweest.
Op 5 september overleed oud-ziekenfondsman J.P.M. Hendriks, die van 1973 tot 1977 voor de KVP staatssecretaris van Volksgezondheid en Milieuhygiëne was in het kabinet-Den Uyl.
Op 2 oktober werd oud-minister van Landbouw en Visserij en voorzitter van de CDA-senaatsfractie G.J.M. Braks gekozen tot voorzitter van de Eerste Kamer. Hij volgde de liberaal F. Korthals Altes op. Mevr. Y.E.M.A. Timmerman-Buck werd in Braks plaats fractievoorzitter.
Per 1 november verliet voormalig minister van Justitie E.M.H. Hirsch Ballin de Eerste Kamer. Hij werd lid van de Raad van State. Zijn plaats in de senaat werd ingenomen door J. Walsma.
Op 14 november overleed oud-vakbondsman F. van der Gun. Van 1950 tot 1971 zat hij namens de KVP in de Provinciale Staten van Utrecht. Van 1971 tot 1979 was hij lid van de Tweede Kamer, waarna hij in 1979 overstapte naar het Europees Parlement. Hier bleef hij namens het CDA tot 1989 lid van.
Op 23 december overleed oud-premier en hoogleraar economie J. Zijlstra. Van 1952 tot 1959 was hij voor de ARP minister van Economische Zaken in het tweede en derde kabinet-Drees en in het tweede kabinet-Beel. In 1956 en 1959 voerde hij de ARP-kandidatenlijst aan bij de Tweede-Kamerverkiezingen. In het kabinet-De Quay (1959-1963) was hij minister van Financiën. In de jaren 1963-1966 maakte hij deel uit van de Eerste Kamer. In de periode 1966-1967 leidde hij als minister-president het interim-kabinet-Zijlstra. Daarna was hij van 1967 tot 1981 president van de Nederlandsche Bank. In 1983 werd hij minister van Staat, een eretitel voor het leven.
Op 28 december overleed oud-staatssecretaris G. van Leijenhorst. Hij was secretaris en redacteur van het CHU-weekblad *De Nederlander*, toen hij in 1971 lid werd van de Tweede Kamer (tot 1981). In het tweede en derde kabinet-Van Agt (1981-1982) was hij staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, en in het eerste kabinet-Lubbers (1982-1986) staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen. Van 1986 tot 1994 maakte Van Leijenhorst wederom deel uit van de Tweede Kamer.

ChristenUnie

In 2001 kreeg de samenwerking tussen het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV) en de Reformatorische Politieke Federatie (RPF) verder gestalte. Om die reden worden de lotgevallen van deze partijen in deze paragraaf niet langer afzonderlijk weergegeven. In maart gaven de leden GPV en RPF groen licht om hun Tweede-Kamerfracties onder de naam ChristenUnie ineen te schuiven. Eind juni betrokken beide partijen een gezamenlijk kantoorpand in Amersfoort. Overal in het land werden plaatselijke afdelingen gevormd en een 'witte vlekken'-plan moest inventariseren waar genoeg steun te vinden was voor het opzetten van nieuwe afdelingen. De jonge partijformatie kreeg er in 2001 bijna 2.000 nieuwe leden bij.
Samen met SGP en CDA voerde de ChristenUnie in 2001 oppositie tegen het euthanasiebeleid van het paarse kabinet (zie hiervoor ook onder CDA en SGP in deze kroniek).

rechtstreeks lidmaatschap ChristenUnie en ledenwerving

Op 22 januari 2000 nam de Federatieraad van de RPF een motie aan, waarin het bestuur van de ChristenUnie werd opgeroepen binnen een jaar tijd een direct lidmaatschap van de Unie op plaatselijk niveau mogelijk te maken (zie hiervoor ook *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 160). Tot dusver kon men slechts lid worden van RPF of GPV, of zich aanmelden als 'sympathisant' van de ChristenUnie. Op het Uniecongres op 24 maart 2001 werd een notitie van het bestuur met de titel *Lidmaatschap lokale ChristenUnie* aanvaard, waarin het directe lidmaatschap op plaatselijk niveau geregeld werd. De lokale Unieleden kregen spreek- en stemrecht op congressen, maar mochten zich over organisatorische zaken – zoals het toelatingsbeleid en de kandidaatstelling voor verkiezingen – niet uitspreken: dit zou voorbehouden blijven aan GPV- en RPF-leden. Het congres besloot eveneens – nu een lokaal lidmaatschap geregeld was – de status van 'sympathisant' op te heffen en te vervangen door verschillende vormen van donateurschap. De aanwezigen steunden verder een motie van de jongerenorganisatie PerspectieF, waarin werd uitgesproken dat een volledige fusie tussen RPF en GPV 'niet langer dan volstrekt noodzakelijk' uitgesteld moest worden. Doel van deze motie was de directe leden van de ChristenUnie zo snel mogelijk dezelfde rechten te geven als de leden van de Uniepartners, zoals bijvoorbeeld het bekleden van bestuurlijke posten.
Met deze besluiten was het voor de ChristenUnie nu mogelijk geworden om zelf leden te gaan werven en dat gebeurde dan ook: op het congres op 17 november presenteerde R. van Eijle, de directeur van het landelijk

partijbureau, de telefonische ledenwervingsactie 'Laat uw stem horen'. Doel van de bel-campagne was om bij de komende Tweede-Kamerverkiezingen in mei 2002 een ledental van 30.000 te bereiken (eind december had de partij ruim 27.000 leden).

afscheid Schutte

Op 1 februari kondigde G.J. Schutte, de alom gerespecteerde fractievoorzitter van het GPV, op een persconferentie aan dat hij zou vertrekken uit de politiek. Hij was in 1981 tot de Tweede Kamer toegetreden. Op 13 februari verliet hij de Kamer officieel. RPF-fractievoorzitter L.C. van Dijke werd tot de Tweede-Kamerverkiezingen in 2002 de eerste politiek leider van de ChristenUnie. In het parlement werd Schutte opgevolgd door het Zwolse GPV-gemeenteraadslid A. Slob. Op het congres in maart namen de aanwezigen afscheid van Schutte. Hij werd bij deze gelegenheid tot erelid van de Verbondsraad van het GPV benoemd, een eer die tot nu toe alleen de oud-parlementariërs J. van der Jagt en A.J. Verbrugh ten deel was gevallen.

kandidaatstelling Tweede-Kamerverkiezingen

Op 17 januari presenteerde het bestuur van de Unie de kandidatenlijst, die door een commissie onder voorzitterschap van de Utrechtse rechter D.A.C. Slump was voorbereid (zie ook *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 164-165). Bovenaan stond senator, wiskundige en filosoof K. Veling, afkomstig uit het GPV. Unievoorzitter Th. van Daalen zei tijdens de presentatie van de lijst dat men als lijsttrekker niet iemand van buiten had gezocht, maar wel iemand waarmee men 'zou loskomen van een typische RPF- of GPV-uitstraling' (*Reformatorisch Dagblad*, 18 januari 2001). Volgens commentaren in de pers was de keuze voor Veling ook ingegeven door de wens om de GPV-achterban, die deels sceptisch tegenover de fusie met de RPF stond, tegemoet te komen. RPF-fractieleider Van Dijke vond het 'best even slikken' dat hij geen lijsttrekker werd (*Nederlands Dagblad*, 18 januari 2001). Niettemin zei hij zich door privé-omstandigheden goed te kunnen verenigen met een tweede plaats op de kandidatenlijst, ook al omdat hij de garantie kreeg dat de keuze voor Veling niet een verandering van de door hem voorgestane christelijk-sociale koers zou betekenen. Tot de verkiezingen zou Van Dijke de honneurs als partijleider waarnemen.
De zittende kamerleden A. Rouvoet (RPF), E. van Middelkoop (GPV) en D.J. Stellingwerf (RPF) namen respectievelijk de derde tot en met de vijfde plaats in. Op nummer zes kwam Slob, direct gevolgd door de eerste vrouwelijke kandidaat, het Heerenveense RPF-gemeenteraadslid

mevr. J.C. Huizinga-Heringa, op een waarschijnlijk onverkiesbare zevende plaats. In een interview met het *Nederlands Dagblad* (18 januari 2001) zei ze het – los van haar eigen persoon – een goede zaak te vinden wanneer ook een vrouw de ChristenUnie in het parlement zou vertegenwoordigen, al was het maar om aan te tonen dat de partij geen principiële bezwaren heeft tegen vrouwen in de politiek. Ook de jongerenorganisatie PerspectieF was van mening dat de partijtop 'een beetje meer lef' had mogen tonen door een vrouw te kandideren bij de eerste vijf (*Nederlands Dagblad*, 20 januari 2001). Eind januari trad een actiegroep binnen de ChristenUnie – genaamd TransFusie – naar buiten, die zich in de eerste plaats tot doel had gesteld een vrouw op een verkiesbare plaats te krijgen en meer in het algemeen verjonging en vernieuwing van de lijst nastreefde. Initiatiefnemer M. Rasch opende hiervoor de website 'www.gelijkheid.nl', waar men kon stemmen over de wenselijkheid van een vrouw op een verkiesbare plaats. TransFusie uitte op de site ook kritiek op 'de weinig democratische procedure' rond de kandidaatstelling, die niet altijd met de reglementen overeen zou komen (*Nederlands Dagblad*, 22 maart 2001). Zo kon het congres bijvoorbeeld geen namen meer toevoegen aan de reeds gepresenteerde veertig op de lijst. In een reactie noemde Unievoorzitter Van Daalen de kritiek 'inhoudelijk onjuist', maar hij zei wel toe de gevolgde procedure te zullen evalueren (*Nederlands Dagblad*, 22 maart 2001).

Dat de voorkeur van PerspectieF voor een vrouw bij de eerste vijf kandidaten niet breed gesteund werd door de achterban, bleek tijdens het congres in maart. Een motie van de kiesvereniging Utrecht, die Huizinga op de vijfde plaats wilde zetten, behaalde slechts zo'n twintig stemmen vóór. Ook een voorstel van PerspectieF om hun voorzitter mevr. A. van Kalkeren als tweede vrouw op de lijst van nummer elf te verplaatsen naar een plek binnen de eerste tien, kreeg onvoldoende steun.

Het congres verkoos Veling met een ovatie tot lijsttrekker. Een voorstel van de RPF-kiesvereniging Reeuwijk-Driebruggen om Van Dijke lijstaanvoerder te maken in plaats van Veling, haalde het niet. Al met al werd de advieskandidatenlijst door het congres ongewijzigd overgenomen. Op het congres in november werd het onderste gedeelte van de lijst echter weer gewijzigd. De reden hiervan was dat er meer personen op de lijst stonden (veertig) dan volgens de Kieswet voor een nieuwe partij als de ChristenUnie was toegestaan (dertig). Nu de laatste tien kandidaten kwamen te vervallen, wilde het bestuur de nummers 21 tot en met dertig alsnog herzien.

ontwerpprogramma Tweede-Kamerverkiezingen

In 2000 was de ChristenUnie begonnen met een discussie over de identiteit en het politieke profiel van de nieuwe partijformatie. Het startschot werd gegeven met de publicatie van een zogeheten 'Groen Document'. De resultaten van het interne debat werden neergelegd in het 'Blauw Document' (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 162-163). Opnieuw sprak de partij zich hierover uit. In april 2001 verscheen vervolgens het 'Wit Document', dat de basis voor het ontwerpprogramma voor de Tweede-Kamerverkiezingen van mei 2002 vormde.
Op 10 september presenteerde de ChristenUnie het conceptprogram onder de titel *Durf te kiezen voor normen*. De Tien Geboden uit de Bijbel en de daaruit afgeleide normen voor de samenleving stonden erin centraal. Opvallende punten uit het programma waren: verbod op echtscheiding voor ouders met kinderen jonger dan twaalf jaar; beperking van de hypotheekrenteaftrek; alleen passief en actief kiesrecht voor personen met de Nederlandse nationaliteit; overheveling van het asielbeleid van Justitie naar Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking; en een kwaliteitskeurmerk voor 'fatsoenlijke' media. De ChristenUnie wilde dat de overheid voor de komende kabinetsperiode een extra bedrag van 16,5 miljard euro zou uittrekken voor gezondheidszorg, veiligheid, onderwijs, milieu en ontwikkelingssamenwerking.
De besluitvorming rond het programma was voorbereid in de lokale verenigingen en tijdens een werkconferentie op 27 oktober, waarna het program op het Uniecongres in november praktisch ongewijzigd werd vastgesteld.

gemeenteraadsverkiezingen

Ten behoeve van de gemeenteraadsverkiezingen van 6 maart 2002 stelde het Uniecongres in maart ook het *Model gemeenteprogramma 2002-2006* vast. De tekst was opgesteld door een werkgroep waarin een aantal gemeenteraadsleden van GPV en RPF zitting hadden. Verder verscheen in juni het *Draaiboek gemeenteraadsverkiezingen 2002-2006*.
In de afdelingen werd in 2001 begonnen met de voorbereiding van de kandidatenlijsten. In een aantal gemeenten hadden GPV en/of RPF bij de vorige raadsverkiezingen in 1998 gezamenlijke lijsten met de SGP ingediend. Het aantal van deze samenwerkingslijsten nam dit keer behoorlijk af (zie in deze kroniek onder SGP).

verkiezingscampagne

De ChristenUnie begon haar verkiezingscampagne voor de raads- en Kamerverkiezingen van 2002 al op 8 september, in Ede. De campagne werd gevoerd met de slogan 'Duidelijk, eerlijk, echt – ChristenUnie dus'. Belangrijke doelgroepen waren de evangelische christenen, de leden van de Nederlandse Hervormde Kerk behorend tot de Gereformeerde Bond of tot de confessioneel-hervormde richting, de gereformeerden (synodaal), maar ook jongeren en de groep zwevende kiezers die alleen lokaal op de ChristenUnie stemden. Wanneer de partij de steun van deze groepen wist te verwerven, moest volgens campagneleider J. Voordewind een winst van twee Kamerzetels (van vijf naar zeven) mogelijk zijn. Behalve op het verkiezingsprogramma wilde de ChristenUnie zich in de campagne op drie inhoudelijke thema's concentreren, te weten 'zorg voor het leven', 'zorg voor de Schepping' en 'zorg voor elkaar'.

relatie ChristenUnie-SGP

In februari ontstond er wrevel binnen de SGP over uitspraken die Van Dijke gedaan had in een interview met het *Reformatorisch Dagblad* (2 februari 2001). Hij zei daarin dat "de ChristenUnie dé politieke representant moet worden van... de bijbelgetrouwe, orthodoxe christenen in Nederland". Voor de SGP zag hij 'geen grote groeipotentie' meer in het verschiet en hij zei te hopen dat deze partij zich uiteindelijk 'binnen de structuur van de Unie' zou voegen. Algemeen voorzitter van de SGP W. Kolijn reageerde getergd en noemde de uitspraken van Van Dijke 'hautain' (*Nederlands Dagblad*, 24 februari 2001). Tegelijk sprak Kolijn zijn vertrouwen in Veling uit. Hij noemde de nieuwe lijsttrekker van de ChristenUnie een scherpzinnig en samenbindend figuur, iets wat zijns inziens de relatie tussen beide partijen ten goede zou komen. Op de jaarvergadering van de SGP op 24 februari toonde partijleider B.J. van der Vlies zich bezorgd over de zijns inziens weinig heldere christelijk-sociale koers die de ChristenUnie wilde gaan varen. Hij vroeg zich af of er in deze nieuwe formatie nog wel plaats zou zijn voor de nationaal-gereformeerde accenten van het voormalige GPV. Veling betreurde deze uitspraken van Van der Vlies: "We hebben geen water bij de wijn gedaan, we hebben een scherp profiel en een glasheldere positie" (*Nederlands Dagblad*, 28 februari 2001).
Begin september kregen de Tweede-Kamerfracties van ChristenUnie en SGP het met elkaar aan de stok rond het initiatiefwetsvoorstel betreffende de zondagsarbeid, dat de ChristenUnie samen met de PvdA had ingediend. De staatkundig-gereformeerden wilden door middel van een

amendement ook vastgelegd zien wat noodzakelijke zondagsarbeid was en wat niet, iets wat Van Dijke riskant vond. Eind september ontstond er opnieuw irritatie, toen de ChristenUnie – opnieuw samen met de PvdA – tot woede van de SGP (maar ook van het CDA) het kabinet in een motie om meer geld voor palliatieve zorg verzocht. Beide christelijke partijen vonden het volstrekt incorrect dat de ChristenUnie hen niet bij de voorbereidingen had betrokken. Zij meenden dat Van Dijke zo het christelijk bondgenootschap in de strijd tegen de euthanasie had doorbroken. Het CDA was zelfs zo boos dat het tegen de motie stemde, waardoor die geen meerderheid kreeg. Op initiatief van de SGP vond er een verzoenend gesprek tussen de betrokken christelijke partijen plaats. Dit leidde ertoe dat men samen met de PvdA zou bekijken hoe de motie alsnog opnieuw ingediend zou kunnen worden.

Uniecongressen

Op 24 maart hield de ChristenUnie een congres in Apeldoorn. Tijdens deze dag werden ook de voorjaarsledenvergaderingen van GPV en RPF gehouden met een beperkte huishoudelijke agenda. Het congres stelde onder andere de kandidatenlijst voor de Tweede-Kamerverkiezingen vast (zie hierboven). De nieuwverkozen lijsttrekker Veling hekelde in zijn maidenspeech de verwaarlozing van de publieke sector, die hij op conto schreef van de twee paarse kabinetten. Een actuele politieke motie, waarin de regering werd opgeroepen om te stoppen met de massavernietiging van dieren die (nog) geen verschijnselen van mond- en klauwzeer vertoonden, werd door de aanwezigen omarmd.
Op 17 november was er opnieuw een Uniecongres in Zwolle. Naast de vaststelling van het ontwerpverkiezingsprogramma en de herziening van een gedeelte van de kandidatenlijst (zie hierboven) stond een viertal moties van PerspectieF op het programma. Een ervan, de motie 'internationalisering' waarin gepleit werd voor een intensivering van samenwerking met geestverwanten in het buitenland, werd door het congres aangenomen.
Lijsttrekker Veling bekritiseerde in zijn congresrede het CDA, omdat de christen-democraten in hun verkiezingsprogramma niet hadden vastgelegd dat ze de legalisering van euthanasie ongedaan wilden maken. Over een eventuele regeringsdeelname van de ChristenUnie zei hij principes belangrijker te vinden 'dan pluche', maar mocht het toch zover komen, dan had een coalitie samen met PvdA en CDA zijn voorkeur (*Reformatorisch Dagblad*, 19 november 2001).

Europese partijvorming

Op 23 november organiseerde de Eurofractie van SGP, GPV en RPF in Rotterdam het congres 'eenheid in diversiteit', waar gesproken werd over de toekomst van de Europese Unie (EU). R. Kuiper, directeur van het wetenschappelijk instituut van de ChristenUnie, pleitte voor het aangaan van allianties met gelijkgezinden binnen de EU en de toetredingslanden, ook met het oog op toekomstige grensoverschrijdende lijsten bij de Europese verkiezingen. De huidige samenwerking binnen het Europa van Democratieën in Diversiteit (EDD), die louter berustte op pragmatische gronden, noemde Eurofractievoorzitter J. Blokland in dit verband 'een gelegenheids- en verlegenheidscoalitie' (*Reformatorisch Dagblad*, 24 november 2001; zie ook *Jaarboek 1999 DNPP*, blz. 44-45). Begin december liet Kuiper in reactie op berichten in de pers weten dat de Eurofractie het beste tot de Europese verkiezingen van 2004 bij de EDD kon blijven. Daarna konden nieuwe afwegingen gemaakt worden.

vrijspraak Van Dijke

In een interview met het blad *Nieuwe Revue* had Van Dijke in 1996 homoseksualiteit met diefstal vergeleken, waarvoor hij in oktober 1998 was veroordeeld, maar in juni 1999 in hoger beroep was vrijgesproken (zie ook de *Jaarboeken DNPP* 1996, 1998-1999). Tegen deze uitspraak had de procureur-generaal vervolgens cassatie ingesteld bij de Hoge Raad. Op 9 januari 2001 sprak deze Van Dijke definitief vrij: zijn uitspraken waren naar de mening van de Raad gedaan in een bepaalde context en vanuit een bepaalde godsdienstige overtuiging.

verwante instellingen en publicaties

Op 7 april organiseerde de ChristenUnie samen met het Landelijk Platform van Pinkster- en Volle Evangeliegemeenten een besloten symposium in Amersfoort, waarin de banden tussen de partij en de evangelische christenen werden aangehaald.
Op initiatief van de ChristenUnie verscheen in het voorjaar *Hart en handen. Bijbelstudies rond politiek en samenleving* onder eindredactie van M. Hamelink, dat een bijdrage moest leveren aan een hernieuwde bezinning op de rol van christenen in politiek en samenleving.
Het wetenschappelijk instituut van de ChristenUnie, de mr. G. Groen van Prinsterer stichting, startte op 26 januari officieel met een symposium in Amersfoort over 'dynamiek en samenhang'. Tijdens de bijeenkomst werd het essay 'De dienst van de samenleving' dat geschreven was door R. Kuiper, de directeur van de Groen van Prinsterer stichting,

gepresenteerd en bediscussieerd. De publicatie diende als aanzet tot het ontwikkelen van een christelijke visie op de samenleving. Op grond van de uitkomsten van de discussie verscheen op 31 oktober een aangepaste versie met de titel *Dienstbare samenleving. Basiswaarde van de christelijke politiek.* Hierin werd als reactie op de voortschrijdende individualisering het belang van een samenbindende rechtsorde en van duurzame sociale verbanden benadrukt. Samen met een nog te verschijnen studie over een christelijke visie op de overheid zou deze publicatie het fundamentele gedachtegoed van de ChristenUnie verwoorden. De Groen van Prinsterer stichting organiseerde op 8 december in Amersfoort een congres om deze studie over de overheid alvast voor te bereiden.

In februari publiceerde de Groen van Prinsterer stichting *Goede raad voor het gemeentebestuur. Een reactie op de voorgenomen dualisering van het gemeentebestuur en een aanzet tot een visie op de lagere overheden*, geschreven door R. M. Freeke e.a. In maart verscheen het eerste nummer van *Denkwijzer*, het studieblad van de Groen van Prinsterer stichting. Op 20 april hield het wetenschappelijk instituut in Putten een congres over de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening. De bijdragen aan de bijeenkomst werden door C.M. Visser geredigeerd tot het Kort Commentaar *Kiezen voor karakter. Een reactie op de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening*. Op 14 november werd tijdens een symposium in Amersfoort het Kort Commentaar *Eten en genen, een bredere toetsing* van de hand van H. van de Pol en C. Visser gepresenteerd, dat voortborduurde op het in 1999 verschenen *Toetsen en begrenzen. Een ethische en politieke beoordeling van de moderne biotechnologie* onder redactie van H. Jochemsen. In december verscheen als speciale uitgave voor donateurs van de Groen van Prinsterer stichting het boekje *Mijn partij. Tien persoonlijke visies op de cultuur van de ChristenUnie* onder redactie van R. Kuiper en E. van Dijk. Eerstgenoemde schreef in het kader van de herdenking van de anti-revolutionaire staatsman Groen van Prinsterer de biografie *'Tot een voorbeeld zult gij blijven'. Mr. G. Groen van Prinsterer 1801-1876.*

Op 24 februari organiseerde PerspectieF een congres in Utrecht met als thema 'De agrariër in de 21e eeuw', waaraan minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij L.J. Brinkhorst (D66) zijn medewerking verleende. Op 17 maart hield de jongerenorganisatie haar eerste Denktankdag in Utrecht. Taken van de Denktank waren het opstellen van het politiek program *Houvast.NL* (waarvan een eerste versie werd voorgelegd aan de algemene vergadering in oktober) en het voeren van politiek-inhoudelijke discussies om zodoende de ChristenUnie op haar beleid aan te kunnen spreken. PerspectieF hield twee algemene vergaderingen: behalve een voornamelijk huishoudelijke op 28 april was er op

20 oktober één in Amersfoort, waar het thema 'veiligheid' centraal stond. Op de laatste bijeenkomst werd afscheid genomen van voorzitter Van Kalkeren, die wegens privé-omstandigheden aftrad. Zij werd opgevolgd door B. Heuvelman en F. Visser, die de honneurs zouden waarnemen tot voorjaar 2002, wanneer een nieuwe voorzitter gekozen zou worden. De jongerenorganisatie gaf in februari een drietal publicaties uit: in het kader van het landbouwcongres (zie hierboven) verscheen *Set-up landbouw. Meningen, feiten en beleid* van de hand van M. Spijker e.a., de eerste publicatie in de nieuwe reeks Set-up; *Creatieve werkvormen voor politieke jongerenactiviteiten*, geschreven door F. Visser, met tips hoe jongeren bij de (plaatselijke) politiek te betrekken; en van de hand van W. Althuis e.a. *Hart voor groen*, een publicatie over natuur en milieu, verschenen in de reeks Scripta.
De bestuurdersverenigingen van GPV en RPF organiseerden op 30 en 31 maart een congres in Lunteren, waar 'het asielbeleid' en 'dualisme en lokale democratie' als onderwerpen op de agenda stonden.
Op 2 november organiseerde de Eurofractie van SGP, GPV en RPF in Rotterdam een congres over menselijke genetica. Men boog zich over de vraag of de Europese Unie regels en beperkingen kon opleggen aan de wetenschappelijke ontwikkelingen op medisch gebied.

personalia

Op 4 augustus overleed oud-senator J. van der Jagt. Van 1976 tot 1984 was hij voorzitter van het GPV en van 1977 tot 1991 vormde hij – met een korte onderbreking in de jaren 1981-1983 – de eenmansfractie van het GPV in de Eerste Kamer. In 1992 werd hij tot erelid van de Verbondsraad van het GPV benoemd.
Het Tweede-Kamerlid E. van Middelkoop trad op 16 november op persoonlijke titel toe tot de Raad van Advies van de conservatieve Edmund Burke Stichting.

Democraten 66 (D66)

In parlementair opzicht was 2001 een vruchtbaar jaar voor D66. In de zomer stemde de Eerste Kamer in met een wet die althans tijdelijk referenda zou invoeren in Nederland – één van de zogeheten kroonjuwelen van de Democraten –, die aan het begin van het jaar door de Tweede Kamer was goedgekeurd (zie in deze kroniek onder 'hoofdmomenten'). Tezelfdertijd aanvaardde de senaat een wet die een gemeentelijk referendum over de benoeming van de burgemeester mogelijk maakte. Op 10 april stemde de Eerste Kamer in met de Wet toetsing

levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding, die euthanasie tot op zekere hoogte legaliseerde – eveneens een oude wens van D66.
In de peilingen stond D66 aan het begin van het jaar op acht zetels, een behoorlijk verlies vergeleken met de veertien die zij in de Tweede Kamer bezette. Dat zou in de loop van het jaar weinig veranderen. Het doortastende maar harde optreden van minister L.J. Brinkhorst van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij in de mond- en klauwzeercrisis deed aan de populariteit van zijn partij blijkbaar weinig toe of af. D66 boekte verder een bescheiden ledenwinst.

coalitieperikelen

De fractievoorzitter van D66 in de Tweede Kamer T.C. de Graaf twijfelde aan het begin van het jaar aan de toekomst van de paarse coalitie, gezien toenemende spanning tussen PvdA en VVD. Een belangrijk twistpunt vormde de zogeheten Zalmnorm, die extra uitgaven van de overheid beperkt. Evenals de PvdA wilde D66 belastingmeevallers kunnen gebruiken voor extra uitgaven – met name onderwijs – wat de VVD afwees. Op een partijbijeenkomst gebruikte de politiek leider duidelijke taal: "dat wij ons onderwijs dat in twintig jaar tijd totaal is uitgekleed met als meest droeve resultaat de vlucht van de leraar uit het onderwijs, weer presentabel kunnen maken zonder daar fors in te investeren, dat is uitgesloten" (*NRC Handelsblad*, 12 maart 2001).
Partijvoorzitter G. Schouw kondigde in mei aan dat D66 zich meer zou gaan afzetten tegen de paarse coalitie en mede daarom haar Tweede-Kamerfractie in 2002 drastisch moest vernieuwen. Het Tweede-Kamerlid J. van Walsem raadde zijn partij aan, bij de komende verkiezingen onomwonden voor de oppositie te kiezen. Toen hij daarop vooruitlopend in oktober samenwerking zocht met fractieleden van GroenLinks en de ChristenUnie bij de behandeling van een nieuwe luchtvaartwet, werd hij echter teruggefloten door fractievoorzitter De Graaf.

kandidaatstelling Tweede-Kamerverkiezingen

In november 2000 had het congres van D66 een Stemadviescommissie ingesteld, die aan de leden van de partij advies zou gaan uitbrengen over de geschiktheid van kandidaten die zich aanmeldden voor de in 2002 nieuw te kiezen Tweede Kamer (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 171). Begin maart 2001 werd oud-minister G.J. Wijers door het landelijk bestuur van D66 voorgedragen als voorzitter van deze commissie. Het voorjaarscongres bevestigde de keuze op 12 mei. Vanaf 26 juni tot 23 november konden leden kandidaten voordragen voor de lijst, die in januari 2002 via een poststemming vastgesteld zou worden. Eind

november werd al wel duidelijk dat acht van de veertien zittende kamerleden zich niet herkiesbaar stelden.
Voor de aanwijzing van het lijsttrekkerschap gold een andere procedure. Kandidaten konden zich tot 21 september aanmelden. Uiteindelijk hadden zich drie personen beschikbaar gesteld: fractievoorzitter De Graaf, H. Westerouen van Meeteren, een bedrijfsadviseur die bij de Tweede-Kamerverkiezingen in 1994 de lijst van De Groenen had aangevoerd, en D. van Nieuwenhuyzen, die maatschappelijk werk in Tilburg studeerde. Op het partijcongres dat op 17 november in Rotterdam bijeenkwam, werd De Graaf gekozen met 470 van de 574 uitgebrachte stemmen. De beide anderen kregen 92 respectievelijk 9 stemmen. In zijn toespraak schetste de nieuwe lijsttrekker de verdiensten van zijn partij in het paarse kabinet, maar gaf ook enkele fouten toe, zoals de gedwongen herindeling van gemeenten rond grote steden. De paarse coalitie had zichzelf als experiment bewezen, maar moest niet vanzelfsprekend voortgezet worden. Voorts pleitte hij voor een 'nieuwe overheid' met minder regels en meer verantwoordelijkheid (*NRC Handelsblad*, 19 november 2001). De Graaf leverde verder kritiek op Leefbaar Nederland en zijn lijsttrekker Fortuyn, die vluchtelingen 'als vis' zou behandelen.

ontwerpprogramma Tweede-Kamerverkiezingen

Op 13 oktober presenteerde D66 het ontwerpverkiezingsprogram *Toekomst in eigen hand* in Den Haag. Het concept was opgesteld door de programmacommissie die werd voorgezeten door M. Scheffer. Voorgesteld werd zestien miljard gulden extra uit te geven aan zorg, onderwijs, veiligheid, openbaar vervoer en milieu. Op de WAO, overheidssubsidies en zogeheten Melkert-banen moest bezuinigd worden. Daarnaast wilden de Democraten het openbaar bestuur veranderen, onder meer door grote steden meer bevoegdheden te geven en het kabinet te verkleinen. Ambtenaren zouden politieke verantwoording moeten afleggen. Verder hield men vast aan de eis de minister-president te laten kiezen. De Graaf noemde het programma 'liberaal van gedachte en sociaal van gevoel' (*Trouw*, 15 oktober 2001). Moties en amendementen op het ontwerp konden tot 18 december worden ingediend. Het partijcongres zou het programma in februari 2002 definitief moeten vaststellen.

gemeenteraadsverkiezingen

In april verscheen *Werkwijzer lokaal verkiezingsprogramma: D66 in de raad 2002-2006*. Deze brochure, die was uitgegeven door het Opleidingscentrum D66 en de Bestuurdersvereniging, bevatte allerlei advie-

zen aan afdelingen voor het opstellen van het programma voor de gemeenteraadsverkiezingen. Het Centrum hield op 21 april een symposium in Utrecht over dit onderwerp. Soortgelijke bijeenkomsten vonden plaats in juni, september en oktober.

verkiezingscampagne

Op 17 november werd de verkiezingscampagne geopend op het partijcongres in Rotterdam. Campagneleider mevr. S. de Waard lokte enig protest uit met haar aankondiging dat de campagne 'niet op MAVO-4 niveau' gevoerd zou gaan worden *(de Volkskrant*, 19 november 2001). Later verduidelijkte ze: "Ik had dat nooit moeten zeggen. Ik had moeten zeggen dat we niet moeten vervallen in populisme. De D66-kiezer houdt van ons juist omdat we als partij een genuanceerd en breed beeld schetsen" (d*e Volkskrant*, 20 november 2001).

euthanasiewet

Op 10 april stemde de Eerste Kamer (met 46 tegen 28 stemmen) in met de Wet toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding, waarvoor D66 zich sterk had gemaakt. Met de wet werd euthanasie tot op zekere hoogte gelegaliseerd: artsen die hieraan meewerkten zouden voortaan niet meer automatisch vervolgd worden, mits zij een bepaalde procedure in acht namen. D66-minister E. Borst-Eilers van Volksgezondheid, Welzijn en Sport verklaarde tevreden in een vraaggesprek: 'het is volbracht' (*NRC Handelsblad*, 14 april 2001). Deze woordkeuze kwetste vertegenwoordigers van christelijke partijen, vanwege associaties met de woorden die Christus aan het kruis zou hebben gesproken. Zij bood hiervoor in de Tweede Kamer haar excuses aan. Een motie van afkeuring kreeg slechts 37 stemmen. Overigens zag Borst zelf de wet nog als een tussenstap op weg naar verdere legalisatie. Minister-president Kok distantieerde zich van haar uitlatingen in deze richting.
Op het voorjaarscongres van D66 op 12 mei liet politiek leider De Graaf zich kritisch uit over het begrip 'christelijke politiek'. Met kracht wees hij de kritiek van christelijke partijen op de paarse coalitie in het algemeen en de euthanasiewet in het bijzonder van de hand: "Ik zal dus niet zeggen dat die beweringen rond euthanasie opzettelijke ophitserij waren, maar aperte onzin was het wel" (*Trouw*, 14 mei 2001).

voor- en najaarscongres

Het voorjaarscongres van D66 had op 12 mei in Dordrecht plaats. De bijeenkomst stond in het teken van het thema 'koersen op vernieuwing'.

Er werd gesproken over de vraag op welke terreinen en op welke wijze D66 de nationale politiek wilde vernieuwen.
Op 17 november kwamen de partijleden bijeen in Rotterdam. Naast de aanwijzing van De Graaf als lijsttrekker (zie hierboven onder 'kandidaatstelling Tweede-Kamerverkiezingen') koos het congres verschillende leden in besturen en commissies. Er vonden debatten plaats over de 'nieuwe overheid' die D66 voorstond, over ICT, de WAO en het grote stedenbeleid.

Nieuwe Democraten

In september 2000 waren binnen D66 de Nieuwe Democraten van start gegaan, een e-mailnetwerk van jonge leden van D66 en de Jonge Democraten. Leden van andere partijen of partijlozen konden zich ook aansluiten. Anders dan het D66-jongerennetwerk 'Opschudding', dat er vooral naar streefde een aantal interne veranderingen bnnnen D66 te bewerkstelligen, stelden de Nieuwe Democraten zich tot taak ideeën op allerlei gebieden te genereren. In september 2001 verscheen het door B. van der Ham en mevr. L. Bruins Slot geredigeerde 'ideeënboek' *Nieuwe Democraten. De keuze is aan jou/u/mij/jullie/ons*. Het bevatte ook het credo van de nieuwe beweging: "Nieuwe Democraten staan voor een vrijzinnige politiek. We staan open voor nieuwe ideeën, we kijken om ons heen, we vragen het aan hen die het kunnen weten... Nieuwe Democraten staan voor een samenleving waarin iedereen in staat is te kiezen hoe hij zijn leven in wil richten".

partijorganisatie en partijbureau

Het landelijk secretariaat werd in 2001 gereorganiseerd. De vaste medewerkers werden ingedeeld in zes afdelingen: human resource management en financiën, interne ondersteuning, servicedesk, organisatie en ontwikkeling, communicatie en voorlichting, en ten slotte bestuurlijke ondersteuning.
Op het voorjaarscongres van D66 in mei werden drie platforms geïnstalleerd voor D66-leden met een Turkse, Marokkaanse en een Hindoestaanse achtergrond. Het landelijk bestuur wilde zo de participatie van deze groepen binnen D66 verbeteren.

reorganisatie Wetenschappelijk Bureau

In 2000 had een reorganisatie van de Stichting Wetenschappelijk Bureau plaatsgevonden (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 170-171). Het voorjaarscongres stelde de gewijzigde statuten en het huishoudelijk

reglement van de SWB vast: het bestuur van de SWB werd verkleind en de voorzitter en penningmeester zouden q.q. lid worden van het landelijk bestuur.

lustrum

Op 8 december vierde D66 zijn 35-jarig bestaan in de oude zaal van de Tweede Kamer in Den Haag. De fractievoorzitters die de partij sinds 1967 gekend had, blikten terug op hun ervaringen. H.A.F.M.O. van Mierlo, partijoprichter en fractievoorzitter van 1967 tot 1974 en van 1986 tot 1994, weerlegde de kritiek dat de Democraten weinig bereikt hadden in die 35 jaar: het paars kabinet was toch een belangrijk resultaat, en 'in receptuur een macro-uitvoering van D66 zelf' (*NRC Handelsblad*, 10 december 2001). Minister Brinkhorst, die van 1981 tot 1982 de Tweede-Kamerfractie had geleid, kwam in zijn rede tot de conclusie dat D66 in 1982 een ernstige vergissing had gemaakt door met het CDA te blijven regeren nadat de PvdA de coalitie had verlaten. Hij meende verder dat zijn partij weliswaar erg hard gewerkt, maar toch weinig bereikt had. Ter gelegenheid van het lustrum verscheen *D66: een blijvend appèl. 35 jaar werken aan vernieuwing*, geredigeerd door het oud-Tweede-Kamerlid J. Veldhuizen.

verwante instellingen en publicaties

Op 15 oktober verscheen *Een blauwe stoel in Paars*, waarin B.O. Dittrich zijn persoonlijke ervaringen als lid van de Tweede Kamer vanaf 1994 weergaf en kritisch de relatie tussen regering en parlement tegen het licht hield. Ministers en ambtenaren gaven volgens hem kamerleden vaak gebrekkige en verkeerde informatie en bemoeilijkten zo de parlementaire controle op hun beleid.
Een werkgroep onder leiding van mevr. L.S. Groenman, lid van de Tweede-Kamer in de periode 1981-1995, publiceerde de notitie *Tijd van leven*. Hierin werd een pleidooi gehouden voor een meer flexibel levensloopbeleid, dat individuele afwijkingen van de standaardlevensloop zou vergemakkelijken op het gebied van arbeid, onderwijs, zorg en wonen.
De Stichting Wetenschappelijk Bureau (SWB) gaf in het kader van het project Sociaal-Liberale Perspectieven de brochure *Risico's delen en risico's nemen. Trends en uitdagingen in de sociale zekerheid* uit, van de hand van de economen K. Goudswaard en U. Kock. Zij analyseerden een aantal voor de sociale zekerheid relevante ontwikkelingen zoals individualisering, flexiblisering, vergrijzing en internationalisering. Op termijn stelden ze een stelsel van drie pijlers voor, waarvan de eerste

minimale zekerheid met maximale solidariteit (dus een verplichte basisverzekering) zou bieden, de tweede een vorm van sparen op bedrijfstakniveau, en de derde volledig vrijwillige en individuele verzekeringen of spaarregelingen zou inhouden. Een basisinkomen wezen ze af. De SWB organiseerde op 8 december in Utrecht een 'wetenschapsdag' over onderwijs, in het bijzonder over de gevolgen van digitalisering, individualisering, commercialisering en andere maatschappelijke veranderingen voor het onderwijs. Naast deskundigen uit het veld nam het Tweede-Kamerlid mevr. U. Lambrechts hieraan deel. Voorts organiseerde de Werkgroep Mensenrechten/ Buitenland van de SWB conferenties over vredesmissies en over internationaal terrorisme.
De Jonge Democraten, de jongerenorganisatie van D66, hielden op 17 januari een demonstratie in Amsterdam tegen de 'achterkamertjespolitiek' rond de benoeming van een nieuwe burgemeester, J. Cohen, met de leuze: 'welkom Job, maar we hadden je zo graag willen kiezen'.
Het Opleidingscentrum publiceerde in februari een herziene versie van de publicatie *Duaal in de raad. D66 en de praktijk van de gemeenteraad.* In dit naslagwerk voor gemeenteraadsleden waren de gevolgen verwerkt van de dualisering van het lokaal bestuur.

personalia

J.C. Terlouw, in de jaren zeventig fractievoorzitter in de Tweede Kamer, werd in februari geïnstalleerd als voorzitter van de Tijdelijke Commissie Biotechnologie en Voedsel. Deze commissie moet in opdracht van de Tweede Kamer een maatschappelijk debat over genetische manipulatie organiseren.
Op 22 oktober overleed J.F. Glastra van Loon, één van de grondleggers van de partij. Van 1973 tot 1975 was hij staatssecretaris van Justitie, maar kwam in aanvaring met zijn minister, A.A.M. van Agt (KVP). Vervolgens speelde hij een doorslaggevende rol bij de wederopbouw van D66, waarvan hij voorzitter was van 1975 tot 1979. Van 1980 tot 1999 zat hij in de Eerste Kamer. Kort voor zijn overlijden had hij nog een bundel filosofische beschouwingen het licht doen zien, getiteld *De Platoonse cirkel.*

De Groenen

De discussie over de te voeren strategie die De Groenen al jarenlang voerden, werd in 2001 voortgezet. De aandacht die de media gaven aan de aansluiting van een aantal leden bij GroenLinks, was in hun ogen nogal overdreven.

De Groene Brug

De Groene Brug was een 'ledeninitiatiefgroep' die al vanaf 1994 ijverde voor toenadering tussen De Groenen en GroenLinks. Op 14 februari (Valentijnsdag) leidde dit tot aansluiting van circa 150 leden en sympathisanten van De Groenen bij GroenLinks – symbolisch vormgegeven door het oversteken van een brug tegenover het partijbureau van GroenLinks in Utrecht. Tot de groep behoorden R.H.G. van Duijn, in 1989 lijsttrekker van De Groenen bij de Tweede-Kamerverkiezingen en van 1969 tot 1976 en sinds 1986 lid van de Amsterdamse gemeenteraad (voor respectievelijk Provo, Kabouters, Politieke Partij Radikalen en Groen Amsterdam) en mevr. M. Vlasveld, lid van de Leidse gemeenteraad voor de gezamenlijke fractie van De Groenen en de lokale partij Leiden Weer Gezellig. De Groene Brug had al langer gesprekken gevoerd over samenwerking tussen beide partijen. Toen voorstellen voor samenwerking in 2000 opnieuw waren afgewezen door het congres van De Groenen, besloten Van Duijn c.s. actief lid te worden van GroenLinks (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 173-174). Zowel Van Duijn als Vlasveld bleven overigens lid van De Groenen.

gemeenteraadsverkiezingen 2002

In Zwolle kreeg een voorstel voor samenwerking tussen De Groenen en GroenLinks wel voldoende steun. De beide partijen zouden met één kandidatenlijst aan de gemeenteraadsverkiezingen van 2002 deelnemen. In enkele andere gemeenten werkten De Groenen samen met lokale partijen. In Amsterdam fuseerde de afdeling van De Groenen met Amsterdam Anders, waarmee al intensief werd samengewerkt.

voorjaarscongres

Op 16 juni hielden De Groenen hun congres in Utrecht. De belangrijkste onderwerpen waren de landbouw en de strategie van de partij. In de discussie over de strategie uitten enkele leden hun ongenoegen over de aansluiting van De Groene Brug bij GroenLinks. Het congres nam een motie aan van het Haarlemse raadslid B. Kal, waarin het hoofddoel van de partij werd omschreven in termen als duurzaamheid, kringloop en 'economie van het genoeg'. Bovendien werd besloten het partijprogramma telkens voorafgaand aan de Tweede-Kamerverkiezingen te actualiseren, ook al zou de partij niet aan de verkiezingen deelnemen. Daartoe zou een Permanente Programcommissie ingesteld worden.

najaarscongres

Op 15 december kwamen De Groenen opnieuw voor een congres in Utrecht bijeen. Op de agenda stonden de begroting, het huishoudelijk reglement en het partijprogramma. De vaststelling van de begroting werd bemoeilijkt door het grote aantal niet-betalende leden, dat het aantal betalende leden overtrof (220 respectievelijk tweehonderd, volgens de penningmeester). Het huishoudelijk reglement werd aangepast aan de invoering van de euro. Het partijprogramma, getiteld '*Nederland verdient beter*', werd met enkele wijzigingen goedgekeurd. Het programma bevatte niet alleen hoofdstukken over natuur en milieu, maar ook over staatkundige vernieuwing (referendum en volksinitiatief, gekozen burgemeester), gezondheidszorg (meer preventie), geboortebeperking, onderwijs (kleinere klassen), invoering van een basisinkomen voor alle burgers en erkenning van dierenrechten in de grondwet.
Het congres koos voorts twee nieuwe leden in het dagelijks bestuur: mevr. H. Stafleu en H. Poortman. Laatstgenoemde was overigens (evenals enige andere leden van De Groenen) ook betrokken bij de oprichting van Duurzaam Nederland, een groepering die aan de Tweede-Kamerverkiezingen van 2002 wilde deelnemen. Aangezien De Groenen op het congres hadden besloten om niet aan deze verkiezingen mee te doen, koesterde men geen bezwaren tegen de activiteiten van het nieuwe bestuurslid.

GroenLinks

Erg gemakkelijk had GroenLinks het in 2001 niet. De partij worstelde met problemen op lokaal niveau, met de oorlog in Afghanistan en met het persoonlijk drama van het Tweede-Kamerlid T. Oedayraj Singh Varma.

De Groene Brug

In februari sloot een deel van De Groenen – waaronder de voormalige lijsttrekker Van Duijn – zich aan bij GroenLinks, zonder overigens het lidmaatschap van De Groenen op te geven (zie in deze kroniek onder 'De Groenen').
In september startte Vlasveld een actie binnen GroenLinks om Van Duijn op een verkiesbare plaats op de kandidatenlijst van GroenLinks te zetten voor de komende Tweede-Kamerverkiezingen.

congres

Op 31 maart hield GroenLinks haar congres in Zwolle. Formeel was dit het laatste afgevaardigdencongres, daar nu ook in het huishoudelijk reglement werd vastgelegd dat alle leden op congressen stemrecht zouden hebben. In de praktijk was dit al langzamerhand zo gegroeid, sinds in 1995 was besloten dat afdelingen een onbeperkt aantal leden mochten afvaardigen naar het congres (zie *Jaarboek 1995 DNPP*, blz. 56) en deze afvaardiging steeds meer een formaliteit werd. Een voorstel van het partijbestuur om de grote stroom amendementen op congressen te beperken werd verworpen.
Het congres koos een nieuw partijbestuur, zoals voorgedragen door de kandidatencommissie. Mevr. M. de Rijk werd herkozen als voorzitter. Mevr. B. Paardekooper werd naast secretaris nu ook vice-voorzitter. Het partijbestuur telde acht vrouwen en zeven mannen. In haar congrestoespraak kondigde De Rijk aan het donateurschap mogelijk te maken voor sympathisanten van de partij die geen lid willen worden.
Voorts steunde het congres de Tweede-Kamerfractie in haar verzet tegen het doden van gezonde dieren in gebieden waar de mond- en klauwzeerepidemie dreigde. De motie van de jongerenorganisatie van GroenLinks, Dwars, om besmette dieren evenmin af te maken omdat ze misschien kunnen genezen, werd afgewezen.

huwelijk kroonprins Willem-Alexander

Het congres van GroenLinks ging (evenals de meerderheid van de Eerste- en Tweede-Kamerleden) schoorvoetend akkoord met het huwelijk van kroonprins Willem-Alexander met de Argentijnse Màxima Zorreguieta (zie in deze kroniek ook onder de 'hoofdmomenten'). Een motie van Dwars om de toestemmingswet te verwerpen, kreeg onvoldoende steun. Wel nam het congres een motie aan die stelde dat publiek optreden van de vader van Màxima ook na het huwelijk ongewenst bleef. Politiek leider P. Rosenmöller eiste voor zijn partij mede de eer op, dat besloten was het huwelijk te voltrekken buiten de aanwezigheid van de heer Zorreguieta, vanwege diens rol in de bloedige dictatuur die in Argentinië aan het einde van de jaren zeventig had geheerst.

Varma

T. Oedayraj Singh Varma nam op 29 mei afscheid van de Tweede Kamer. Ze had in juni 2000 al verklaard ongeneeslijk ziek te zijn. In september van dat jaar had ze nog een reis naar India gemaakt, deels met de hoop op een wonderbaarlijke genezing, deels met het doel om

projecten te bezoeken van de Amerikaans-Indiase Ninash Foundation. Tijdens die reis deed ze deze stichting – die kort daarop ook in Nederland een afdeling vestigde – toezeggingen voor financiële steun in de orde van een kwart miljoen dollar.
In de zomer van 2001 rees de twijfel over de aard van haar ziekte. In een televisie-uitzending van de TROS op 20 juli verklaarden kennissen van Varma dat ze helemaal niet ongeneeslijk ziek was en haar ziekte waarschijnlijk fingeerde om aan schuldeisers zoals de Ninash Stichting te ontkomen. Toen fractievoorzitter Rosenmöller na een bezoek aan haar contact opnam met de artsen die Varma had genoemd, bleken die haar niet te behandelen. Kort daarop liet zij zich onder behandeling stellen van een psychiater. Op 22 juli verklaarden Rosenmöller en partijvoorzitter De Rijk 'verbijsterd' te zijn over de gang van zaken, maar ook mee te leven met Varma die dan wel niet lichamelijk maar zeker geestelijk ziek zou zijn. Op 28 juli deelde de raadsman van Varma mee dat zij vermoedelijk leed aan een post-traumatisch stress-syndroom, dat mogelijk het gevolg zou zijn van mishandeling en bedreiging door rechts-extremisten in 1996. Overigens werden ook deze feiten niet door iedereen voor waar aangenomen.
Op 4 augustus gaf Varma een interview in *de Volkskrant*, waarin zij volhield dat ze buikkanker had en waarschijnlijk daaraan zou sterven, al hoopte ze nog steeds op een wonder. Ze meende voorts dat haar familie het door haar toegezegde geld intussen aan de Ninash Stichting had overgemaakt, maar gaf toe dat haar financieel beleid de laatste tijd te wensen overliet. Ze leverde bovendien kritiek op haar partij GroenLinks, die evenals de meeste andere partijen te weinig voeling hield met mensen op straat en teveel 'mensen met titels' aantrok. Naar aanleiding van dit interview spande de voorzitter van de Nederlandse Ninash Stichting, W. Wijting, een proces aan wegens oplichting, smaad en laster.
In de loop van augustus nam Rosenmöller meer afstand van Varma. "Ik ben belazerd en ik voel me belazerd", verklaarde hij op 21 augustus in *de Volkskrant*. Hij beschouwde de affaire echter ook als een persoonlijk drama voor Varma en haar familie en verweerde zich tegen beschuldigingen dat hij haar te lang de hand boven het hoofd gehouden zou hebben: "het is toch normaal dat je een collega gelooft die zegt dat ze ernstig ziek is en niet lang meer te leven heeft?" Hoewel GroenLinks zich niet verantwoordelijk achtte voor Varma's toezeggingen aan de Ninash Stichting, besloot het partijbestuur toch tienduizend gulden ter beschikking te stellen. Een onderzoek van de Interkerkelijke Organisatie voor Ontwikkelingssamenwerking wees uit dat de schade voor de stichting niet zo groot was als aanvankelijk het geval leek.

De uit Suriname afkomstige Varma was van 1982 tot 1994 raadslid in Amsterdam geweest (eerst voor de Communistische Partij van Nederland, vervolgens voor het Links Akkoord en GroenLinks) en in 1994 lid van de Tweede Kamer geworden. In 1998-1999 maakte zij deel uit van de parlementaire enquêtecommissie Vliegramp Bijlmermeer. Zij werd in de Tweede Kamer opgevolgd door het Eerste-Kamerlid T. Pitstra.

wethouders in problemen

In mei trok GroenLinks zich in Amsterdam terug uit het college van burgemeester en wethouders. Aanleiding was een conflict over het beleid van de gemeentelijke sociale dienst, die onder verantwoordelijkheid van GroenLinks-wethouder F. Köhler viel. Köhler had al eerder kritiek van coalitiegenoten PvdA en VVD op zijn beleid moeten incasseren. De terugkeer van GroenLinks naar de oppositiebanken in de hoofdstad trok landelijke aandacht, vanwege de vraag of de partij rijp zou zijn voor regeringsverantwoordelijkheid na de volgende kamerverkiezingen (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 176-177). Daarbij werd opgemerkt dat de gebeurtenissen in Amsterdam niet op zichzelf stonden: eerder waren GroenLinkse wethouders al dan niet vrijwillig uit acht andere gemeentebesturen gestapt. Helemaal vergelijkbaar waren die gevallen overigens niet. In Den Haag, Haarlem en Hilversum traden wethouders af om principiële redenen, wanneer besluiten genomen werden over ruimtelijke ordening en verkeer die zij niet meer voor hun verantwoording wilden nemen. In Delfzijl, Zaandam en twee Amsterdamse deelgemeenten vielen de wethouders persoonlijke of bestuurlijke fouten te verwijten.

crisis in Den Haag

In de Haagse afdeling van GroenLinks brak in mei een conflict uit over de samenstelling van de kandidatenlijst voor de gemeenteraadsverkiezingen in 2002. Een Commissie Diversiteit onder voorzitterschap van J. de Jong had voorgesteld, op de lijst om en om een autochtone en een allochtone kandidaat te plaatsen. Na intensieve discussies koos de meerderheid van de afdeling voor een andere aanpak: het aantal allochtone kandidaten zou evenredig met hun aandeel onder de leden moeten zijn. Een deel van de minderheid legde zich niet bij dit besluit neer. De verhoudingen raakten gepolariseerd en beide groepen begonnen zich te organiseren: de voorstanders van de Commissie Diversiteit in 'Nieuw Appèl', de tegenstanders in 'De Verontrusten'.
Op 8 oktober trad A. Daskapan, een van de gangmakers van 'Nieuw Appèl', uit de GroenLinks-fractie in de gemeenteraad omdat hij zich als

'alibi-Ali' behandeld voelde. In zijn opvatting beleed GroenLinks de integratie van allochtonen vooral met de mond. Daskapan, die een welzijnsinstelling leidde en een Turks restaurant bezat, was sinds zijn verkiezing in 1998 omstreden (zie *Jaarboek 1999 DNPP*, blz. 59-60). Hij werd onder meer beschuldigd van subsidiefraude en intimidatie van werknemers, ook al had onderzoek deze beschuldigingen niet kunnen staven. Bovendien werd beweerd dat hij nieuwe leden had geronseld die soms niet eens daarvan op de hoogte waren – internetadressen bleken in een aantal gevallen niet te kloppen. Daarop had het partijbestuur op 25 oktober een ledenstop ingesteld, geldig tot 1 december.
Daskapan weigerde zijn zetel af te staan en wilde zich toch ook weer kandidaat stellen voor GroenLinks bij de komende raadsverkiezingen. Op de ledenvergadering die op 27 november bijeenkwam om de kandidatenlijst voor die verkiezingen vast te stellen, gaf een meerderheid hem gelijk. De tumultueuze bijeenkomst werd voorgezeten door W. de Boer, voorzitter van de Eerste-Kamerfractie van GroenLinks. Toen een meerderheid van de stemgerechtigde leden tegen het voorstel van de kandidatencommissie in niet B. van Alphen maar De Jong (voorzitter van de Commissie Diversiteit en lid van Nieuw Appèl) tot lijsttrekker koos, verlieten circa zeventig Verontrusten de zaal. De Boer schorste daarop de vergadering. Aan het eind van het jaar leek een oplossing van het conflict nog niet in zicht en werd deelname van GroenLinks aan de Haagse gemeenteraadsverkiezingen onder deze omstandigheden onzeker geacht.

kandidaatstelling Tweede-Kamerverkiezingen

Op 20 januari koos de partijraad de commissie die de kandidaten voor de Tweede-Kamerverkiezingen van mei 2002 zou selecteren, beoordelen en voordragen. De kandidatencommissie, die op 12 februari werd geïnstalleerd, telde negen leden en werd voorgezeten door de Rotterdamse wethouder H. Meijer. Tot 1 oktober konden leden zich aanmelden als kandidaat; bijna honderd deden dat. Op 9 februari 2002 zou de commissie haar kandidaten presenteren op het partijcongres, dat de definitieve lijst zou vaststellen. Fractievoorzitter Rosenmöller had in de herfst van 2000 al te kennen gegeven de lijst van GroenLinks opnieuw te willen aanvoeren. In maart 2001 verleende het congres hem toestemming voor een vierde termijn in de Tweede Kamer. Deze mogelijkheid was in 2000 geopend door een wijziging van het huishoudelijk reglement (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 176).

ontwerpprogramma Tweede-Kamerverkiezingen

In september 2000 had het partijbestuur een commissie onder leiding van de hoogleraar J.W. Duyvendak ingesteld die een conceptverkiezingsprogram moest opstellen (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 176). Vanuit de partij kreeg de commissie steun bij haar taak. In mei en juni 2001 vonden vier 'discussiesalons' plaats om haar advies te geven over arbeid, veilig voedsel, ethische kwesties en 'linkse marktwerking' in onderwijs, zorg en kunst. In juli presenteerde het Tweede-Kamerlid C.C.M. Vendrik een voorontwerp voor het programma voor de Tweede-Kamerverkiezingen van 2002, waarin met name het financieel beleid geschetst werd.
Op 5 oktober presenteerde de partij het volledige ontwerpprogramma. Het was opgebouwd rond vier begrippen: duurzaam, rechtvaardig, open en solidair. GroenLinks ging uit van een hoge economische groei van 2,75% (zoals voorspeld door het Centraal Planbureau, zij het met veel voorbehoud). Men wilde daarvan een belangrijk deel besteden aan onderwijs, zorg, veiligheid, lagere inkomens, en natuur- en milieubeleid; in totaal zouden deze 24 miljard gulden extra dienen te krijgen. Een deel daarvan zou uit bezuinigingen op onder meer wegenaanleg, defensie en hypotheekrenteaftrek gefinancierd kunnen worden. Voorts pleitte GroenLinks voor verdergaande lastenverschuiving van arbeid naar kapitaal en energieverbruik; voor een generaal pardon voor illegale vreemdelingen die vijf jaar in eigen onderhoud hadden voorzien; en voor een kritisch lidmaatschap van de NAVO, die op termijn omgevormd zou moeten worden tot een regionale VN-vredesmacht. Het ontwerpprogram oogstte veel kritiek van andere partijen. Woordvoerders van CDA, PvdA en VVD noemden het respectievelijk: 'riskant', 'niet serieus' en 'kwetsbaar' (*NRC Handelsblad*, 8 oktober 2001).
Het GroenLinks Forum besprak het program op 13 oktober in Utrecht. 's Ochtends werd het programma ingeleid door Rosenmöller, De Rijk, Vendrik en commissievoorzitter Duyvendak. 's Middags konden de deelnemers in verschillende panels en workshops hun mening geven. De ruim driehonderd aanwezige leden toonden zich over het algemeen ingenomen met het program, maar leverden veel kritiek op onderdelen. In de tweede helft van oktober vonden vijf regionale bijeenkomsten plaats om het program verder te bespreken.

verkiezingscampagne

In december besloot het partijbestuur de verkiezingscampagne te laten begeleiden door het Amsterdamse reclamebureau Capital-e en niet door diens concurrent N=5. Terwijl Capital-e met de slogan 'Kies voor een

nieuw evenwicht' GroenLinks als mogelijke regeringspartij wilde presenteren, had N=5 de nadruk gelegd op krachtige oppositie. De partij was van plan 1.800.000 gulden aan de campagne te besteden. De politicoloog B. de Leede werd aangesteld als campagneleider van de partij.
De partijraad van 22 september sprak over een lijstverbinding met de SP bij de komende Tweede-Kamerverkiezingen. Het partijbestuur kreeg de opdracht om met de SP hierover te gaan praten.

gemeenteraadsverkiezingen

Op 12 mei vond in Utrecht de conferentie GroenLinks Lokaal Centraal plaats, met workshops over onder meer verkiezingsprogramma's, campagne voeren, dualisme, evaluatie van de fractie, en collegedeelname. De conferentie werd ingeleid door mevr. B. Groen, burgemeester van Uithoorn, en partijleider Rosenmöller. Zij was bedoeld voor afdelingsbestuurders en raads- en statenleden. Op de conferentie werd een *Handboek voor afdelingsbesturen* gepresenteerd.

Afghanistan

De steun van de Nederlandse regering aan het optreden van de Verenigde Staten in Afghanistan (zie in deze kroniek onder 'hoofdmomenten') lokte in GroenLinks heftige discussies uit. De Tweede-Kamerfractie wilde aanvankelijk de militaire interventie voorwaardelijk steunen en verdedigde dit standpunt op een open bijeenkomst op 10 oktober in Utrecht. In het partijbestuur heerste verdeeldheid: internationaal secretaris K. Kalkman pleitte voor veroordeling van de Amerikaanse bombardementen. Een dertigtal leden, waaronder het Amsterdamse raadslid (en oud-voorzitter van de Pacifistisch-Socialistische Partij; PSP) mevr. S. Boerlage verliet uit protest de partij. Op 16 oktober drong de Tweede-Kamerfractie aan op een pauze in de bombardementen. Twee dagen later distantieerde Pitstra (ook een voormalig PSP-lid) zich van het fractiestandpunt en verklaarde hij dat zijn aanvankelijke aarzelingen waren versterkt na de bommen op Kaboel, die vooral slachtoffers maakten onder burgers. Het onbehagen groeide gestaag binnen de partij. De jongerenorganisatie Dwars verzamelde handtekeningen voor een kritische brief aan de fractie. Begin november nam ook het Tweede-Kamerlid mevr. W. van Gent (eveneens vroeger lid van de PSP) afstand van het standpunt van haar fractie.
Op 13 november besloot de rest van de Tweede-Kamerfractie haar steun aan de militaire acties op te schorten zolang niet aan drie voorwaarden voldaan zou zijn: een mandaat van de Veiligheidsraad, een interventiemacht van de Verenigde Naties en een multi-etnische coalitie in Kaboel

waarin ook de Pathanen goed vertegenwoordigd zouden zijn. Dit herziene standpunt oogstte veel kritiek van andere partijen (behalve van de SP, die de interventie vanaf het begin had veroordeeld), maar kreeg steun van de partijraad die op 17 november in Utrecht bijeenkwam. Dwars trok een motie in waarin de fractie werd veroordeeld. Een deel van de partij handhaafde wel kritiek op het late tijdstip van het fractiebesluit. Rosenmöller en mevr. F. Karimi verdedigden de koers van de fractie met kracht. Karimi hekelde de neiging van sommige GroenLinksers om Osama bin Laden c.s. als spreekbuis van de armen te beschouwen.
Het partijbestuur weigerde om het manifest 'Stop de oorlog' te ondertekenen, omdat dit elke militaire betrokkenheid categorisch afwees. Sprekers van GroenLinks waren daarom niet welkom op de demonstratie tegen de oorlog in Afghanistan op 20 oktober in Amsterdam.

partijraden

De partijraad kwam bijeen in Utrecht op 20 januari, 21 april, 23 juni, 22 september en 17 november. Op elke partijraad legden partijbestuur en Tweede-Kamerfractie verantwoording af. In januari discussieerde de raad onder andere over conflictpreventie. In april werd over publieke betrokkenheid op verschillende terreinen en over financiële zaken gesproken en evalueerde men het partijcongres dat in maart gehouden was. In juni stond onder meer de privatisering van Schiphol op de agenda. In september werd onder meer gesproken over de kwestie Varma en de dreigende situatie in Afghanistan. In november hield de partijraad zich vooral bezig met de oorlog in Afghanistan, zoals hierboven al vermeld.

verwante instellingen en publicaties

Op 30 juni en 1 juli organiseerde de partij een 'diversiteitsweekend' in Utrecht om allochtonen en vrouwen in 'politieke proeflokalen' kennis te laten maken met werk in gemeenteraden, de Tweede Kamer en partijorganen. Op 15 september vond in Utrecht een studiedag voor raads- en statenleden plaats over de bestuurlijke inrichting van Nederland, en in het bijzonder de kwaliteit van besturen in relatie tot de omvang van de gemeente.
Op 30 mei vond in Utrecht een discussie plaats over de door het Tweede-Kamerlid mevr. F. Halsema geschreven nota *De staat en de straat. 41 voorstellen voor een veilige en sociale samenleving*. Vergroting van de sociale veiligheid vereiste onder meer een andere inzet van de politie, aanpassing van de openbare ruimte, meer stadswachten op

straat, betere samenwerking tussen justitie en hulpverlening in de buurten en meer preventieve maatregelen voor dak- en thuislozen en kwetsbare jongerengroepen. De Tweede-Kamerfractie publiceerde in juli *Morgen gezond weer op! Over de winst van preventie en gezondheidsbevordering*, geschreven door mevr. C. Hermann. De overheid zou haar uitgaven voor gezondheidsbevordering en ziektepreventie moeten verdubbelen en meer programma's op doelgroepen richten zoals jongeren, ouderen en nieuwe Nederlanders. Ze diende het gebruik van alcohol, ongezond voedsel en tabak meer te ontmoedigen.
Op 31 oktober bespraken het kamerlid Halsema en de Europarlementariër mevr. K. Buitenweg in Amsterdam met belangstellenden hun notitie over Europees strafrecht. Op 23 november presenteerden de Europarlementariërs J. Lagendijk (GroenLinks) en J.M. Wiersma (PvdA) hun boek *Brussel-Warschau-Kiev. Op zoek naar de grenzen van de Europese Unie* in Amsterdam. De auteurs pleitten voor vloeiende grenzen van de Unie; landen als Turkije en de Oekraïne zouden een deellidmaatschap moeten kunnen krijgen. Voorts behandelden ze drie problemen die bij uitbreiding van de Unie een rol spelen: corruptie, milieuvervuiling en de rechten van minderheden als de Roma.
Op 9 november organiseerde de Eerste-Kamerfractie in samenwerking met het Wetenschappelijk Bureau van GroenLinks in Den Haag onder de titel 'Een kwestie van democratie' een conferentie over de vraag hoe burgers meer zeggenschap zouden moeten krijgen, onder meer in bedrijven en instellingen. Inleidingen werden verzorgd door deskundigen en enkele politici, zoals R. Koole, de voorzitter van de PvdA.
In april publiceerde het Wetenschappelijk Bureau onder redactie van G. Pas *Diversiteit in de polder. GroenLinks in de multiculturele samenleving*. De bundel was de weerslag van een conferentie die in juni 2000 plaats had gevonden en bevatte zeven bijdragen over culturele diversiteit en identiteit. Veel aandacht kreeg de vraag of zelf-organisatie van migranten op culturele en (dus ook) religieuze basis aanmoediging verdient of niet. Het Wetenschappelijk Bureau organiseerde op 4 december een debat over terrorismebestrijding onder de titel 'Hoeveel vrijheid is veiligheid waard?'. Hieraan namen naast het kamerlid Halsema de secretaris-generaal van het ministerie van Justitie H. Borghouts en de Utrechtse hoogleraar internationaal strafrecht mevr. C. Brants deel.
De jongerenorganisatie van GroenLinks, Dwars, vierde haar tienjarig bestaan op 11 februari in Rotterdam. 's Middags werd gediscussieerd over beginselen en ideologie, 's avonds kon er worden gedanst.
De Linker Wang, het samenwerkingsverband van christenen binnen GroenLinks, organiseerde op 16 maart een openbaar debat over christenen en euthanasie in Utrecht, waar het Tweede-Kamerlid Halsema in

discussie ging met hoogleraren theologie en ethiek. Op 6 oktober vierde De Linker Wang haar tienjarig bestaan met een congres onder het motto 'weg van macht' in Amsterdam. Op 8 december organiseerde men een debat over de vraag 'bestaat de rechtvaardige oorlog?', tussen het kamerlid Karimi, oud-Europarlementariër H. Verbeek en vertegenwoordigers van Kerk en Vrede en Pax Christi.
De aan GroenLinks gelieerde Stichting Duurzame Solidariteit gaf in 2000 voor het eerst een blad uit, *Project & Nieuws*, dat vanaf 2001 elk kwartaal zou verschijnen. Voorts organiseerde de Stichting (soms samen met de Noord-Zuidwerkgroep van GroenLinks) verschillende discussies in Amsterdam, onder meer over de Tobin Tax (belasting op internationale financiële transacties), de crisis in Turkije en over ontwikkelingssamenwerking: 'geen hulp maar handel'. Op 23 november belegde de Stichting in Utrecht een 'Euromediterrane' conferentie over '11 september, Europa en haar islamitische buren'. Een dag later hield de Stichting eveneens in Utrecht een conferentie over het Israelisch-Palestijns conflict.

personalia

Begin juli werd mevr. H. Ton benoemd tot burgemeester van Blaricum. Zij was van 1994 tot 1998 fractievoorzitter van GroenLinks in de gemeenteraad van Houten en vervolgens wethouder van die gemeente geweest. De benoeming – na een unanieme voordracht van de vertrouwenscommissie – wekte hier en daar verbazing, aangezien Blaricum niet bekend stond als typische GroenLinks-gemeente.

Partij van de Arbeid (PvdA)

Voor de sociaal-democraten stond het jaar 2001 in het teken van de vernieuwing, zowel van de partijorganisatie als van de politieke top. Het voorjaarscongres koos een nieuwe voorzitter, het najaarscongres een nieuwe politiek leider (al was er hier geen sprake van een keuze tussen verschillende kandidaten). Organisatorische veranderingen die al eerder waren voorbereid, kregen dit jaar hun beslag, met name de instelling van het Politiek Forum.

partijvoorzitterschap en vernieuwing van het partijbestuur

In 2000 was mevr. M.A. van Hees afgetreden als voorzitter vanwege 'onwerkbare' verhoudingen binnen het dagelijks bestuur van de PvdA (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 183-185). Een commissie onder leiding van de Eindhovense burgemeester R. Welschen, die kandidaten voor het

partijbestuur moest voordragen, stelde in januari als nieuwe voorzitter mevr. S.A.M. Dijksma voor. Zij was politiek secretaris van de Tweede-Kamerfractie, waarvan ze sinds 1994 deel uit maakte. Voordien was zij onder meer voorzitter geweest van de Jonge Socialisten (1992-1994). Vervolgens meldden zich enige tegenkandidaten: eerst de voorzitter van de Amsterdamse afdeling B. Olij, en later de Leidse politicologen B.A.G.M. Tromp en R.A. Koole. Tromp was in de periode 1979-1985 lid van het partijbestuur geweest en had als columnist onder meer in *Het Parool* regelmatig kritiek op de veranderingen in de PvdA geleverd. Deze drie kandidaten wilden vooral de partijorganisatie democratiseren; zij vreesden dat Dijksma te veel de spreekbuis van de partijtop en de Tweede-Kamerfractie zou worden. Zij sprak dit zelf overigens tegen en verweet de andere kandidaten terug te willen naar de PvdA van de jaren zeventig, met veel vergaderingen in rokerige zaaltjes. De commissie-Welschen maakte op 5 februari haar voordracht van Dijksma bekend. Als vice-voorzitter beval zij S. Patijn aan, tot voor kort burgemeester van Amsterdam. Deze zag echter een paar dagen later om gezondheidsredenen van zijn kandidatuur af. Vervolgens bleek P. van der Velden, burgemeester van Bergen op Zoom, bereid zich voor deze functie kandidaat te stellen. Het enige zittende bestuurslid dat de commissie opnieuw verkiesbaar wilde stellen was internationaal secretaris A. Pinto; een opvolger voor hem vinden en inwerken zou te kostbaar zijn.
In januari had penningmeester J. van Ingen Schenau ontslag genomen. Hij schreef in zijn ontslagbrief dat hij ten onrechte de schuld kreeg voor het conflict met Van Hees en dat hij nog steeds van mening was dat zij als een 'rupsje-nooit-genoeg' te veel onkosten had gedeclareerd (*Trouw*, 25 januari 2001). Hij had verwacht dat de commissie-Welschen hem zou vragen zich herkiesbaar te stellen, maar toen dat niet gebeurde hield hij de eer aan zichzelf.
Koole en Olij verklaarden op 24 februari tijdens een congres van de Jonge Socialisten dat zij graag als duo het voorzitterschap uit wilden oefenen. Formeel zou Olij dan vice-voorzitter worden. Het partijbestuur achtte het echter statutair onmogelijk om deze constructie op korte termijn te realiseren. De vier kandidaten gingen veelvuldig met elkaar in debat, op afdelingsbijeenkomsten en ten slotte op het voorcongres op 10 maart in Amersfoort. Hun opvattingen bleken niet veel te verschillen; ook Dijksma wilde de leden meer bij besluitvorming in de partij betrekken.
Op 15 en 16 maart kwam in Rotterdam het congres bijeen dat de nieuwe voorzitter zou kiezen. Waarnemend voorzitter mevr. M.I. Hamer maakte in haar openingstoespraak een verzoenend gebaar naar de afgetreden voorzitter Van Hees. In haar reactie zei deze zichzelf te beschouwen als 'een rups die geen vlinder mocht worden' (*NRC Handelsblad*, 16 maart

2001). In de race om het voorzitterschap trokken Tromp en Olij zich terug ten gunste van Koole. Tromp zou overigens later toegeven dat hij het voorzitterschap nooit serieus geambieerd had. Het congres volgde het bestuur in zijn bezwaren tegen een duovoorzitterskandidatuur van Koole en Olij, maar koos vervolgens met een duidelijke meerderheid Koole tot partijvoorzitter: hij kreeg 710 stemmen, Dijksma 491. In zijn aanvaardingsrede bood Koole alsnog Van Hees èn de partijleden verontschuldigingen aan voor de bestuurscrisis van de afgelopen maanden. Hij sprak de hoop uit dat de PvdA weer een partij van de leden zou worden.
Als vice-voorzitter werd Van der Velden bij acclamatie gekozen, evenals de partijsecretaris en de internationaal secretaris, respectievelijk mevr. M. de Meijer en Pinto. De overige zeven leden (waaronder oud-Tweede-Kamerlid J.P.C.M. van Zijl) werden met grote meerderheden gekozen.

partijvernieuwing en beginselprogramma

Het voorjaarscongres stemde in met de reorganisatie die het partijbestuur en de Commissie Partijvernieuwing hadden voorgesteld (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 185). Het partijbestuur werd verkleind van veertig naar elf leden. Een Politiek Forum zou drie keer per jaar bijeenkomen om actuele politieke onderwerpen te bespreken. Het Forum zou 112 leden tellen, waarvan twaalf leden meteen door het congres werden gekozen en drie elk door de gewesten, één door elk van de 25 grootste afdelingen, 21 door de kenniscentra (de 'thematische netwerken' van de PvdA), en de rest door de Jonge Socialisten en andere geledingen voorgedragen zouden worden. Daarnaast werd een Adviesraad Verenigingszaken ingesteld, bestaande uit vertegenwoordigers van de gewesten en de dertien grote (meer dan 500 leden tellende) afdelingen, die de begroting en het werkplan van het partijbestuur zou goedkeuren. Het congres stemde bovendien in met de nieuwe naam van het ledenblad: '*Pro & Contra*' in plaats van '*PRO*'. Het blad zou een meer journalistieke opzet krijgen en twaalf keer per jaar verschijnen.
Het congres boog zich ook over het ontwerpbeginselprogram. Het stelde het concept nog niet definitief vast, maar keurde wel een tekst goed die als basis moest dienen. De Commissie Beginselen was in 2000 in feite in twee delen uiteengevallen: de leden M. Hajer en P. Kalma hadden het ontwerp van de meerderheid niet voor hun rekening willen nemen en een eigen stuk geschreven (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 186). Het partijbestuur putte uit dit document voor een aantal amendementen op het ontwerp. Afdelingen dienden eveneens tal van amendementen in. Het congres kon wel met het zwaar geamendeerde program instemmen,

maar hield de mogelijkheid open dat afdelingen in de komende twee jaar wijzigingen zouden voorstellen. Pas in 2003 zou dus het beginselprogram definitief vastgesteld kunnen worden.

onderzoek Europese subsidies

In 1999 kwam naar buiten dat vanaf 1994 ruim 400 miljoen gulden aan subsidies van het Europees Sociaal Fonds (ESF) benut zouden zijn om de begrotingstekorten van de (verzelfstandigde afdeling) Arbeidsvoorziening van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid aan te vullen, terwijl ze bedoeld waren voor werkgelegenheidsprojecten. Bovendien werden projecten vaak slecht geadministreerd. Een deel van het geld zou door Brussel teruggevorderd gaan worden. In januari 2001 bracht het parlementair onderzoek naar deze kwestie A.P.W. Melkert in opspraak, de voorzitter van de Tweede-Kamerfractie van de PvdA, die als minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid in 1994-1998 de politieke verantwoordelijkheid voor de projecten droeg. Al in 1995 had de Algemene Rekenkamer voor problemen gewaarschuwd. Melkert zou wel de controle hebben verbeterd, maar zijn opvolger K.G. de Vries (eveneens PvdA-lid) een dossier hebben overgedragen dat hij zelf als zorgelijk bestempelde. In juli werd een document openbaar gemaakt waaruit zou blijken dat Melkert het initiatief had genomen voor het oneigenlijk gebruik van de gelden om zo een breuk met de werkgevers- en werknemersorganisaties in het bestuur van de Arbeidsvoorziening te voorkomen. De minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid W.A.F.G. Vermeend (PvdA), die in maart 2000 DeVries was opgevolgd, stelde een commissie in die onder leiding van H. Koning (VVD), oud-voorzitter van de Algemene Rekenkamer, de zaak moest onderzoeken.
De commissie-Koning presenteerde op 27 augustus haar rapport. Zij stelde vast dat het toezicht op de Arbeidsvoorziening al vanaf het begin van de jaren negentig uiterst gebrekkig was geweest. Niet alleen Melkert, maar ook zijn voorganger B. de Vries (CDA) en zijn opvolger K.G. de Vries (PvdA) hadden zich hier te weinig mee bemoeid. Melkert had wel in 1996 een poging ondernomen het toezicht te verbeteren, maar kreeg daarvoor onvoldoende steun van de Tweede Kamer. De fractievoorzitter van de PvdA achtte zich door dit rapport in feite gezuiverd van blaam in de ESF-affaire, zo verklaarde hij de volgende dag op een persconferentie. Hij erkende dat het toezicht onvoldoende was geweest, maar weet dit ook aan gebrek aan medewerking van de werkgeversorganisaties en de vakbeweging.
De Tweede Kamer sloot zich in december aan bij de conclusies van de commissie-Koning.

opvolging Kok

In januari merkte oud-minister E. van Thijn voor de KRO-televisie op dat premier W. Kok af zou moeten zien van een derde termijn, al zou dit de PvdA zetels kosten. De voorzitter van de Tweede Kamer, PvdA-lid mevr. J. van Nieuwenhoven, had in 2000 een soortgelijke opmerking gemaakt (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 182). Een andere mening verkondigde minister J.P. Pronk van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, op 1 februari voor de NCRV-radio. Kok was in zijn ogen niet te oud, en zou de PvdA nog goed kunnen leiden. Bovendien achtte hij het niet vanzelfsprekend dat Melkert de leiding over zou moeten nemen, zoals Van Thijn en Van Nieuwenhoven hadden gesuggereerd. Ook kandidaat-voorzitter Olij sprak zich uit voor een nieuwe termijn van Kok. Kok zelf gaf te kennen dat hij niet automatisch bij de kamerverkiezingen in mei 2002 beschikbaar was voor een nieuwe periode als partijleider.
Op het voorjaarscongres maakte Melkert zoveel indruk met zijn politieke rede, dat velen in hem de vanzelfsprekende opvolger van Kok zagen. In deze toespraak stelde hij democratisering van de samenleving centraal. Tegenover het individualisme van de liberalen verdedigde hij gemeenschapszin – "is het ieder voor zich of doen we het samen?" –, maar zonder al te sterk op de overheid te leunen (*Trouw*, 19 maart 2001). De zojuist gekozen partijvoorzitter Koole suggereerde dat het congres niet bij acclamatie een politiek leider zou moeten aanwijzen, maar een echte keuze voorgelegd diende te krijgen. Melkert verweet Kok in mei in een interview zwak leiderschap op ideologisch gebied: "Wim heeft in zijn Den Uyl-lezing laten zien dat de ideologische veren moesten worden afgeschud. Maar dat daaronder ook nog een hart klopte, of dat er weer wat zou aangroeien, aan dat perspectief heeft het soms ontbroken" (*Volkskrant Magazine*, 5 mei 2001). Ook leverde hij kritiek op de wijze waarop Kok de WAO-crisis in 1991 had aangepakt. Tegelijkertijd prees hij de nuchterheid van de premier. Kok werd van deze kritiek 'een beetje verdrietig' (*Trouw*, 7 mei 2001). Na een gesprek met Kok benadrukte Melkert de goede verstandhouding tussen beiden, maar hij nam zijn kritische opmerkingen niet terug. Overigens wenste volgens een opiniepeiling in mei ruim de helft van de kiezers dat Kok opnieuw premier zou worden, terwijl slechts een vijfde Melkert geschikt achtte voor deze functie. Ook een meerderheid van PvdA-stemmers vond Melkert nog ongeschikt.
Op 29 augustus – twee dagen nadat de commissie-Koning haar rapport over de ESF had gepresenteerd en Melkert zich vrijgepleit achtte – kondigde Kok zijn vertrek aan, 'zonder verdere carrièreplanning', ook al werd hij van verschillende kanten aangeprezen voor een Europese

functie (zoals voorzitter van de Europese Commissie). In een brief aan het partijbestuur gaf hij als belangrijkste reden voor zijn vertrek aan, tijdig plaats te willen maken voor een jongere generatie. Politieke leiders van andere partijen toonden over het algemeen hun waardering voor Kok als premier. Alleen bij de ChristenUnie en de SGP werd de waardering overschaduwd door kritiek, met name op beleidsdaden als de euthanasiewetgeving en het homohuwelijk. D66-leider De Graaf noemde Kok 'een standbeeld van integriteit en soliditeit' (*NRC Handelsblad*, 30 augustus 2001). De Amerikaanse oud-president W.J. Clinton prees Kok als uitvinder van de Derde Weg, tussen vrije markt en ouderwets socialisme. Oud-VVD-leider F. Bolkestein achtte het verstandig dat Kok het feest op het hoogtepunt verliet. CDA-fractievoorzitter De Hoop Scheffer vond Kok een goede premier, al had hij belangrijke problemen niet weten op te lossen.
Op een bijeenkomst van de Tweede-Kamerfractie in Doorn op 30 augustus stelde Melkert zich beschikbaar voor het leiderschap van de partij. Koole noemde de fractievoorzitter een uitstekende opvolger voor Kok. Deze had zelf in zijn afscheidsbrief al de hoop uitgesproken dat het partijcongres Melkert als zijn opvolger zou kiezen.
Tijdens het partijcongres op15 december droeg Kok met enige emotie het politiek leiderschap over aan Melkert, die zojuist bij acclamatie tot lijsttrekker was gekozen. In zijn afscheidsrede gaf Kok toe, weemoed te voelen vanwege zijn aftreden. Hij herkende zichzelf in zijn opvolger, in diens ongeduld en ambitie.

coalitieperikelen

Al aan het begin van het jaar leek een groot deel van de Tweede-Kamerfractie de paarse coalitie moe, zo bleek uit een enquête van *NRC Handelsblad* in januari; voor een kabinet met GroenLinks was echter veel steun. In maart zette fractievoorzitter Melkert de paarse coalitie onder druk door op korte termijn extra uitgaven te eisen voor zorg, onderwijs en politie. De verwijten van de VVD dat hij het regeerakkoord hiermee zou schenden, wees hij krachtig van de hand: dat akkoord behelsde de terugdringing van het financieringstekort en was intussen gerealiseerd. In mei formuleerde Melkert zijn kritiek op 'de gesel van Financiën' nog scherper: hij stelde voor dat in een komend kabinet eerst de behoeften en pas daarna de uitgaven besproken zouden worden. VVD-leider Dijkstal nam de handschoen op en noemde deze suggestie 'een belachelijk idee' (*Nieuwsblad van het Noorden*, 11 mei 2001). Niettemin sloot Dijkstal een derde paars kabinet nog niet uit. Dat deden de Tweede-Kamerleden A. Duivesteijn en mevr. M. Bussemaker evenmin (in *de Volkskrant*, 21 mei 2001), maar zij toonden toch voorkeur voor een

coalitie met CDA en GroenLinks, mits die bereid zouden zijn niet alleen kritiek op de paarse coalitie te leveren maar ook overeenstemming over praktische alternatieven in de richting van meer gemeenschapszin en democratisering te bereiken. Duivesteijn riep de partijvoorzitters van CDA, PvdA en GroenLinks in juni op, al gesprekken te gaan voeren over een mogelijke coalitie. Minister De Vries daarentegen gaf de voorkeur aan voortzetting van de paarse coalitie, mogelijk aangevuld met GroenLinks, en geleid door Kok. Hij zei dit in het TV-programma *Buitenhof* op 3 juni.

kandidaatstelling Tweede-Kamerverkiezingen 2002

Al in september 2000 was H.G. Ouwerkerk, burgemeester van Almere, benoemd tot voorzitter van de kandidaatstellingscommissie, die kandidaten voor de in 2002 voorziene Tweede-Kamerverkiezingen zou voordragen (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 186). In april 2001 nodigde de commissie via een advertentie in de landelijke pers belangstellenden uit zich te melden. Zij ontving ongeveer driehonderd sollicitatiebrieven. Een aantal zittende kamerleden stelde zich niet meer beschikbaar, met name mevr. J.C.E. Belinfante, G. Valk en R. Oudkerk. Laatstgenoemde koos voor het lijsttrekkerschap van de PvdA bij de gemeenteraadsverkiezingen in Amsterdam.
Op 27 oktober presenteerde de commissie haar voorstel. Op de eerste plaats stond zoals verwacht Melkert, op de tweede mevr. Van Nieuwenhoven, op de derde minister De Vries, op de vierde mevr. A. M. Vliegenthart, staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, op de vijfde minister Vermeend en op de zesde mevr. T. Netelenbos, minister van Verkeer en Waterstaat. De lijst bevatte minder nieuwe kandidaten dan vier jaar eerder: slechts twaalf van de eerste 55 kandidaten waren nieuw. A. Wolfson, rechter in Haarlem, J. Tichelaar, voorzitter van de Algemene Onderwijsbond en D. Samsom, woordvoerder van Greenpeace, waren de hoogste nieuwkomers. Vijftien zittende kamerleden stonden niet meer op de lijst – sommigen hadden daartoe zelf besloten, zoals reeds vermeld, anderen waren door de commissie gewogen en te licht bevonden, zoals mevr. L.H. Kortram en mevr. H. Molenaar.
Het partijcongres stelde de lijst op 15 december vrijwel zonder wijzigingen vast. Alleen de Amsterdamse oud-wethouder W. Etty werd van zijn 47ste plaats verdrongen door een andere nieuwkomer, de oud-voorzitter van de Jonge Socialisten O. Ramadan. Gezien de peilingen werd dat nog als een verkiesbare plaats beschouwd. Melkert werd, zoals reeds vermeld, tot lijstaanvoerder gekozen. In zijn toespraak nam hij onder de leus 'Doen we het samen of wordt het ieder voor zich?' vooral afstand van de VVD – ook op concrete punten, zoals algemene lasten-

verlichting (die de liberalen voorstonden maar de PvdA niet) en een algemene ziektekostenverzekering met een inkomensafhankelijke premie.

ontwerpprogramma Tweede-Kamerverkiezingen 2002

In december 2000 had het partijbestuur de programcommissie ingesteld die onder leiding kwam te staan van E. van der Laan, voormalig PvdA-fractievoorzitter in de gemeenteraad van Amsterdam (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 186). Op 1 september presenteerde de commissie het ontwerpverkiezingsprogram getiteld '*Samen voor de toekomst*'. Op 5 mei was reeds een 'Ideeëntrein' in Rotterdam van start gegaan: een serie bijeenkomsten, merendeels georganiseerd door de kenniscentra, waarop ideeën voor het verkiezingsprogramma konden worden aangedragen.
Het ontwerp was in augustus op een bijeenkomst van partijtop en Tweede-Kamerfractie besproken. Daar werd besloten een voorstel voor beperking van de hypotheekrenteaftrek, dat de commissie in het programma had opgenomen, te laten vallen vanwege de commotie die daarover zou kunnen ontstaan. Enkele opvallende punten die bleven staan: zwaardere straffen voor recidivisten, strenge bescherming van de Waddenzee (geen boringen naar olie of gas, geen militaire activiteiten en geen schelpdierenvisserij), verhoging van de arbeidskorting voor lagere inkomensgroepen, meer geld (zeventien miljard gulden) voor zorg, onderwijs en veiligheid (meer agenten), maar ook aflossing van de staatsschuld binnen 25 jaar. Woordvoerders van D66 en VVD plaatsten meteen vraagtekens bij de financiële onderbouwing van het programma.
In september bespraken de afdelingen het program. Amendementen werden op een viertal regionale werkconferenties behandeld, waarna het partijcongres op 14 december het program zonder al te veel wijzigingen vaststelde. Voorstellen om alsnog de hypotheekrenteaftrek te beperken haalden net geen meerderheid, mede door toedoen van fractievoorzitter Melkert die een klemmend beroep op het congres deed om woningbezitters niet onzeker te maken. Wel werd een voorstel aangenomen om de aanschaf van een huis door jongeren fiscaal te vergemakkelijken. Voorts besloot het congres de privatisering van Schiphol slechts onder bepaalde voorwaarden goed te keuren en om een feestdag in te stellen voor godsdienstvrijheid, die samen zou moeten vallen met een islamitische feestdag.

Afghanistan

Als eerste prominente PvdA-er uitte de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen F. van der Ploeg op 18 oktober op de televisie kritiek op de aanval van de Verenigde Staten en hun bondgenoten op Afghanistan, die werd gesteund door het Nederlandse kabinet (zie in deze kroniek onder 'hoofdmomenten'). Kort daarna zetten ook het Eerste-Kamerlid mevr. E. ter Veld, en het Tweede-Kamerlid T. Apostolou vraagtekens bij de bombardementen op Afghanistan. Veel weerklank vond hun kritiek in eerste instantie niet. Na een gesprek met premier Kok verklaarde Van der Ploeg dat zijn opmerkingen een verkeerde indruk hadden gewekt en dat hij het kabinetsbeleid ook steunde.
De PvdA-woordvoerder buitenland in de Tweede Kamer, A.G. Koenders, toonde zich eind oktober wel bezorgd over het verloop van de oorlog. In het kabinet pleitte minister Pronk voor een voorstel om de bombardementen tijdelijk te staken om humanitaire hulp mogelijk te maken, maar hij kreeg onvoldoende steun. In een televisieprogramma merkte Pronk op, vanaf het begin 'niet voor' de bombardementen geweest te zijn. Sommige ministers vonden deze uitspraak oncollegiaal. In de Tweede Kamer verklaarde hij echter het kabinetsbeleid te steunen.

gemeenteraadsverkiezingen 2002

De kandidaatstelling voor de gemeenteraadsverkiezingen leidde in de Amsterdamse deelgemeente Zuid-Oost tot commotie. Een kandidaat voor het lijsttrekkerschap, W. Amzand, zou kort daarvoor ruim tweehonderd sympathisanten lid van de PvdA hebben gemaakt. Het partijbestuur koesterde twijfels of de betrokkenen wel zelf de wens hadden geuit lid te worden en sloot hen uit van stemrecht op de vergadering van 14 november, waar de kandidatenlijst vastgesteld zou worden. Amzand kreeg daar onvoldoende stemmen om lijstaanvoerder te worden. Een aantal uitgesloten nieuwe leden nam een advocaat in de hand om via een kort geding een nieuwe stemming af te dwingen.
Door de Amsterdamse ledenvergadering werd Oudkerk tot lijsttrekker van de gemeentelijke lijst gekozen. De voorzitter van de afdeling, Olij, trad in december af na kritiek op het feit dat hij zich ook op de kandidatenlijst had laten zetten.
In Delfzijl leidde onenigheid over de kandidatenlijst in december tot het aftreden van het afdelingsbestuur en afscheiding van een aantal leden. Een commissie had het Tweede-Kamerlid M. Zijlstra als lijsttrekker voorgedragen, terwijl een deel van de leden de voorkeur gaf aan wethouder J.H. Menninga. Het partijbestuur stelde een commissie in om

de crisis op te lossen door een bijzondere ledenvergadering te organiseren die de lijsttrekker zou kiezen.

Van Gijzel en de bouwfraude

Het Tweede-Kamerlid R. van Gijzel kwam in november in conflict met zijn fractie toen die bereid bleek zich neer te leggen bij een schikking tussen het Openbaar Ministerie en bouwbedrijven die bij de aanleg van de Schipholtunnel fraude gepleegd hadden. De Tweede Kamer had een motie tegen de schikking aangenomen, maar minister Netelenbos (PvdA) verklaarde die niet uit te kunnen voeren. Van Gijzel had de bouwfraude aan de orde gesteld en voelde zich nu verraden door de top van zijn partij. Op 27 november legde hij zijn kamerlidmaatschap neer, omdat hij meende het vertrouwen van fractievoorzitter Melkert te hebben verloren. Hij werd opgevolgd door mevr. G. Verbeet, politiek adviseur van Melkert. Premier Kok noemde het vertrek van Van Gijzel 'buiten proportie' (*NRC Handelsblad*, 8 december 2001); partijvoorzitter Koole vond het onnodig.

sponsor Reaal

In november besloot het partijbestuur om vanaf 1 januari 2002 geen geld meer te aanvaarden van Reaal, een verzekeringsbedrijf voortgekomen uit de vakbeweging, teneinde elke schijn van belangenverstrengeling te voorkomen. Het bedrijf placht de PvdA en haar stichtingen 85.000 gulden per jaar te schenken. In de discussie over partijfinanciering sprak de PvdA zich consequent uit tegen sponsoring vanuit het bedrijfsleven (zie ook in deze kroniek onder 'hoofdmomenten').

partijbijeenkomsten

Op 27 februari vond in Amsterdam het Maarten van Traa-debat plaats tussen Melkert en de Engelse wetenschapper A. Giddens, die doorgaans als de geestelijk vader van de 'derde weg'-ideologie van de Britse *Labour Party* wordt beschouwd. De fractievoorzitter bleek zich in deze ideologie ook wel te kunnen vinden. Hij waarschuwde tegen 'impotent populisme' bij de linkervleugel van de partij.
Op 31 mei hield de PvdA in Den Haag een conferentie over familierecht en in het bijzonder het 'omgangs(on)recht', naar aanleiding van een actie die een dertigtal verontwaardigde ouders op 20 november 2000 voor het partijkantoor gehouden had.
Op 9 juni kwam in Nijmegen het Politiek Forum voor het eerst bijeen, onder meer om over de WAO te praten. Premier Kok leidde dat onder-

werp in. Daarnaast stonden ook veiligheid en ontwikkelingssamenwerking op de agenda. Het Forum sprak zich uit tegen verwijzing van gedeeltelijk arbeidsongeschikten naar de bijstand en voor meer wijkagenten, onder controle van de gemeenteraad. Op 6 oktober discussieerde het Politiek Forum in Den Bosch onder meer over markt en staat, aan de hand van een notitie van E. van Thijn en anderen. Melkert pleitte in zijn toespraak voor meer integratie van moslims in Nederland: imams zouden hier opgeleid moeten worden en het Nederlands moeten beheersen; scholen zouden geen geld uit het buitenland mogen ontvangen. Het Forum sprak ook over de gevolgen van de aanslagen op 11 september en de situatie in Afghanistan.
Op 10 november organiseerde de PvdA-delegatie in het Europees Parlement in Utrecht het Europa Festival, waar onder meer over veiligheid na 11 september werd gesproken.

verwante instellingen en publicaties

In januari publiceerden de Tweede-Kamerleden J.C.E. Belinfante en A. Duivesteijn de nota *Logica brengt je van A naar B, verbeelding brengt je overal. Een voorzet van de PvdA voor een nieuwe coalitie tussen politiek en kunst.* De Raad voor Cultuur zou volgens hen meer een adviserende Raad voor cultuurbeleid moeten worden. Op 15 januari verscheen van de hand van het Tweede-Kamerlid mevr. K. Arib een *Plan van aanpak ter bestrijding van kindermishandeling.* Op 11 april verscheen *De Tweede Kamer-fractie van de PvdA over de Rechten van de Mens: sociaal-democratische overwegingen bij het Nederlands mensenrechtenbeleid.* De fractie wees elk relativisme op dit punt af en beschouwde mensenrechten als universeel en ondeelbaar.
In juni publiceerden de Tweede-Kamerfractie en de Nederlandse delegatie van de Sociaal-Democratische fractie in het Europees Parlement *Publieke belangen in de markt: afwegingen bij liberalisering en privatisering*, van de hand van mevr. T. Witteveen-Heringa en mevr. D. Corbey, waarin verschillende voorwaarden voor privatisering of liberalisering van publieke diensten werden besproken en met voorbeelden uitgewerkt.
Op 19 februari presenteerde een werkgroep van het kenniscentrum Ruimte en Milieu onder leiding van de Groninger Commissaris van de Koningin J.G.M. Alders de nota *Wonen doen we zelf. PvdA-discussienota over het woonbeleid in de 21e eeuw.* De werkgroep wilde de burgers meer zeggenschap geven over hun woning en woonomgeving. Men wilde niet tornen aan de hypotheekrenteaftrek, maar wel de bovengrens voor belastingheffing op het eigen huis opheffen en de mogelijkheden subsidie te krijgen voor de aankoop van een eigen huis verruimen.

In september publiceerde de PvdA *Tijden van doorbraak en opbouw. De PvdA-fractie van 1948-1952*, korte portretten van de leden van de Tweede-Kamerfractie van de PvdA in de genoemde periode, geschreven door de Tweede-Kamerleden G. Valk en G.J. van Oven en de ambtelijk secretaris van de PvdA-fractie, E. de Rijk.
Op 15 oktober presenteerde oud-minister Peper namens een werkgroep de nota *Open land, groene steden. Toekomstwaarde in de ruimtelijke ordening* – een kritische analyse van de Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening, die zojuist was verschenen. De werkgroep leverde vooral kritiek op de vervaging van het contrast tussen stad en platteland in de nota.
De Wiardi Beckman Stichting (WBS), het wetenschappelijk bureau van de PvdA, publiceerde *Ondernemen of overnemen. Corporate governance en de sociaal-democratie*, van de hand van mevr. B. Hogenboom, P. Kalma en mevr. M. Plantinga. In het debat over de bestuurlijke organisatie van de onderneming (*corporate governance*) verdedigden de auteurs het coöperatieve Rijnlandse model tegenover het Angelsaksische model dat aandeelhouders meer invloed wilde geven. De aandeelhoudersvergadering zou volgens hen vooral een forum moeten zijn waar de ondernemer zich verantwoordde, maar niet het hoogste machtsorgaan vormen.
De WBS publiceerde in samenwerking met de Uitgeverij Bert Bakker *Het Suriname-syndroom. De PvdA tussen Den Haag en Paramaribo*, van de hand van de politicoloog en journalist J. Jansen van Galen. De houding van de sociaal-democraten tegenover de voormalige kolonie bleek door de jaren heen weinig consequent, nu eens betuttelend, dan weer afstandelijk en onzeker.
Het Centrum voor Lokaal Bestuur – zelfstandig onderdeel van de WBS – gaf naast het maandblad *Lokaal Bestuur* vanaf 2001 een nieuw blad uit, *Proeflokaal. Themabulletin sociaal-democratische gemeente- en provinciepolitiek.* Het Centrum kreeg een nieuwe voorzitter: mevr. J. Klijnsma, wethouder in Den Haag, volgde H.G. Ouwerkerk op. Het publiceerde in april de brochure *Acht in het land. PvdA'ers over plattelandsvernieuwing*, waarin de aanpak van verschillende problemen in acht plattelandsgebieden door (voornamelijk lokale) PvdA-politici werd toegelicht.
De Evert Vermeer Sichting (EVS), de nevenorganisatie van de PvdA die zich bezig houdt met ontwikkelingssamenwerking, hield op 7 april in Utrecht haar jaarlijkse Afrika-conferentie. Mevr. E. Herfkens, minister van Ontwikkelingssamenwerking, nam hieraan deel. Op 12 juni organiseerde de EVS samen met het Wereld Natuur Fonds een discussie onder de titel 'Zwaar weer op komst! Het klimaat in de houdgreep?' waarbij minister Pronk in discussie ging met milieudeskundigen. Voorts

organiseerde de EVS in verschillende steden in oktober en november vier debatten over de voor- en nadelen van arbeidsmigratie, onder de naam Krachttour 2001. Als uitgangspunt diende de brochure *Arbeidsmigratie. Ontwikkelingskans of ontwikkelingsprobleem?* Over het algemeen zag de EVS meer voor- dan nadelen, mits het immigratieland rekening zou houden met de belangen van ontwikkelingslanden.
De Jonge Socialisten, de jongerenorganisatie van de PvdA, koos een nieuw bestuur op het voorjaarscongres op 28 en 29 april in Elst. Als voorzitter werd S. Zboray opgevolgd door J. Fastl. Op het najaarscongres, op 17 en 18 november (opnieuw) te Elst, stond het thema globalisering centraal.

personalia

Op 2 januari werd mevr. E. Kalsbeek-Jasperse beëdigd als staatssecretaris van Justitie. Ze volgde M.J. Cohen op, die tot burgemeester van Amsterdam was benoemd.
De Rotterdamse wethouder H.J. Simons trad op 1 april af om voorzitter te worden van het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn. Hij had in het kabinet Lubbers-Kok (1989-1994) als staatssecretaris van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur bekendheid gekregen met zijn plan voor hervorming van de gezondheidszorg.
De Amsterdamse wethouder mevr. G. ter Horst werd op 9 februari benoemd tot burgemeester van Nijmegen. Zij volgde haar partijgenoot E.M. d' Hondt op, die voorzitter werd van de Vereniging van Samenwerkende Universiteiten.
Op 16 juni overleed W. Thomassen, lid van de Tweede Kamer van 1946 tot 1948 en van de Eerste Kamer van 1961 tot 1971. Voorts was hij burgemeester van Zaandam (1948-1958), Enschede (1958-1965) en ten slotte van Rotterdam (1965-1974).
Op 1 juli trad oud-minister van Buitenlandse Zaken M. van der Stoel af als Hoge Commissaris voor Nationale Minderheden bij de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa.
Op 19 oktober legde de burgemeester van Leeuwarden, mevr. L. van Maaren-Van Balen, haar functie neer vanwege een conflict met haar wethouders. Vanaf 1 november werd haar functie waargenomen door mevr. M. de Boer, sinds 1998 lid van de Tweede Kamer en voordien minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer in het eerste kabinet-Lubbers. Als kamerlid werd zij opgevolgd door J. Horn.

Socialistische Partij (SP)

Zoals zovele partijen had de SP het in 2001 druk met de voorbereidingen van de verkiezingen van de Tweede Kamer in 2002. Daarbij besloot de partij haar succesvolle campagneleus 'Stem tegen. Stem SP' te wijzigen in 'Stem voor. Stem SP'. De partijleiding vreesde dat de SP met de oude leus een te negatieve indruk zou maken. Ook werd de huisstijl aangepast, waarbij het symbool van de SP – de tomaat – een dynamischer aanzien kreeg. Als enige partij in de Tweede Kamer verzette de SP vanaf het begin zich tegen de militaire actie van de Verenigde Staten en Groot-Brittannië tegen het Taliban-regime in Afghanistan.

partijorganisatie

In 2000 had de SP enkele veranderingen in haar partijorganisatie doorgevoerd (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 192). De afdelingen waren per 1 januari 2001 ingedeeld in zes regio's. De afdelingsbesturen in deze regio's kozen op de regioconferenties die eind maart en in april werden gehouden 24 leden van het partijbestuur. Het andere deel van het bestuur, waaronder de partijvoorzitter en de algemeen secretaris, werd rechtstreeks gekozen door het partijcongres. Daarnaast hadden de voorzitters van de fracties in de Eerste en Tweede Kamer en in het Europees Parlement qualitate qua zitting in het partijbestuur. Het vernieuwde bestuur kwam voor het eerst bijeen op 27 april.

Stop de uitverkoop van de beschaving

In oktober 2000 was de SP begonnen met de landelijke campagne 'Stop de uitverkoop van de beschaving', die was bedoeld tegen de volgens de partij toenemende tegenstelling tussen de private rijkdom en 'publieke armoede' in onderwijs, zorg, cultuur, en openbaar vervoer (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 194). Zij diende voor de afdelingen als paraplu om acties tegen vermeende lokale misstanden te voeren. In het voorjaar van 2001 werd op initiatief van SP-leider J.G.C.A. Marijnissen de stichting 'Stop de uitverkoop van de beschaving' opgericht, waarbij ook niet-SP-leden betrokken waren. Op 1 mei verscheen het gelijknamige manifest, waaraan onder meer kinderboekenschrijfster M. Bouhuys, cabaretier F. de Jonge, econoom A. Klamer, theoloog H. Oosterhuis, publiciste D. Pessers, milieudeskundige W. van Dieren en schrijver K. Glastra van Loon hadden meegewerkt. Zij wilden een maatschappelijk debat op gang brengen over de huns inziens toenemende maatschappelijke ongelijkheid, die het gevolg zou zijn 'van het beleid van privatisering, dere-

gulering en commercialisering' (*NRC Handelsblad*, 1 mei 2001). Op 12 juni discussieerden de schrijvers met een aantal critici. In het najaar organiseerde de stichting een aantal bijeenkomsten in grote steden tussen voor- en tegenstanders van het manifest, dat inmiddels ook was ondertekend door de schrijfsters R. Dorrestein en L. Rood, de cabaretiers K. Bloemen en J. Brink, en CNV-voorzitter D. Terpstra. Op basis van de binnengekomen reacties verscheen een aangepaste versie van het manifest in het najaar.

gemeenteraadsverkiezingen

In december 2000 had de SP de procedure vastgesteld voor deelname aan de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2002 (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 193). Tot 10 februari 2001 konden de afdelingen aangeven of zij in hun woonplaats aan de verkiezingen wilden deelnemen. Naar aanleiding van een aantal negatieve ervaringen bij de raadsverkiezingen van 1998 wilde de partij een betere afweging maken van de gemeenten waar met een eigen lijst zou worden uitgekomen (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 80-81). De door de partijraad aangewezen Commissie Afdelingen onder voorzitterschap van E. van de Broek bracht vervolgens advies uit, waarover de partijraad zich eind maart boog. Op 8 september en 8 december bepaalde de partijraad in welke gemeenten de SP aan de raadsverkiezingen zou deelnemen.
In het voorjaar had de SP cursussen gehouden voor kandidaats-raadsleden. In oktober werden er ook scholingen georganiseerd voor de voorzitters van de SP-fracties in de gemeenteraden, afdelingsvoorzitters en campagneleiders.

kandidaatstelling Tweede-Kamerverkiezingen

In het najaar van 2000 had het partijbestuur een commissie ingesteld die de kandidatenlijst van de SP voor de Tweede-Kamerverkiezingen van 2002 moest voorbereiden. Vanaf 22 februari tot 1 mei 2001 konden kandidaten zich aanmelden of worden voorgedragen, onder andere door afdelingsbesturen. Tweede-Kamerfractievoorzitter Marijnissen maakte op 8 februari bekend opnieuw lijsttrekker te willen worden. Hij zei wel te hebben geaarzeld vanwege het 'zware en frustrerende Kamerwerk'. R.J.L. Poppe, die met Marijnissen in 1994 de eerste Tweede-Kamerfractie had gevormd, trok zich terug; hij wilde zich meer aan de buitenparlementaire acties wijden. De drie overige zittende kamerleden stelden zich weer kandidaat.
De partijraad van 23 juni besloot Marijnissen voor te dragen als lijsttrekker. Er waren geen tegenkandidaten. Aan de hand van het voorstel

van de commissie wees de partijraad op 8 september de kandidaten aan voor de plaatsen twee tot en met vijftien. Na Marijnissen kwamen de zittende kamerleden mevr. A.C. Kant, H. van Bommel en J.M.A.M. de Wit. Eerste nieuweling was mevr. K. van Velzen op nummer vijf. Vervolgens konden de afdelingen zich uitspreken, waarna het partijcongres van 19 januari 2002 de lijst definitief zou vaststellen. De regioconferenties die in de herfst werden gehouden, vulden de plaatsen zestien tot en met dertig in.

ontwerpprogramma Tweede-Kamerverkiezingen

Eveneens in het najaar van 2000 was door het partijbestuur een commissie ingesteld bestaande uit leden van de Tweede-Kamerfractie en het partijbestuur, die een concept moest opstellen van het verkiezingsprogram. In september 2001 presenteerde de SP dit ontwerpverkiezingsprogram – *Eerste weg links* geheten. De partij wilde een alternatief bieden voor het beleid van het paarse kabinet: 'kiezen voor ingrijpende sociale wederopbouw, spreiding van kennis, inkomen en macht en voorrang van ecologie boven economie' (*de Tribune*, 19 oktober 2001). Volgens de SP was het noodzakelijk hiervoor een bedrag van meer dan dertig miljard gulden te investeren. De partij besloot haar program te laten doorrekenen door het Centraal Planbureau om haar tegenstanders de wind uit de zeilen te nemen.
Eind oktober konden de leden op speciaal hiervoor belegde afdelingsvergaderingen hun oordeel over het ontwerp geven. Een maand lang konden vertegenwoordigers van de afdelingen op regioconferenties met het partijbestuur over het ontwerp de discussie aangaan. Amendementen van de afdelingen zouden worden behandeld op het partijcongres van 19 januari 2002, dat het definitieve program diende vast te stellen.
Op 26 november publiceerde de Tweede-Kamerfractie van de SP het *Sociaal Plan voor de 21ste eeuw*. Hierin deed zij een aantal voorstellen 'voor de broodnodige sociale wederopbouw' (*de Tribune*, 14 december 2001). Het plan was een uitwerking van het ontwerpverkiezingsprogramma.
De partijraad van 8 december besloot GroenLinks voor te stellen om een lijstverbinding aan te gaan bij de Kamerverkiezingen van mei 2002.

acties

In december 2000 was het comité 'Rood sein voor de chloortrein' een campagne gestart tegen de trein van het chemieconcern Akzo Nobel, die drie à vier keer per week van de fabrieken in Hengelo en Delfzijl chloor vervoerde naar Rotterdam. De SP had het initiatief genomen tot het

comité, waarin de partij samenwerkte met onder meer Greenpeace, Milieudefensie en Natuur en Milieu. In het begin van 2001 werden in gemeenten die aan de 'chloorroute' waren gelegen, manifestaties en informatie-avonden gehouden. Ook later in het jaar kwam het comité in een aantal plaatsen in touw. Op 12 oktober bezocht een delegatie het hoofdkantoor van Akzo in Arnhem.

In 2001 zette de SP de acties tegen Shell voort. Volgens de partij weigerde de oliemaatschappij de sanering van chemisch afval dat zij in de Biesbosch zou hebben gedumpt. Nadat gesprekken tussen beide partijen niets hadden opgeleverd, riep de SP in de herfst van 2000 automobilisten op niet langer bij Shell te tanken (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 194). In het voorjaar van 2001 begon de partij een 'lente-offensief'. Ambtenaren van de provincies Zeeland, Noord-Brabant en Zuid-Holland en van alle gemeenten in deze provincies werden verzocht evenmin bij Shell-benzinestations te tanken.

In februari begon de Tweede-Kamerfractie van de SP een consumentenonderzoek naar de vele inbel-spelletjes die op de televisie te zien waren. Het kamerlid De Wit achtte deze spelletjes in strijd met de Wet op de Kansspelen. Een verslag van het onderzoek verscheen in april onder de titel *Ook* Bel*azerd? Een consumentenonderzoek naar tv-inbel-spelletjes*.

Van 12 tot 16 maart organiseerde de SP een klachtenweek over het functioneren van de Wet Voorzieningen Gehandicapten. Volgens de partij zouden bijna zeventienhonderd mensen melding hebben gemaakt van hun negatieve ervaringen met deze wet. Vervolgens bezocht het kamerlid De Wit tien steden, waar hij met wethouders en mensen met een handicap over de WVG sprak. Op 9 juli bood hij minister Vermeend van Sociale Zaken en Werkgelegenheid het rapport *Geen feestje waard* aan.

In het voorjaar van 2001 startte de SP de campagne 'Weet wat je eet'. Doel was te bereiken dat op producten werd aangegeven of er bestanddelen in waren opgenomen waaraan genetische manipulatie te pas was gekomen. Tegelijkertijd publiceerde de partij de brochure *Genetische manipulatie. Mag ik dat misschien zelf weten?*, die was samengesteld door K. van Velzen.

De SP verzette zich tegen de oorlog die de Verenigde Staten en Groot-Brittannië voerden tegen het Taliban-regime in Afghanistan. De partij deed mee aan de door het 'Platform tegen de Nieuwe Oorlog' georganiseerde betogingen op 30 september en op 20 oktober in Amsterdam. Ook sloot zij zich aan bij het Platform.

In de herfst nam de SP het initiatief tot het actiecomité 'Onderdak'. Hiermee wilde de partij de strijd aanbinden tegen de dakloosheid. Het comité zette zich onder meer in voor uitbreiding van de opnamecapaci-

teit voor daklozen. Op 20 november overnachtten zo'n vijftig werkers in de daklozenzorg, daklozen en SP-ers (waaronder het Tweede-Kamerlid Kant) in slaapzakken en kartonnen dozen voor het gebouw van de Tweede Kamer.
Samen met onder meer de Internationale Socialisten en Amsterdam Anders/De Groenen nam de SP deel aan de campagne 'Globaliseer Verzet', die was gericht 'tegen neoliberale globalisering en wereldhandel (*de Tribune*, 14 september 2001). De beweging nam deel aan de demonstraties in Genua toen de G8 daar op 20 en 21 juli bijeenkwam, en in Brussel tijdens de EU-top op 13 en 14 december.

partijbijeenkomsten

Op 20 januari hield het SP Ouderen Platform zijn tweede bijeenkomst. De initiatiefgroep – die zich eerst had getooid met de naam 'Grijze Roodstaarten' – besloot tot de uitgave van het blad *OuderenNU*, dat verspreid diende te worden onder bewoners van verzorgings- en verpleegtehuizen en op andere plaatsen voor ouderen. Op 17 maart volgde weer een bijeenkomst, waar tweehonderd ouderen aanwezig waren. De Tweede-Kamerfractie verleende haar medewerking.
Op 16 september organiseerde de SP in Heeswijk-Dinther het 'Festival Tomaat'. De bijeenkomst in de open lucht met veel culturele uitingen was bedoeld 'als podium waar de onvrede over de vercommercialisering van de cultuur manifest wordt' (*Spanning*, 19 april 2001). Vanwege de terroristische aanslag op het World Trade Centre in New York was het programma aangepast. Tijdens het festival ging de verkiezingscampagne van de SP van start.

verwante instellingen en publicaties

In het voorjaar bracht het Tweede-Kamerlid Kant een bezoek aan de 'vrouwen van Srebrenica', een organisatie van nabestaanden van mannen uit deze plaats die waren vermoord nadat in juli 1995 Servische troepen de door Nederlandse VN-troepen beschermde stad hadden ingenomen. Samen met de journaliste A. van Loon, die haar vergezelde, schreef Kant een verslag van dit bezoek, *De vrouwen van Srebrenica* geheten.
In de zomer publiceerde de Tweede-Kamerfractie de brochure *Ongemakkelijke minnaars. Pleidooi voor een scheiding van tafel en bed.* Hierin werd de bemoeienis belicht van de farmaceutische industrie met de medische wetenschap. I. Palm, R. van Raak en Kant tekenden voor de inhoud.

In de herfst startte het Wetenschappelijk Bureau van de SP een serie over 'de rampzalige gevolgen van de paarse privatiserings- en deregulerings-drift' (*de Tribune*, 19 oktober 2001). In september verscheen het eerste deel, *De uitverkoop van de energie*. R. van Raak en N. Schouten namen hierin de gevolgen van de liberalisering van de energiemarkt onder de loep. In december kwam het tweede deel uit: *De uitverkoop van het openbaar vervoer*, geschreven door dezelfde auteurs. Tussendoor publiceerde het Wetenschappelijk Bureau *De Wadden: houden wat we hebben*. In deze studie, geschreven door G. Ellenbroek, werd een aantal voorstellen gedaan om 'Nederlands enige wildernis' te beschermen tegen de vele bedreigingen. Het eerste exemplaar werd overhandigd aan de staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, mevr. G.H. Faber (PvdA).
Op 2 november presenteerden de SP, het Landelijk Aktie Komitee Scholieren (LAKS) en de Jongerenorganisatie Beroepsonderwijs het *Zwartboek Ouderbijdrage*. Volgens deze organisaties zouden veel schooldirecties ouders van scholieren aanmaningen sturen wanneer zij de ouderbijdrage niet betaalden, zonder daarbij aan te geven dat deze bijdrage vrijwillig was. Deze praktijk zou samenhangen met de 'tekortschietende overheidsfinanciering' van het onderwijs, zo meenden de initiatiefnemers (*Trouw*, 24 november 2001).

personalia

In april werd A. van der Jagt, voormalig raadslid voor de SP in Zoetermeer, aangehouden. Hij werd verdacht van oplichting en/of verduistering, omdat hij van een kennis geld zou hebben aangenomen voor de hulp die hij had verleend bij de aanvraag van een bouwvergunning (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 197). Hoewel Van de Jagt toegaf ongeveer duizend gulden te hebben ontvangen, ontkende hij smeergeld te hebben aanvaard.
Op 18 juni deed de Commissaris van de Koningin in Noord-Brabant F. Houben aangifte van overtreding van de Provinciewet door het SP-lid van de Provinciale Staten, R. Roovers. Aanleiding was de bekendmaking door Roovers van een geheime notitie van de Brabantse Provinciale Staten over de verkoop van het openbaar vervoersbedrijf BBA, waarin de provincie een groot aandeel heeft, aan een Frans concern. Het Statenlid vond de geheimhouding 'onverteerbaar', omdat hij vreesde dat de verkoop gepaard zou gaan met een forse verschraling van de dienstverlening (*NRC Handelsblad*, 18 juni 2001). Met zijn handelwijze riskeerde Roovers een jaar gevangenisstraf of een hoge geldboete.

Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP)

Het oplaaien van de discussie rond het vrouwenlidmaatschap zorgde in 2001 voor de nodige onrust in de SGP. Dat dit geen gevolgen had voor de groei van de partij, bleek uit het feit dat voor het eerst in haar geschiedenis het ledental ruim boven de 25.000 uitkwam. Ook de SGP-jongerenorganisatie schreef vele nieuwe leden in. Verder voerden de staatkundig-gereformeerden wederom scherp oppositie tegen het paarse beleid van het kabinet-Kok, hetgeen in april zelfs resulteerde in een motie van wantrouwen tegen een minister – een unicum in de geschiedenis van de partij. De relatie met de ChristenUnie, waarin het GPV en de RPF – de traditionele samenwerkingspartners van de SGP – samenwerkten verliep soms stroef, met name bij de voorbereidingen van de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2002 (zie hierna onder 'gemeenteraadsverkiezingen'; zie voor de verhouding tussen de ChristenUnie en de SGP in het algemeen in deze kroniek onder ChristenUnie; zie verder ook *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 201).

vrouwenlidmaatschap

In januari stak de kwestie rond de positie van vrouwen binnen de SGP weer de kop op (zie ook de *Jaarboeken DNPP* 1993-1997, 1999-2000). Het SGP-lid mevr. R. Grabijn-Van Putten had in december 2000 een klacht ingediend tegen haar partij bij de Commissie Gelijke Behandeling (CGB) wegens discriminatie van vrouwen. Ze was van mening dat de SGP in 1997 niet had mogen besluiten tot een wijziging van de statuten in die zin dat een gewoon lidmaatschap voor vrouwen (dat daarvoor formeel niet uitgesloten was) onmogelijk was geworden. Slechts een buitengewoon lidmaatschap, waarbij vrouwen deel mochten nemen aan debatten maar geen stemrecht hadden of bestuurlijke en vertegenwoordigende functies konden vervullen, stond sindsdien nog voor hen open. Bovendien signaleerde Grabijn rechtsongelijkheid tussen 'volwaardige' vrouwelijke leden (waartoe ze zelf behoorde, omdat ze al vanaf 1984 lid was) en de nieuwe 'buitengewone' leden, die na de statutenwijziging in 1997 lid waren geworden. Directe aanleiding voor haar klacht was het feit dat het hoofdbestuur een poging van de secretaris van haar eigen kiesvereniging om haar te rehabiliteren, in oktober 2000 afgewezen zou hebben.
Op 6 november behandelde de CGB Grabijns aanklacht. Namens de SGP waren de hoofdbestuursleden P.J. den Boef en algemeen voorzitter W. Kolijn aanwezig. Eind december sprak de Commissie zich als volgt uit: aangezien volksvertegenwoordigende functies niet onder de Algemene wet gelijke behandeling vallen en ook Europees of ander interna-

tionaal recht haar in dezen geen bevoegdheid gaf, achtte zij zichzelf niet bevoegd een uitspraak te doen in deze kwestie en verklaarde zij de klacht van Grabijn niet ontvankelijk.
Inmiddels had de kwestie internationale vormen aangenomen. Eind september riep het Comité ter Bestrijding van Discriminatie van Vrouwen (CEDAW) van de Verenigde Naties (VN) de Nederlandse regering tot de orde vanwege het feit dat vrouwen geen gewoon lid van de SGP konden worden. Op grond van het in 1989 ook door Nederland geratificeerde Vrouwenverdrag van de VN droeg het Comité de regering op om zo snel mogelijk een wetswijziging door te voeren teneinde aan de uitsluiting van vrouwen door de SGP een einde te maken. D66-staatssecretaris mevr. A.E. Verstand-Bogaert van Emancipatiezaken liet in een reactie weten dat ze niets voelde voor een wijziging van de wet, aangezien dit al snel zou neerkomen op een verbod van de SGP. De SGP toonde zich blij met haar reactie, omdat hiermee de grondwettelijke vrijheden van godsdienst en vereniging gewaarborgd werden. In de pers ontbrandde vervolgens een discussie over de wenselijkheid van het wel dan niet aanpakken van de SGP. Half november bleek uit een representatieve opiniepeiling van het onderzoeksbureau NIPO dat 88% van de ondervraagden het vrouwenstandpunt van de SGP afkeurde en dat 67% het verbod op discriminatie prioriteit gaf boven de vrijheid van godsdienst. Eind november stuurde het Politiek Vrouwenoverleg (bestaande uit vrouwelijke politici van PvdA, VVD, CDA, D66 en GroenLinks) een open brief aan het kabinet, waarin gevraagd werd om wettelijke maatregelen tegen de SGP, zoals bijvoorbeeld het intrekken van de subsidies aan de partij. Staatssecretaris Verstand stelde zich echter tijdens het debat met de Tweede Kamer over haar beleidsbrief Emancipatiebeleid 2000 – waar de SGP-vrouwenkwestie ook aan de orde kwam – andermaal terughoudend op, omdat er in dit geval sprake was van een spanningsveld tussen twee grondrechten.
Op lokaal niveau speelde de vrouwenkwestie ook. In januari klaagde het PvdA-gemeenteraadslid P. Kwakkenbos uit Woerden zijn staatkundig-gereformeerde collega-raadslid C. van Tuijl aan bij de CGB, omdat deze zich op principiële gronden onthield van stemming bij de verkiezing van een nieuwe vrouwelijke wethouder. De Commissie nam deze klacht om dezelfde reden als hierboven genoemd niet in behandeling. Kolijn liet in een reactie weten dat "SGP-raadsleden... alleen dan een vrouwelijke wethouderskandidaat kunnen steunen als daardoor kwadere ontwikkelingen aantoonbaar kunnen worden gestuit" (*Reformatorisch Dagblad*, 6 februari 2001). Hij doelde hiermee op kandidaten die er in de ogen van de SGP verwerpelijke principiële uitgangspunten op nahielden. Een landelijke richtlijn op dit gebied vond Kolijn niet wenselijk. In september liet senator G. Holdijk tijdens een bijeenkomst van het Leidse

dispuut Panoplia van de reformatorische studentenvereniging CSFR weten dat hij geen bezwaar had tegen vrouwelijke SGP-wethouders. Hij vond de positie van vrouwen in de kerk niet te vergelijken met die van vrouwen in de politiek en was van mening dat de partij een 'te grote kwestie' had gemaakt van haar vrouwenstandpunt (*Nederlands Dagblad*, 22 september 2001).

gemeenteraadsverkiezingen

Het vrouwenstandpunt van de SGP had voor de samenwerking met de ChristenUnie bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2002 de nodige consequenties. Het aantal gemeenten waarin de SGP met een gemeenschappelijke lijst met de ChristenUnie zou uitkomen, was vergeleken met de samenwerkingsverbanden met GPV en/of RPF in 1998 behoorlijk teruggelopen (zie *Jaarboek 1998 DNPP*, blz. 84). SGP-voorzitter Kolijn weet deze achteruitgang (behalve aan herindelingen) aan de ChristenUnie, die zich ten koste van de SGP zou willen profileren. ChristenUnievoorzitter Th. van Daalen meende echter dat de leiding van de SGP de lokale samenwerkingsovereenkomsten van de twee partijen nu minder coulant beoordeelde dan vier jaar geleden.
Eind september publiceerde Voorlichting en Vorming *SGP: lokaal en principieel. Raamwerk verkiezingsprogramma 2002-2006, gemeenteraadsverkiezingen 6 maart 2002.*

jaarvergadering

Op 24 februari hield de SGP haar jaarvergadering in Utrecht. 's Ochtends vergaderde men over huishoudelijke zaken: zo vonden er verkiezingen voor het hoofdbestuur plaats. Tweede-Kamerfractievoorzitter B.J. van der Vlies hield een rede onder de titel *Snode ontwerpen gesmeed. Protest tegen 'paars'*. Hij sprak hierin zijn tevredenheid uit over het gemeenschappelijk verzet dat de SGP, ChristenUnie en CDA hadden gepleegd tegen het tot stand komen van de paarse wetsvoorstellen op het gebied van de euthanasie. 's Middags namen de aanwezigen afscheid van P.H.D. van Ree, die sinds 1971 deel had uitgemaakt van het hoofdbestuur. Verder was er een forumdiscussie over het onderwerp 'verantwoordelijkheid van kerk en politiek voor de jeugd', dat deel uitmaakte van het jaarthema 'de hechte samenleving'.

kandidaatstelling Tweede-Kamerverkiezingen

Op de jaarvergadering werd Van der Vlies unaniem als lijsttrekker voor de Tweede-Kamerverkiezingen van 2002 aangewezen, voor de vijfde

achtereenvolgende keer. In juni maakte het zittende kamerlid J.T. van den Berg bekend dat hij zich niet opnieuw verkiesbaar zou stellen. Hij was van mening dat de bij de vorige verkiezingen door de partij ingezette verjonging gecontinueerd moest worden en hij gaf tevens aan dat hij ruimte wilde scheppen voor iemand met een financieel-economische achtergrond. Toen het hoofdbestuur op 12 oktober de top-acht van de voorlopige kandidatenlijst voor de kamerverkiezingen naar de kiesverenigingen stuurde, bleek de verjonging inderdaad haar beslag te hebben gekregen. Het jonge zittende kamerlid C.G. van der Staaij schoof door van de derde naar de tweede plaats (vrijgekomen door het vertrek van Van den Berg); op nummer drie kwam E. Dijkgraaf, financieel-econoom en voorzitter van de SGP-jongeren en op nummer zes de dertigjarige fractiemedewerker D.J.H. van Dijk. Nadat de kiesverenigingen hun voorstellen voor de kandidatenlijst hadden gedaan en de Raad van Advies was geconsulteerd, stelde het hoofdbestuur op 6 december de definitieve lijst vast.

programma Tweede-Kamerverkiezingen

Op 12 mei sloot de SGP het jaarthema 'de hechte samenleving' af met een congres in Amersfoort. Alle partijgeledingen hadden zich het afgelopen jaar in het kader van dit onderwerp beziggehouden met vraagstukken rond jeugdbeleid, de multiculturele samenleving en sociale cohesie. Op het congres werd bekeken wat de discussie had opgeleverd en welke resultaten in het verkiezingsprogramma verwerkt konden worden.
Het verkiezingsprogramma kwam – om de betrokkenheid van de leden te vergroten – volgens een nieuwe opzet tot stand. De achterban kon ideeën en voorstellen naar voren brengen tijdens een aantal bijeenkomsten, waarvoor ook deskundigen uitgenodigd werden. Het was eveneens mogelijk om per brief, fax of e-mail te reageren. De programcommissie, die in februari was ingesteld en onder voorzitterschap van Kolijn stond, stelde vervolgens aan de hand van de resultaten van de discussiebijeenkomsten en na een onafhankelijke 'leescommissie' geraadpleegd te hebben, het ontwerpverkiezingsprogramma *'Tot Uw dienst'* op. De tekst was geschreven door de commissieleden D.D. Both en E. Dijkgraaf. Tijdens de presentatie van het ontwerp op 6 november verklaarde partijleider Van der Vlies dat de ethische 'dijkdoorbraak' die het paarse kabinet had bewerkstelligd, gedicht moest worden (*Trouw*, 21 november 2001). In het program werd dan ook gepleit voor het herinvoeren van een verbod op euthanasie, abortus, homohuwelijk en bordelen. Verder wilde de partij dat de protestants-christelijke traditie – ondanks het feit dat de samenleving steeds multicultureler werd – in Nederland domi-

nant zou blijven. Het programma pleitte ervoor om aan nieuwkomers de belangrijke rol duidelijk te maken die het protestantisme zou hebben gespeeld in de vaderlandse geschiedenis. Na enige tekstuele wijzigingen zou het definitieve programma in februari 2002 beschikbaar komen

oppositie tegen paars

De SGP zette haar in 1999 ingeslagen koers van scherpe oppositie tegen het tweede kabinet-Kok in 2001 voort (zie *Jaarboek 1999 DNPP*, blz. 79-80 en *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 199-200). Samen met de Christen-Unie en het CDA voerde de partij aan het begin van het jaar tevergeefs actie om te verhinderen dat de euthanasiewet door de Eerste Kamer aangenomen zou worden (zie in deze kroniek onder CDA). Nadat de senaat in april de wet had goedgekeurd, toonde D66-minister Borst van Volksgezondheid, Welzijn en Sport in een interview met *NRC Handelsblad* haar voldoening hierover met de bewoordingen 'het is volbracht'. Deze uitspraak schoot SGP en ChristenUnie in het verkeerde keelgat, omdat volgens de Bijbel deze woorden door Jezus aan het kruis waren uitgesproken. Met Borsts uitlating dat zij niet tegen de zelfdodingspil van Drion was, vormde dit voor de SGP aanleiding om samen met de ChristenUnie een motie van wantrouwen tegen de minister in te dienen, die het overigens niet haalde (zie ook in deze kroniek onder D66). D66-minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij L.J. Brinkhorst vond in het voorjaar tijdens de mond- en klauwzeercrisis ook de SGP tegenover zich. Senator Holdijk, die in een door MKZ getroffen gebied woonde, sprak van een plicht tot verzet om het ruimen van gezond vee te voorkomen. Hij meldde zich af voor de kerkelijke inzegening van het huwelijk van prins Constantijn en Laurentien Brinkhorst – de dochter van de minister – op 19 mei, om te voorkomen dat hij haar vader de hand moest schudden. Toen Van der Vlies in de Tweede Kamer door het D66-kamerlid P. ter Veer ter verantwoording werd geroepen voor de uitlatingen van Holdijk, steunde Van der Vlies zijn partijgenoot en toonde de SGP-leider tevens begrip voor de boeren die in opstand kwamen tegen de 'ruimingsacties' van de overheid.
Directeur J. Mulder van de Guido de Brèsstichting – het wetenschappelijk bureau van de SGP – pleitte in een interview in het oktobernummer van *Zicht*, het kwartaalblad van het bureau, voor een nog hardere oppositie van de SGP tegen het paarse beleid. Hij vond dat dit de partij uit haar marginale positie zou halen, omdat dan duidelijker werd waar de SGP voor stond. Fractievoorlichter M. de Bruyne meende echter in een reactie dat de partij zichzelf niet moest overschreeuwen: "We willen niet de positie innemen van een muis die voortdurend zit te brullen" (*Nederlands Dagblad,* 24 oktober 2001).

partijorganisatie

Begin juni rondde de Commissie Herstructurering Kerstenhuis (CHK), die vanwege overbelasting van het personeel op het partijsecretariaat en een te weinig transparante structuur van de landelijke partijorganisatie was ingesteld, haar werkzaamheden onder voorzitterschap van E. Klein af en bracht zij haar eindverslag uit. Ook tussentijds had de commissie aanbevelingen gedaan, waarvan één – het scheiden van de dubbelfunctie van algemeen secretaris van de partij en hoofd partijbureau (het Kerstenhuis geheten) – al in 2000 zijn beslag had gekregen (zie ook *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 199). Een andere aanbeveling betrof het vormen van een overlegorgaan, de Commissie Interne Organisatie (CIO), met daarin de algemeen voorzitter van de partij en de voorzitters van de nevenorganisaties, die als een soort dagelijks bestuur van het Kerstenhuis zou moeten gaan fungeren. Ook dit advies werd door de partij opgevolgd.

algemeen secretaris

Op 27 december werd D. Nieuwenhuis, algemeen secretaris en voormalig hoofd van het partijbureau, door de rechtbank in Haarlem wegens gebrek aan een overtuigend bewijs vrijgesproken van seksueel misbruik van zijn dochter. Tegen hem was twee jaar cel geëist. Nieuwenhuis was in april 2000 in afwachting van zijn berechting door de partij op non-actief gesteld (zie ook *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 199). In januari 2002 zou in overleg met het hoofdbestuur bekeken worden of hij zijn werk als algemeen secretaris kon hervatten.

herdenking Groen van Prinsterer

Omdat de SGP G. Groen van Prinsterer beschouwt als een van haar erflaters, besteedde de partij in 2001 veel aandacht aan het feit dat de antirevolutionaire staatsman tweehonderd jaar geleden was geboren. Zo organiseerde de SGP op 30 mei met steun van ChristenUnie en CDA een herdenkingsbijeenkomst in de Tweede Kamer, waarbij Tweede-Kamervoorzitter mevr. J. van Nieuwenhoven een borstbeeld van Groen van Prinsterer onthulde, dat op initiatief van de SGP tot stand was gekomen. Zij nam ook het eerste exemplaar in ontvangst van de herdenkingsbundel *Vonken van heilig vuur. Groen van Prinsterer tweehonderd jaar*. Deze was in samenwerking met de SGP-fractie uitgegeven en stond onder redactie van Van Dijk en Van der Staaij. Op 30 augustus organiseerde de SGP-fractie een excursie langs locaties die aan Groen van Prinsterers leven verbonden waren geweest. Ook het partijblad *De*

Banier besteedde in elke aflevering aandacht aan de Groen-herdenking. De artikelen werden aan het einde van het jaar gebundeld in een publicatie getiteld *Groen van Prinsterer 1801-2001.*

verwante instellingen en publicaties

Het wetenschappelijk bureau van de SGP, de Guido de Brèsstichting, publiceerde in augustus in de reeks Commentaar *Getuigen in de politiek,* geschreven door E.J. Brouwer en samengesteld door een werkgroep bestaande uit enkele raads- en Statenleden. Een conceptversie hiervan was op 19 januari tijdens een congres in Gouda met kaderleden besproken. In oktober verscheen het Commentaar *Met het oog op de Traditie. Conservatief denken in staatkundig-gereformeerd perspectief,* van de hand van W.M.J. de Wildt. Hierin werden raakvlakken tussen de SGP en de conservatieve Edmund Burke Stichting onderzocht. Op 5 april organiseerde het wetenschappelijk bureau in Den Haag een debat tussen voor- en tegenstanders van euthanasie. Op 27 september belegden de Guido de Brèsstichting en de Kamerfracties in Gouda een bezinningsconferentie over het thema 'gehoorzaamheid en verzet', waar onder anderen Holdijk het woord voerde. Op 29 november hield de De Brèsstichting samen met de organisatie Christenen voor Israël een conferentie over de vraag 'Wat is de plaats van Israël en Jeruzalem in de wereldpolitiek?' Tot de sprekers behoorde de Israëlische rabbijn D. Brodman. Op 15 december organiseerde het wetenschappelijk bureau samen met de Nederlandse Patiëntenvereniging een conferentie over 'de kerkelijke ambtsdrager als ziekentrooster', waar deze groep geïnformeerd werd hoe te handelen in het licht van de aangepaste euthanasiewet.
Voorlichting en Vorming organiseerde op 29 juni in Gouda een congres voor SGP-bestuurders en belangstellenden over de ruimtelijke inrichting van Nederland. Aanleiding vormde het verschijnen van de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu.
De SGP-jongeren organiseerden op 9 maart een bijeenkomst in Gorinchem met als thema 'Europa: ook mijn overheid?', waar B. Belder en A.M. Oostlander (respectievelijk Europarlementariër voor de SGP/GPV/RPF en het CDA) en het PvdA-Tweede-Kamerlid F. Timmermans inleidingen verzorgden. Naar aanleiding van de beschuldigingen uit met name de hoek van D66 en VVD dat de SGP onverdraagzaam zou zijn geweest in de recente debatten over euthanasie en het homohuwelijk, belegden de jongeren twee thema-avonden over tolerantie: op 14 juni in Amersfoort, waar onder anderen Van der Vlies en het Tweede-Kamerlid van GroenLinks A. Harrewijn het woord voerden; en

op 8 oktober in Rotterdam, waar D66-leider T. de Graaf en Van der Vlies de degens kruisten. Op 28 en 29 september hield de jongerenorganisatie een congres in Apeldoorn over 'De derde revolutie: de invloed van ICT op de samenleving'. De SGP-jongeren gaven twee Infoschetsen uit. In april verscheen *Europa blijft boeien. Kanttekeningen bij de Europese eenwording,* geschreven door H.J. Hooglander en H.J.A. Ruissen, waarin de 'Euro-sceptische' houding van velen in de eigen achterban betreurd werd en gepleit werd voor een actieve opstelling in het integratieproces. In oktober publiceerden de jongeren *Zinloos geweld. Een pleidooi voor een fundamentele benadering en een geïntegreerde aanpak*, van de hand van A.J.C. van Bemmel en M.M. van der Slikke.
De Werkgroep Oost-Europa van de SGP belegde samen met de Hongaarse Vereniging Gereformeerden in de Samenleving op 25 augustus een conferentie in de Hongaarse stad Nyíregyháza over problemen rond het rivierbeheer. Van 22 tot 29 september bezocht een delegatie van SGP-jongeren een drietal jongerenconferenties over het milieu in de Hongaarse steden Pápa, Hódmezövásá en Debrecen, een initiatief van de Werkgroep en de Hongaarse Vereniging. Op 12 en 13 oktober hielden beide organisaties een conferentie over globalisering en milieu in Kecskemétre.
In november organiseerde de Eurofractie van SGP, GPV en RPF twee bijeenkomsten; één over menselijke genetica en één over de toekomst van de Europese Unie (zie hiervoor in deze kroniek onder Christen-Unie).

personalia

Eind augustus overleed H. Fokker, die van 1959 tot 1960 lid was geweest van de Eerste Kamer. Van 1978 tot 1990 had hij deel uitgemaakt van de gemeenteraad van Rhenen.

Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD)

Het jaar 2001 verliep betrekkelijk rustig voor de VVD. In het voorjaar zou de partij volgens opiniepeilingen met 44 zetels de grootste partij in het land worden; in de tweede helft van het jaar zakten de liberalen echter naar 36 zetels – mede door de opkomst van de door Fortuyn aangevoerde partij Leefbaar Nederland – en werden zij ingehaald door de PvdA. De Eerste-Kamerfractie ging onder grote druk van de partijtop akkoord met de invoering van het referendum (zie in deze kroniek onder 'hoofdmomenten').

kandidatenlijst Tweede-Kamerverkiezingen

In september 2000 had het hoofdbestuur de commissie benoemd die de kandidatenlijst van de VVD voor de komende Tweede-Kamerverkiezingen diende voor te bereiden (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 205). Al in januari 2001 maakte commissievoorzitter J. Kamminga, tevens Commissaris van de Koningin in Gelderland, bekend dat de commissie H.F. Dijkstal, de voorzitter van de Tweede-Kamerfractie, als lijsttrekker wilde voordragen. Vice-premier en minister van Economische Zaken mevr. A. Jorritsma-Lebbink zou de tweede plaats op de lijst moeten krijgen. Kamminga achtte na de verjonging bij de Kamerverkiezingen van 1998 deze keer weinig vernieuwing van de fractie nodig. De commissie had overigens wel aan het begin van het jaar belangstellenden opgeroepen te solliciteren naar een plaats op de lijst.
Na enig nadenken bleek minister G. Zalm van Financiën in september bereid zich ook kandidaat te stellen. Indien Dijkstal premier zou worden (in het geval dat de VVD de grootste partij zou worden), zou Zalm het fractievoorzitterschap op zich kunnen nemen. Niet iedereen in de VVD was het hiermee eens: de gewezen politiek leider H. Wiegel meende dat Zalm beter premier kon worden en verweet Dijkstal gebrek aan leiderschap, met name in de discussie over de multiculturele samenleving. Wiegel pleitte bovendien voor 'conservatisme in de zin van aangescherpte normen en waarden' (*Elsevier*, 8 september 2001). Partijvoorzitter B. Eenhoorn noemde de kopgroep van vijf kandidaten (Dijkstal, Jorritsma, Zalm, het Tweede-Kamerlid mevr. E.G. Terpstra en de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen L.M.L.H.A. Hermans) een '*dream team*'.
Het hoofdbestuur stelde formeel op 20 oktober, na overleg met de kamercentralevoorzitters, de ontwerpkandidatenlijst vast. De bewindslieden A.H. Korthals, F.H.G. de Grave en J.J. van Aartsen kregen de plaatsen zes, zeven en acht. Daarna volgden afwisselend staatssecretarissen en zittende kamerleden. Opvallend afwezig was het uit Marokko afkomstige kamerlid O. Cherribi, die zijn teleurstelling hierover niet verzweeg. Het hoofdbestuur meende dat hij onvoldoende had gefunctioneerd in de Kamer. Pas plaats 36 viel een nieuwkomer toe, A.P. Visser, politiek medewerker van Dijkstal. In januari 2002 zou het partijcongres de definitieve lijst vaststellen.

ontwerpprogramma Tweede-Kamerverkiezingen

Eveneens in september 2000 had het hoofdbestuur de commissie ingesteld die het ontwerpverkiezingsprogramma moest opstellen (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 206). Voorzitter werd Robeco-topman P. Korte-

weg. Op 16 oktober 2001 presenteerde de commissie het ontwerpprogram, getiteld *Ruimte, respect en vooruitgang*. Opvallende voorstellen betroffen de afschaffing van de Onroerende Zaakbelasting (OZB) voor burgers en bedrijven, en de beperking van de WAO tot mensen die minstens vier van de laatste vijf jaar gewerkt hebben en voor ten minste 50% arbeidsongeschikt worden bevonden. Minder verrassend waren de plannen voor meer marktwerking in milieubeleid, zorg, onderwijs, landbouw en huisvesting. Het toptarief in de inkomstenbelasting zou verlaagd dienen te worden van 52% naar 49%. De VVD wilde voor bijna veertien miljard gulden belastingen verlagen en ruim acht miljard aan nieuw beleid uitgeven, met name aan onderwijs, politie en infrastructuur. Op de WAO en spaarloonregelingen zou juist bezuinigd kunnen worden.
CDA, PvdA en D66 achtten de liberale uitgaven te laag en de lastenverlichting te hoog. De voorzitter van de Federatie Nederlandse Vakbeweging (FNV), L. de Waal, ergerde zich vooral aan het streven van de VVD om collectieve arbeidsovereenkomsten niet langer algemeen verbindend te verklaren en vond het hele programma 'eenzijdig gericht tegen werknemers' (*de Volkskrant*, 20 oktober 2001).
Op 17 november werd het programma besproken op de partijraad in Bussum. De discussie ging met name over de afschaffing van de OZB, die bij een deel van de aanwezigen op bezwaren stuitte omdat dit de autonomie van gemeenten zou verminderen. Minister De Grave, oudwethouder van financiën van Amsterdam, relativeerde dit argument en zei dat de hoogte van de OZB meer te maken had met een gebrek aan efficiëntie van het gemeentebestuur. De meerderheid bleek uiteindelijk tevreden over het ontwerpprogram. In januari 2002 zou het definitief vastgesteld moeten worden door het partijcongres. Partijvoorlichter mevr. P. Ginjaar zou de verkiezingscampagne leiden.

Commissie Versterking auonomie gemeenten

Op de partijraad in november maakte het hoofdbestuur bekend dat het een commissie had ingesteld die naar aanleiding van de voorgestelde afschaffing van de OZB aanbevelingen moest doen ten aanzien van de versterking van de gemeentelijke autonomie. De commissie, die werd voorgezeten door mevr. L.E.J. Engering-Aarts, diende op de algemene vergadering van januari 2002 haar advies uit te brengen.

gemeenteraadsverkiezingen

De VVD-Bestuurdersvereniging stelde op haar jaarvergadering op 31 maart in Utrecht de *Leidraad VVD-gemeenteprogramma 2002-2006*

vast. Het concept was voorbereid door de Commissie Gemeenteprogramma 2002, die door het bestuur van de Bestuurdersvereniging was ingesteld en werd voorgezeten door M. van Haersma Buma (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 206). Het hoofdbestuur van de VVD keurde het program op 9 april goed.

coalitieperikelen

Binnen de paarse coalitie liepen in februari en maart de spanningen enigszins op. Anders dan D66 en PvdA wilde de VVD de begrotingsdiscipline (de bekende 'Zalmnorm') zo streng mogelijk handhaven. Meevallers moesten niet worden uitgegeven aan zorg, politie en onderwijs, maar alleen aan de aflossing van de staatsschuld worden besteed. Gezien de oplopende inflatie meende minister Zalm zelfs nog strakker aan zijn eigen norm te moeten vasthouden dan in de jaren negentig. Evenals haar coalitiepartners zou de VVD wel meer geld willen uittrekken voor onderwijs, zorg en veiligheid, maar dan diende elders bezuinigd te worden, met name in de uitgaven voor asielzoekers en arbeidsongeschikten. Daarnaast kwam wrijving voor tussen Kok en Van Aartsen, de liberale minister van Buitenlandse Zaken, over bevoegdheden in Europees verband. Van Aartsen voelde bovendien anders dan Kok weinig voor een discussie over de toekomst van de Europese Unie. De positie van Van Aartsen werd overigens later in het jaar verder verzwakt door kritiek uit zijn eigen fractie. In december verweten de Tweede-Kamerleden G. Wilders en F.W. Weisglas de minister een gebrek aan visie, vooral met betrekking tot de problemen in het Midden-Oosten en zijn notitie over islamitisch radicalisme.
Ook binnen de VVD ging men nadenken over alternatieve coalities na de komende verkiezingen. Politiek leider Dijkstal sloot in maart daarbij geen enkele (grote) partij uit, behalve GroenLinks vanwege de programmatische verschillen. In mei scherpte hij zijn standpunt iets aan: als de PvdA de Zalmnorm zou willen loslaten, dan wilden de liberalen na de verkiezingen niet verder met de sociaal-democraten regeren. Dijkstal hoopte echter de paarse coalitie voort te kunnen zetten. Eén van zijn voorgangers, Wiegel, sprak in oktober een voorkeur uit voor een coalitie met CDA en D66.

algemene vergadering

Op 11 en 12 mei hield de VVD haar jaarlijkse algemene vergadering in Noordwijkerhout, met als thema 'keuzevrijheid'. Het congres werd door een drietal bedrijven gesponsord. De congresdeelnemers konden op vrijdagmiddag en zaterdagochtend in workshops discussiëren over

ruimtelijke ordening, internet, verkiezingscampagnes, een liberale krant, Europa en andere onderwerpen. Daarnaast werden op zaterdagochtend huishoudelijke zaken behandeld. De Belgische minister-president G. Verhofstadt voorspelde als gastspreker op het congres dat de VVD na de verkiezingen de premier zou leveren. Partijvoorzitter Eenhoorn vroeg aandacht èn een financiële bijdrage voor de komende gemeenteraads- en Tweede-Kamerverkiezingen. De aanwezigen machtigden de partij om (in totaal) ruim 20.000 gulden van hun bankrekening af te schrijven.
Dijkstal beschuldigde in zijn toespraak het CDA en de kleine christelijke partijen van onverdraagzaamheid ten aanzien van euthanasie. Vrijwel in één adem hekelde hij de intolerantie van islamitische voorgangers (imams) die homoseksualiteit als een ziekte of afwijking bestreden. Hij verzette zich in zijn toespraak onder het motto 'geen vrijheid zonder verdraagzaamheid' eveneens tegen het conservatieve cultuurpessimisme dat ook in de VVD enige aanhang genoot. De vice-voorzitter van de CDA-fractie in de Tweede Kamer, Balkenende, vond Dijkstal in zijn aanval op de christelijke partijen veel te ver gaan. Van Dijke, fractievoorzitter van de ChristenUnie, verweet de liberale leider gebrek aan respect voor andersdenkenden (*Trouw*, 14 mei 2001). Soortgelijke kritiek uitte J. Livestro, voorzitter van de conservatieve Edmund Burke Stichting maar ook lid van de VVD. Dijkstal kaatste de kritiek na het congres terug: juist bij de christelijke partijen ontbrak het aan respect voor andersdenkenden. Ook de kritiek van conservatieven als Livestro, die hem een 'surfplankliberalisme' verweten, legde de liberale leider naast zich neer: "Ik beschouw mijzelf als grote conservatief, omdat ook ik nu nog teruggrijp op uitspraken van Thorbecke. Dus waar hebben we het eigenlijk over?" (*Reformatorisch Dagblad*, 19 mei 2001). Wel erkende hij dat er binnen de VVD plaats was voor een conservatieve vleugel.

sponsoring

Ter aanvulling van de partijkas aanvaardde de VVD bijdragen van bedrijven (zie *Jaarboek 2000 DNPP*, blz. 147-149 en 203-204). Evenals in 2000 was het partijcongres gesponsord door enkele bedrijven (Mercedes Benz, Van Lanschot Bankiers en het internetbedrijf Iris). Daarnaast ging de partij 'fundraising dinners' organiseren waar gasten tweehonderd tot vijfhonderd gulden zouden betalen om met liberale bewindslieden aan tafel te zitten. Dit voornemen wekte kritiek op van PvdA-kamerleden en van de voorzitter van de Tweede Kamer, mevr. J. van Nieuwenhoven (overigens ook lid van de PvdA). Als eerste partijafdeling liet Emmen een bijeenkomst mede financieren door drie

bedrijven, die als tegenprestatie vertegenwoordigers mochten leveren voor een forum over het nieuwe belastingstelsel.

Máxima

Zelfs binnen de VVD zorgde de bruid van de kroonprins voor enige beroering. De Tweede-Kamerleden R. Luchtenveld en A.J. te Veldhuis verklaarden zich in mei, naar aanleiding van de indiening van de wet die toestemming voor het huwelijk zou geven, voorstanders van de titel 'prinses' voor de echtgenote van Willem-Alexander wanneer deze tot koning gekroond zou zijn. Oud-partijleider Wiegel vertolkte het gevoel van een meerderheid van het Nederlandse volk door te pleiten voor de titel 'koningin'. Dijkstal vond deze discussie veel te voorbarig en wilde geen standpunt innemen in deze kwestie. Met de Toestemmingswet zelf had de liberale fractie geen enkel probleem.

afscheid Korthals Altes

Op 2 oktober trad F. Korthals Altes af als voorzitter van de Eerste Kamer. Hij had deze functie sinds maart 1997 bekleed. Volgens een in 1999 gemaakte afspraak tussen de grote partijen zou hij door een christen-democraat worden afgelost, omdat het CDA toen de grootste fractie vormde in de senaat (zie *Jaarboek 1999 DNPP*, blz. 17). De advocaat Korthals Altes was partijvoorzitter geweest (1975-1981), minister van Justitie (1982-1989), lid van de Tweede Kamer (1989-1991) en van de Eerste Kamer (1981-1982 en vanaf 1991). In zijn afscheidsrede op 25 september leverde hij kritiek op de senaat, die te vaak het werk van de Tweede Kamer overdeed in plaats van zich te beperken tot controle op de wetgeving. Als voorbeeld noemde hij de beraadslaging over gemeentelijke herindelingsvoorstellen. Dergelijke voorstellen zouden wellicht beter in besloten zittingen behandeld kunnen worden, om teleurstelling bij betrokken burgers te voorkomen.
Korthals Altes verliet ook de Eerste Kamer; hij werd opgevolgd door mevr. A. Broekers-Knol.

partijraden en andere bijeenkomsten

Op 22 september hield de VVD een partijraad in Bussum om over de Miljoenennota te spreken en de afgelopen kabinetsperiode te evalueren. Voorts kwamen ook de gevolgen van de aanslagen op 11 september aan de orde. Op 17 november kwam de partijraad opnieuw bijeen in Bussum. Op de agenda stond het ontwerpverkiezingsprogram (zie hierboven onder 'ontwerpverkiezingsprogramma Tweede-Kamerverkiezin-

gen'). In zijn rede leverde Dijkstal kritiek op het najaarsoverleg tussen werkgevers, vakbeweging en regering.
De VVD organiseerde in 2001 een viertal themadagen. Op 24 februari vond een themadag over moderne biotechnologie plaats in Leiden, onder voorzitterschap van het Eerste-Kamerlid D. Dees, waaraan onder andere minister Jorritsma en leden van de Tweede Kamer en het Europees Parlement medewerking verleenden. Op 21 april werd op Schiphol een themadag gehouden over liberalisering en verzelfstandiging van overheidsbedrijven, waarbij naast Jorritsma een aantal ondernemers het woord voerden. Op 6 oktober vond in Den Haag een discussie plaats over Europese vraagstukken, naar aanleiding van de notitie *De VVD en de Europese Unie*, geschreven door W.F. van Eekelen, M. Patijn en J.G.C. Wiebenga en uitgegeven door de mr. H.R. Nordstichting (de nevenorganisatie van de VVD die zich met voorlichting vanuit liberaal oogpunt over de Europese Unie bezig houdt). De notitie bevatte een overzicht van de standpunten van de partij over de verschillende aspecten van Europese integratie en de ontwikkeling door de jaren heen. Inleidingen werden verzorgd door Van Aartsen en F. Bolkestein, lid van de Europese Commissie en voormalig politiek leider van de VVD. Op 24 november hield de VVD een themadag over veiligheid in Rotterdam, waar onder anderen de Rotterdamse burgemeester I. Opstelten zijn visie gaf.
Op 29 oktober vond in Zeist een zogenoemd flitscongres plaats naar aanleiding van de notitie *Naar een vitaal landelijk gebied*, die was opgesteld door de partijcommissie Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Na de presentatie van de nota aan partijvoorzitter Eenhoorn gingen woordvoerders van landbouw- en milieuorganisaties in discussie met de Tweede-Kamerleden mevr. J.F. Snijder-Hazelhoff, J.M. Geluk en J.H. Klein Molekamp.
Op 7 november organiseerde de VVD in samenwerking met de Jongeren Organisatie Vrijheid en Democratie (JOVD), de liberale jongerenorganisatie, een flitscongres in Amsterdam over 'tolerantie ten opzichte van homoseksualiteit in het onderwijs', waarbij de Tweede-Kamerleden C. Cornielje, mevr. E. Meijer en mevr. P. Remak in discussie gingen met betrokkenen uit het onderwijs.

verwante instellingen en publicaties

De Tweede-Kamerfractie gaf een aantal nota's uit. In mei verscheen van de hand van M. van den Doel: *Investeren in de krijgsmacht. Tien voorstellen van de VVD ten behoeve van het personeel van de krijgsmacht.* Hierin werd meer aandacht gevraagd voor personeelsbeleid in het leger. In oktober publiceerde de fractie *De herhaling doorbroken. Aanpak van*

recidive, waarin verschillende maatregelen werden voorgesteld om te voorkomen dat criminelen in herhaling vervallen. Het kamerlid mevr. B.M. de Vries schreef *Belastingen in de 21e eeuw*, een nota over de recente belastingherziening met een overzicht van het hele wetgevingsproces.
De JOVD hield een politiek congres op 31 maart en 1 april in Akersloot, waarop onder meer over kernergie, het huwelijk van de kroonprins en de nieuwe partij Leefbaar Nederland gesproken werd. Een tweede politiek congres vond plaats op 23 en 24 juni in Ugchelen bij Apeldoorn, met als hoofdonderwerp internationale politiek. Minister Van Aartsen sprak het congres toe en zat een workshop voor. Op 24 en 25 november koos het JOVD-congres in Goes een nieuwe voorzitter, R. Weide, en stelde een Politiek Kernpuntenprogramma vast.
De Prof.mr. B.M.Teldersstichting, het wetenschappelijk bureau van de VVD, publiceerde op 20 november *De extremistische variant van de islam* van de hand van M. Wessels. De auteur pleitte voor een Nederlandse opleiding van imams en voor meer toezicht op radicale moslimgroeperingen en op scholen die vanuit Libië en Saoedi-Arabië gefinancierd worden.
De Organisatie Vrouwen in de VVD hield op 16 en 17 februari haar jaarlijkse congres in Wageningen. Het landelijk bestuur legde voorstellen voor om de organisatie in de vorm van een Liberaal Vrouwen Netwerk te integreren in de VVD. In 2002 zou deze transformatie zich moeten voltrekken. Over het centrale thema, jeugdbeleid, werden inleidingen gehouden door onder meer minister van Justitie Korthals en Dijkstal. De volgende dag vonden paneldiscussies plaats over sociale en strafrechtelijke aspecten van jeugdbeleid.
De Haya van Somerenstichting, de scholings- en vormingsinstelling van de VVD, paste haar taakomschrijving aan de tijdgeest aan. Voortaan verzorgde zij geen 'vorming en scholing' meer, maar 'opleiding en training'.
De VVD-Bestuurdersvereniging hield haar jaarvergadering op 31 maart in Utrecht, waar zij de leidraad voor het VVD-gemeenteprogramma vaststelde (zie hierboven onder 'gemeenteraadsverkiezingen') en discussie voerde over lokale partijen en over de rechtspositie van gekozen gemeente- en provinciebestuurders. Haar jaarlijkse congres vond plaats op 2 en 3 november in Lunteren, met veiligheid als het centrale thema.

personalia

Op 2 januari overleed R. Braams, die van 1977 tot 1989 lid van de Tweede Kamer was geweest.

In april verliet M. Patijn de Tweede Kamer, nadat hij was benoemd tot Nederlands Permanente Vertegenwoordiger bij de NAVO in Brussel. Patijn werd in de Kamer opgevolgd door E. van Splunter
Op 11 mei nam mevr. R. Dijkman op de algemene vergadering van de VVD afscheid als hoofdredacteur van het partijorgaan *Vrijheid en Democratie*, nadat ze die functie twintig jaar had vervuld. Bij haar afscheid kreeg ze een bundel aangeboden met artikelen die ze in deze periode had geschreven.
Op 4 september overleed na een langdurige ziekte de econoom K. Groenveld, sinds 1983 directeur van de Teldersstichting, het wetenschappelijk bureau van de VVD. P.C.G. van Schie, wetenschappelijk medewerker van het bureau, volgde hem als directeur op.
Op 27 september werd B. Eenhoorn, voorzitter van de VVD, in Ljoebljana gekozen tot vice-voorzitter van de Europese Liberaal-Democratische Partij (ELDR).
Op 9 oktober werd J.G.C. Wiebenga lid van de Raad van de State. Wiebenga was tot die tijd ondervoorzitter van het Europees parlement en voorzitter van de VVD-delegatie. In deze functies werd hij opgevolgd door respectievelijk mevr. P.C. Plooij-van Gorsel en J. Maaten. Zijn zetel in het Europees Parlement viel toe aan A.H. Vermeer, tot die tijd lid van de Provinciale Staten van Flevoland.